


# ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ



## Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ & ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

ΕΠΙΒΛΕΠΤΗΣ  
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΤΗΣ  
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΗΣ

ΑΝΕΓΧΕΤΕ ΣΕΦΕ

ΤΕΛΜ ΜΕΣΣΟΛΟΝΓΕΩΝ



## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	1
Εισαγωγή	3

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1<sup>ο</sup>

#### ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1. Ορισμός του τουριστικού φαινομένου	4
2. Έννοια, σκοπός, αξία και σημασία της τουριστικής πολιτικής	6
3. Κύριοι φορείς τουριστικής πολιτικής	11
4. Το τουριστικό σύστημα	16
5. Τουριστική ανάπτυξη και βιωσιμότητα	17
6. Παράγοντες επιρροής των τουριστικών δραστηριοτήτων	19
7. Οι εξωτερικοί παράγοντες επιρροής των τουριστικών δραστηριοτήτων	21
8. Η τουριστική οικονομία και η σημασία της	23
9. Τουριστική ανάπτυξη	26
10. Η σημασία της τουριστικής ανάπτυξης	29
11. Λόγοι προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης	31

### ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2<sup>ο</sup>

#### ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

1. Εισαγωγή	36
2. Βασικοί παράγοντες εξέλιξης του τουριστικού σχεδιασμού	38
3. Ιστορική ανάλυση των φάσεων εξέλιξης του τουρισμού στην Ελλάδα	44
4. Η τουριστική πραγματικότητα στην Ελλάδα μετά το 1945	52
5. Οι τουριστικοί πόροι στους οποίους βασίστηκε η τουριστική ανάπτυξη στις δεκαετίες '50 και '60	62
6. Η επιτάχυνση της τουριστικής ανάπτυξης από τα μέσα της δεκαετίας του '70 μέχρι την δεκαετία του '90	64
7. Η τουριστική ανάπτυξη στη δεκαετία του '90 έως σήμερα	66
8. Λόγοι εξέλιξης του τουρισμού	77

8.1. Η επέκταση του χρόνου αναψυχής-διακοπών	77
8.2. Η οικονομική ευμάρεια	78
8.3. Η βελτίωση και ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων	79
8.4. Η αστικοποίηση και η τεχνολογική ανάπτυξη	79
8.5. Η πολιτισμική εξέλιξη	80
8.6. Το αυξημένο ενδιαφέρον του κράτους και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας	81

### Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 3<sup>ο</sup>

#### ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

1. Αειφόρος τουριστική ανάπτυξη	83
2. Δείκτες αειφόρου ανάπτυξης	84
3. Διαστάσεις και παράμετροι διαμόρφωσης τουριστικής ανάπτυξης	86
4. Παράμετροι διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης	88
5. Αναπτυξιακός σχεδιασμός προορισμών	91
6. Λόγοι που επέβαλαν το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης	94
7. Η διαδικασία σχεδιασμού των τουριστικών δραστηριοτήτων	97
8. Βασικά βήματα ανάπτυξης ενός στρατηγικού τουριστικού σχεδίου	100
9. Το πρόγραμμα της τουριστικής ανάπτυξης	103
10. Σκοποί και στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης	105
11. Προβλήματα κατά την εφαρμογή του προγράμματος	107
12. Η εκτίμηση του αποτελέσματος από την εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης	109
13. Οι λόγοι που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη	111
14. Συμπεράσματα	115

### Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4<sup>ο</sup>

#### ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

1. Ο ρόλος του τουρισμού στην οικονομία	118
---	-----

2. Σημασία τον τουρισμού για τη χώρα	119
3. Διαχρονική, εξέλιξη και επιπτώσεις της τουριστικής πολιτικής	121
4. Το πλαίσιο της Εθνικής Τουριστικής Πολιτικής	124
5. Το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Γ' ΚΠΣ) και τουριστικές δραστηριότητες	129
6. Οι πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της υπαίθρου	134
6.1. Η κοινοτική πρωτοβουλία Leader+ (2000-2006)	136
6.2. Οι τομείς ανάπτυξης της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας Leader+	137
7. Αγροτουρισμός	140
8. Το πρόγραμμα INTERREG	146
9. Μη κύρια ξενοδοχειακά καταλύματα στην Ελλάδα	149
10. Ένισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας	150
11. Αναπτυξιακός νόμος 3299/2004	162
12. Κρίσεις	171
Συμπεράσματα	173
Επίλογος	175
Βιβλιογραφία	179

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συνειδητοποίηση ότι ο τουρισμός με τη σύγχρονη του μορφή ασκεί άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις στις οικονομίες πολλών χωρών και ειδικότερα αυτών που χαρακτηρίζονται σαν κατ' εξοχή τουριστικές, οδήγησε εμπειρογνώμονες του τουρισμού αλλά και επιστήμονες διάφορων ειδικοτήτων να διερευνήσουν όλες τις πτυχές του τουριστικού φαινομένου, ώστε να διαπιστωθούν οι οικονομικές και άλλες ωφέλειες ή χρησιμότητες που απορρέουν από αυτόν για τον άνθρωπο με τη διπλή του ιδιότητα και συγκεκριμένα με εκείνη του παραγωγού τουριστικών προϊόντων και εκείνη του καταναλωτή ή χρήστη τους, καθώς επίσης για την οικονομία του τουριστικού προορισμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Ο ελληνικός τουρισμός αποτελεί σήμερα ένα τομέα που συνεισφέρει πολλαπλά στην οικονομία σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Ο πλούσιος εθνικός φυσικός και πολιτισμικός πλούτος, η ποικιλία, το ευχάριστο κλίμα και η φιλοξενία αποτελούν σημαντικά πλεονεκτήματα που εξηγούν εν μέρει την μέχρι τώρα τουριστική ανάπτυξη αλλά και αναδεικνύουν τα σημαντικά περιθώρια περαιτέρω ανάπτυξης του τουρισμού στη χώρα μας.

Όμως μετά από τις πρωτοβουλίες του κράτους και πρωτοποριακές πρακτικές των δεκαετιών '50 - '70, ο τουρισμός σήμερα φαίνεται να έχει χάσει τον δυναμισμό του και εξελίσσεται χωρίς προοπτική και στρατηγικό όραμα. Αυτό είναι αποτέλεσμα εξωτερικών συνθηκών, όπως πολιτικές και οικονομικές αναδιαρθρώσεις στην Ευρώπη και την Μεσόγειο που επηρεάζουν τις διεθνείς τουριστικές ροές και αυξάνουν τον ανταγωνισμό, αλλά οφείλεται κατά μεγάλο μέρος σε εσωτερικές αδυναμίες και αδράνεια με αποτέλεσμα διαστρεβλώσεις στις δομές και τις επιχειρήσεις, ιδεολογικές στρεβλώσεις για τον ρόλο, τις προοπτικές και επιπτώσεις του τουρισμού, κομματικοποίηση και αδράνεια που έχει παραλύσει τα νευραλγικά σημεία του συστήματος, τις δημόσιες υπηρεσίες, τους φορείς, αλλά και όσους πονούν τον κλάδο.

Ο τουρισμός πρέπει να ανακτήσει τον δυναμικό του ρόλο. Γι' αυτό πρωταρχικός στόχος είναι η ριζική αναδιάρθρωση και απελευθέρωση του τομέα, με τρόπο που θα μεγιστοποιήσει τα οικονομικά αλλά και πολιτιστικά οφέλη στην χώρα, θα συμβάλει στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και γενικότερα θα γίνει μοχλός ανάπτυξης.

Στην προοπτική αυτή ο ρόλος και η ευθύνη του κράτους είναι να υποστηρίξει με προσοχή τον κλάδο να γίνει περισσότερο ανταγωνιστικός, περισσότερο ποιοτικός. Ο τρόπος που θα παρέμβει το Κράτος θα πρέπει να είναι ρεαλιστικός, λαμβάνοντας υπόψη τις δυνατότητές του, τα διαρθρωτικά προβλήματα του τουρισμού, τις διεθνείς προοπτικές και τις δυνατότητες των επιχειρήσεων. Το κράτος πρέπει να δρά και ως εγγυητής ποιότητας για τους επισκέπτες αλλά και ως δημιουργός της υποδομής που απαιτείται. Πρέπει να πάρει πρωτοβουλίες, να ενθαρρύνει και να διευκολύνει την ανάπτυξη των πρωτοβουλιών του ιδιωτικού τομέα. Αυτό που χρειάζεται η χώρα είναι μια ολοκληρωμένη πολιτική για τον τουρισμό.-

## ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι τουριστικές δραστηριότητες αποτελούν σήμερα μια σημαντική ανθρώπινη ενασχόληση. Τα οφέλη εξ αυτών σχετίζονται με θετικές οικονομικές, κοινωνικές, πολιτικές και περιβαλλοντολογικές επιπτώσεις.

Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν τόσο τις αστικές γεωγραφικές περιοχές όσο και τους απομακρυσμένους περιφερειακούς προορισμούς μιας ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής. Η ευρύτερη γεωγραφική περιοχή ενδιαφέροντος μπορεί να αποτελείται από μια ενότητα εκτάσεων που εντοπίζονται σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Η ιδιαιτερότητα αυτή όσον αφορά τις εναλλακτικές δυνατότητες αποκόμισης ωφελειών μέσω της ανάπτυξης ευρύτερων γεωγραφικών περιοχών σε συνδυασμό με τον πολυκλαδικό χαρακτήρα, που παρουσιάζουν οι τουριστικές δραστηριότητες και παράλληλα την αναγνώριση της σημαντικής ανάπτυξης του τομέα παροχής υπηρεσιών στις σύγχρονες οικονομίες, οδήγησε τόσο τους τοπικούς και εθνικούς όσο και τους διεθνείς διοικητικούς φορείς στην αναγνώριση της συμβολής του τουριστικού κλάδου στην οικονομική ανάπτυξη.

Η ανάδειξη των γεωγραφικών περιοχών με βάση τις βιώσιμες στρατηγικές που σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπ' όψη τις απόψεις των τοπικών φορέων, επαγγελματιών, κατοίκων και επισκεπτών φαίνεται να αποτελεί σήμερα το στόχο των ευρύτερων πολιτικών ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η παρούσα εργασία, η οποία χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια, σκοπό έχει να παρουσιάσει τη σύγχρονη τουριστική πραγματικότητα στην Ελλάδα και τις βιώσιμες - αειφόρες στρατηγικές σχεδιασμού και ανάπτυξης.

Ευχαριστούμε όλους όσους με την πολύτιμη βοήθεια, συμβουλευτική υποστήριξη και εποικοδομητικό σχολιασμό τους βοήθησαν στην ολοκλήρωση της παρούσης εργασίας.-

## Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 1<sup>ο</sup>

### ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

#### 1. Ορισμός του τουριστικού φαινομένου

Ο σύγχρονος τρόπος ζωής στις ανεπτυγμένες μεγαλουπόλεις, ενισχύει όλο και περισσότερο τη θέληση του «κοινωνικού όντος» που ονομάζεται άνθρωπος για ταξίδια. Οι λόγοι που οδηγούν στην εσωτερική παρόρμηση της επιθυμίας για περιήγηση, ταξίδι, ξεκούραση, διαφυγή, αναζωογόνηση σχετίζονται συνήθως με τη γνώση και την αλλαγή παραστάσεων. Τι είναι λοιπόν το ιστορικό αυτό φαινόμενο που ονομάζεται διεθνώς τουρισμός και το οποίο έχει προεκτάσεις στην κοινωνικοοικονομική και πολιτιστική ζωή των λαών;

Ως τουρισμό θα μπορούσαμε να εννοήσουμε το σύνολο των σχέσεων και των φαινομένων που προκύπτουν μέσω του ταξιδιού και της παραμονής των ατόμων σε κάποιο συγκεκριμένο τόπο παραμονής. Ο τόπος παραμονής για τα άτομα αυτά δεν είναι ούτε ο κύριος και μόνιμος τόπος κατοικίας ούτε και ο τόπος εργασίας τους.

Ο παραπάνω ορισμός είναι γενικός και καλύπτει όλο το φάσμα του τουριστικού φαινομένου. Στον ορισμό θα μπορούσαν να προστεθούν «η οργανωτικότητα στο χώρο παραμονής» όσο αφορά την προσφορά και η ανάγκη κάλυψης εξειδικευμένων τάσεων της ζήτησης μέσω της παροχής «ειδικών μορφών τουρισμού». <sup>1</sup>

Το φαινόμενο του τουρισμού πρέπει να εξετάζεται ως στοιχείο ενός ευρύτερου συστήματος. Στο σύστημα αυτό υπάρχει μια διαρκής αλληλοεπίδραση μεταξύ των στοιχείων που το συνθέτουν. Αναλυτικότερα, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτιστικά στοιχεία αποτελούν και συγκροτούν το ευρύτερο σύστημα της σύγχρονης κοινωνίας και επιδρούν, επηρεάζουν και επηρεάζο-

---

<sup>1</sup> Λογοθέτης, 1988, σ. 20-21



νται από τη διαμόρφωση της. Κοινωνικο-πολιτιστικά και γεωγραφικά στοιχεία όπως ο πολιτισμός του λαού, οι παραδόσεις και τα έθιμα, η νοοτροπία του λαού, το φυσικό περιβάλλον<sup>2</sup> και το τοπίο της χώρας αποτελούν από μόνα τους κίνητρα έλευσης αλλά και παράγοντες σχηματισμού εντυπώσεων για τον αλλοδαπό επισκέπτη.

Οικονομικά στοιχεία, όπως το Εθνικό Προϊόν της χώρας παραμονής, το εισόδημα των απασχολούμενων ατόμων, η αντιμετώπιση της ανεργίας, το επίπεδο των τιμών, οι συναλλαγματικές ωφέλειες της χώρας επηρεάζουν και επηρεάζονται από τις τουριστικές δραστηριότητες και γενικά από τη διαμόρφωση του τουριστικού φαινομένου. Επομένως, δεν θα πρέπει να εξετάζεται το τουριστικό φαινόμενο μεμονωμένα ως μια καθαρά αυτούσια, ανεξάρτητη διαδικασία που θα έχει τη μορφή ενός «κλειστού συστήματος κοινωνίας». Στα πλαίσια αυτού του ανοικτού συστήματος υπάρχει μια συνέργια δραστηριοτήτων που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τον τουρισμό. Οι δραστηριότητες αυτές έχουν ως βασικό και απώτερο στόχο τους το οικονομικό όφελος για όλο το σύστημα της κοινωνίας και τα στοιχεία που το αποτελούν. Οι επιδράσεις είναι ενδογενούς ή και εξωγενούς μορφής με βάση αντιστοιχία το χαρακτήρα των παραγόντων. Έτσι, ο ελληνικός τουρισμός επηρεάζεται από τις εξελίξεις στο διεθνή χώρο, αλλά και από την εγχώρια κατάσταση.

Μια άλλη παράμετρος που πρέπει να εξετάζεται είναι οι οικονομικές επιπτώσεις που διερευνούνται από πλευράς τουριστικής προσφοράς και από πλευράς τουριστικής ζήτησης. Η προσαρμογή της τουριστικής προσφοράς στις ανάγκες της τουριστικής ζήτησης αποτελεί αντικείμενο του τουριστικού μάρκετινγκ.

Ως προσφορά νοούνται :

- τουρισμός αναψυχής
- τουρισμός πολιτιστικών ενδιαφερόντων
- τουρισμός κοινωνικότητας
- τουρισμός αθλητικών ενδιαφερόντων
- τουρισμός επαγγελματικών ενδιαφερόντων

---

<sup>2</sup> Λύτρας, 1988, σελ. 362

- τουρισμός πολιτικών σκοπιμοτήτων

Ως ζήτηση νοούνται:

- κίνητρα φυσικά
- κίνητρα ψυχικά
- κίνητρα διαπροσωπικής φύσεως
- κίνητρα πολιτιστικής φύσεως
- κίνητρα προσωπικής αναγνώρισης.

Τα παραπάνω είδη τουρισμού που αφορούν την τουριστική προσφορά, καθώς και τα κίνητρα έλευσης που αφορούν την τουριστική ζήτηση διευκολύνουν τον αναλυτή στην αντικειμενικότερη προσέγγιση του τουριστικού φαινομένου και των σχέσεων που δημιουργούνται κατά την παραμονή ενός τουρίστα σε ένα συγκεκριμένο χώρο. Οι παραπάνω ταξινομήσεις γίνονται ιδιαίτερα χρήσιμες για την έρευνα μάρκετινγκ και πιο συγκεκριμένα κατά το στάδιο προσέγγισης καταναλωτικών ομάδων.

## 2. Έννοια, σκοπός, αξία και σημασία της τουριστικής πολιτικής

Η μεταπολεμική κοινωνικο-οικονομική πραγματικότητα, σηματοδοτεί την έναρξη εφαρμογής της τουριστικής πολιτικής στη Δύση. Ο τουρισμός αποτελεί σημείο αναφοράς στα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης πολλών κρατών. Η εκάστοτε βαρύτητα, που δίδεται στα προγράμματα και πλάνα τουριστικής ανάπτυξης, διαφέρει από χώρα σε χώρα. Επίσης, ο διαχρονικός χαρακτήρας των προγραμμάτων αυτών εξαρτάται από τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν στην ίδια τη χώρα.

Υπό την έννοια τουριστική πολιτική κατανοούμε την συνειδητή προαγωγή και διαμόρφωση του τουρισμού που επιτυγχάνεται μέσω της επιρροής των σχετικών με τον τουρισμό δεδομένων από οργανισμούς δημοσίου δικαίου (κράτος, οργανισμοί τοπικής αυτοδιοίκησης), ιδρύματα ή ενώσεις ιδιωτικού δικαίου (σύνδεσμοι και σωματεία) και από διάφορες ομάδες συμφερόντων (ενώσεις μετόχων).

Το 1955, εποχή έναρξης της εφαρμογής της ελληνικής τουριστικής πολιτικής, ο τότε Γενικός Γραμματέας του ΕΟΤ Νικόλαος Φωκάς, προσδιόρισε

εννοιολογικά την Τουριστική Πολιτική ως: «το σύνολον των μέτρων και ενεργειών του οργανωμένου κοινωνικού συνόλου, της κρατικής εξουσίας, οι οποίες εκδηλώνονται άμεσα ή έμμεσα μέσω οργανισμών δημοσίου δικαίου ή και οργανισμών ιδιωτικού δικαίου, προς τους οποίους συνήθως εκχωρείται τμήμα της κρατικής εξουσίας, ή όπως συνήθως συμβαίνει, σε συνδυασμό όλων των παραπάνω.»<sup>3</sup>

Σκοπός της τουριστικής πολιτικής είναι κατά το Νικ. Φωκά η «διά παντός μέσου αύξηση του αριθμού των ερχομένων στη χώρα περιηγητών από την αλλοδαπή»<sup>4</sup> και επομένως και η αύξηση του από τον Τουρισμό συναλλαγματικού εσόδου.

Αναλυτικότερα, όπως προαναφέρθηκε, ο τουρισμός αποτελεί στοιχείο ενός ευρύτερου συστήματος. Ως στοιχείο του ευρύτερου αυτού συστήματος επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Η λειτουργία όμως του τουρισμού δεν έχει μόνο ένα παθητικό (δηλαδή έναν επηρεαζόμενο) χαρακτήρα. Όπως συνάγεται από τον παραπάνω ορισμό, ο τουρισμός αποκτώντας ένα ενεργητικό χαρακτήρα μέσω των φορέων του (π.χ. νομοθετική, εκτελεστική εξουσία) μπορεί και επηρεάζει το όλο σύστημα (κοινωνικό, οικονομικό, φυσικό, τεχνολογικό).

Στη σημερινή σύγχρονη εποχή, παρ' όλο που ο τουρισμός αποτελεί αντικείμενο ανάλυσης πολλών ενδιαφερομένων φορέων, (π.χ. οικονομικών και τεχνικών, τεχνολογικών υπουργείων, οικολόγων, περιβαλλοντολόγων κ.α. η λειτουργική βαρύτητα που του δίδεται και η οποία αντανακλάται στα προγράμματα τουριστικής πολιτικής είναι κυρίως οικονομική.

Πριν αναλύσουμε την σημασία εφαρμογής της τουριστικής πολιτικής για μία οικονομία, θα πρέπει να περιγράψουμε τις νέες τάσεις που επικρατούν στη θεωρητική πολιτική οικονομία (όσον αφορά τη συνολική προσφορά και τη συνολική ζήτηση). Η περιγραφή αυτή, βοηθά στην ευκολότερη κατανόηση της αξίας που έχει η άσκηση συγκεκριμένων μορφών και μοντέλων τουριστικής πολιτικής στη σύγχρονη οικονομική πραγματικότητα. Η οικονομία, ως μέρος του ευρύτερου πλαισίου που διαμορφώνει το κοινωνικό

<sup>3</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 86

<sup>4</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 87

σύστημα, απαιτεί μια οργανωμένη και συγχρόνως στοχευμένη δραστηριοποίηση των αρμόδιων φορέων. Η απαίτηση αυτή εκπορεύεται από την ανάγκη για μια όσο το δυνατό καλύτερη κατανομή των παραγωγικών συντελεστών μιας οικονομίας, έτσι ώστε να επιτευχθεί η επιθυμητή κοινωνική ευημερία ή αλλιώς το επιθυμητό επίπεδο ποιότητας ζωής. Ο έλεγχος που ασκείται, καθώς και ο βαθμός στοχευμένης δραστηριοποίησης των αρμόδιων φορέων για μια τέτοια ιδεώδη κατανομή, αντανακλάται στην εκάστοτε οικονομική πολιτική που ασκεί κάθε σύγχρονο κράτος.

Στα πλαίσια της οικονομικής πολιτικής εντάσσεται η τουριστική πολιτική λόγω του οικονομικού της χαρακτήρα. Έτσι λοιπόν, οι τάσεις που επικράτησαν ή επικρατούν στην εφαρμογή αυτών των πολιτικών (ιδιαίτερα δε στα ανεπτυγμένα κράτη) αποτελούν πρωταρχικούς πιλότους για επιστημονικό προβληματισμό και κριτική.

Οι βασικότερες σχολές οικονομικής σκέψης (δηλαδή ιδεολογικής διαφοροποίησης) και εφαρμοσμένης οικονομικής πολιτικής που εμφανίστηκαν μετά τα τέλη της δεκαετίας του 1960 είναι:

- Η Μονεταριστική Σχολή
- Η Κεϋνσιανική ή Ακτιβιστική Σχολή<sup>5</sup>

Η πρώτη Σχολή δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα σε νομισματικά θέματα και θεωρεί σημαντικό το θέμα της μείωσης του κρατικού παρεμβατισμού. Η δεύτερη Σχολή δίνει βαρύτητα σε δημοσιονομικά θέματα και θεωρεί σημαντική την κρατική παρέμβαση για την κάλυψη αδυναμιών και αποτυχιών που συμβαίνουν στα πλαίσια των δραστηριοτήτων της «Ελεύθερης Αγοράς». Μεταξύ των δύο παραπάνω Σχολών υπάρχουν και ενδιάμεσες απόψεις.

Η αξία που υποκρύπτει η άσκηση της τουριστικής πολιτικής αναγνωρίστηκε, όπως προαναφέρθηκε, ουσιαστικά κατά τη μεταπολεμική περίοδο (περίοδος εκβιομηχάνισης του τουρισμού). Η μέχρι σήμερα πρακτική τουριστική πολιτική στήριξε και στηρίζει συνδυαστικά τις δύο παραπάνω Σχολές οικονομικής σκέψης, άλλοτε με ενέργειες που προσεγγίζουν τις Μονεταριστικές απόψεις και άλλοτε τις απόψεις των Κεϋνσιανών. Φαίνεται δε πως

---

<sup>5</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 88

η άσκηση μίας μικτής πολιτικής απέφερε μια σύμφωνη υιοθέτηση από τους αρμόδιους φορείς.

Όσον αφορά τις μορφές τουριστικής πολιτικής, οι μορφές αυτές πριν απ' όλα σχηματοποιούνται μέσα στα διάφορα προγράμματα τουριστικής πολιτικής και ανάπτυξης που έθεσαν σε εφαρμογή τα κράτη και διαφοροποιούνται μεταξύ τους ως προς την ευρύτητα του αντικειμένου αναφοράς τους (εξειδικευμένη εφαρμογή ή ευρύτερη που αφορά τις ευρύτερες τουριστικές δραστηριότητες στην οικονομία). Επίσης διαφοροποιούνται και ως προς τα ιδιωτικοοικονομικά (ορθολογικά) κριτήρια εφαρμογής και αξιολόγησης τους. Σημείο διαφοροποίησης αποτελεί επίσης και ο χρονικός ορίζοντας στον οποίο αναφέρονται τα τουριστικά προγράμματα και πλάνα, καθώς και ο βαθμός ευελιξίας που παρουσιάζουν στην αναπροσαρμογή και στην εφαρμογή τους. Η ευελιξία αυτή κρίνεται σκόπιμη, λόγω των συχνών μεταβολών που συμβαίνουν στο εξωτερικό περιβάλλον.

Οι ειδικοί μελετητές επί του θέματος ταξινομούν τις διάφορες μορφές εφαρμόσιμων μέχρι σήμερα τουριστικών πολιτικών σε δύο βασικές κατηγορίες:

- Αυτές που έχουν επιχειρησιακό χαρακτήρα (ελεύθερη, αγοραία διαδικασία).
- Αυτές που έχουν έναν ευρύτερο οικονομικό χαρακτήρα (προγραμματισμένη διαδικασία).

Η παραπάνω ταξινόμηση αποτελεί αποτέλεσμα διερεύνησης των μέχρι σήμερα ασκούμενων τουριστικών πολιτικών στα διάφορα κράτη. Η διαφορετική όμως εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής σε κράτη, που από νωρίς αναγνώρισαν τη σημασία της, δεν συγχωρεί μία αφελή παράβλεψη των εξελίξεων που έλαβαν χώρα σε αυτές. Αυτά τα κράτη αποτέλεσαν τους μετέπειτα πιλότους εφαρμογής της τουριστικής πολιτικής και στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Αναλυτικότερα, οι πολιτικές που παρουσιάζουν ένα επιχειρησιακό χαρακτήρα διαχωρίζονται σε τέσσερις κατηγορίες:

1. Η πολιτική που θεωρείτο κράτος ως «φύλακα» των οικονομικών δρα-

στηριοτήτων στα πλαίσια της ελεύθερης αγοράς. Στον τουρισμό το κράτος οριοθετεί το πλαίσιο δραστηριοποίησης των επιχειρησιακών φορέων και στη συνέχεια αφήνει τα πράγματα να εξελιχθούν μόνα τους, χωρίς κρατικές παρεμβάσεις και περιορισμούς.

2. Η πολιτική που θεωρείτο σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής ως κύριο στοιχείο μίας αποτελεσματικής οικονομικής πολιτικής (π.χ. για διάφορα μέλη της χώρας, περιφέρειες, τοπική αυτοδιοίκηση, ομοσπονδίες ή χώρες (κράτη-μέλη της Ε.Ε.).
3. Ο σχεδιασμός αυτός όμως ενδιαφέρει και όλους τους περιφερειακούς και τοπικούς φορείς, οι οποίοι λαμβάνουν χώρα στον παραπάνω κοινά αποδεκτό σχεδιασμό ενός προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Η πολιτική αυτή έχει μακροχρόνια βάση και παρατηρείται σε χώρες που έχουν ομοσπονδίες, όπως π.χ. η Γερμανία. Επίσης, συνήθως έχει χαρακτήρα κοινής αποδοχής μίας ευρύτερα κατευθυνόμενης πολιτικής προς όφελος όλων των μελών (π.χ. ομοσπονδιών) πράγμα που αποτελεί και το χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Κοινοτικής Πολιτικής για θέματα τουρισμού, όσον αφορά τα κράτη-μέλη που την αποτελούν.
4. Η πολιτική που θεωρεί τις άμεσες επεμβάσεις αποτελεσματικές χωρίς την αναγκαιότητα σχεδιασμού μακροχρόνιων σχεδίων. Εδώ, δίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα σε ευέλικτα βραχυχρόνια πλάνα τουριστικής ανάπτυξης, που αφήνουν περιθώρια αναπροσαρμογής κατά περίπτωση, όταν συμβούν απρόβλεπτα γεγονότα και εξελίξεις σε ορισμένους τομείς του τουριστικού συστήματος.
5. Η πολιτική που εφαρμόζει τις σύγχρονες μεθόδους μάρκετινγκ και πιο συγκεκριμένα, τις στοχευμένες αναλύσεις που αφορούν το περιβάλλον, την επιχείρηση και την αγορά. Οι αναλύσεις αυτές οδηγούν στον καθορισμό στόχων για εφαρμογή μίας ορθολογικότερης τουριστικής πολιτικής μέσω της αποτελεσματικότερης κατανομής των μέσων επίτευξης.
6. Η πολιτική που παρουσιάζει ένα ευρύτερο χαρακτήρα προγραμματισμού των τουριστικών δραστηριοτήτων και η οποία έχει τα εξής χαρακτηριστικά: Η πολιτική, που ακολουθείται, έχει ως φορέα της το κράτος. Το κρά-

τος παρεμβαίνει άμεσα ενεργώντας ως ιδιώτης ή και έμμεσα. Σκοπός εδώ είναι η ανοικοδόμηση της τουριστικής υποδομής μίας χώρας μέσω συναφών πλάνων ανάπτυξης. Επίσης, εδώ παρεμβαίνει το κράτος μη κερδοσκοπικά για την προβολή της χώρας στο εξωτερικό ή και στο εσωτερικό.

Σήμερα, από τις παραπάνω μορφές η (1) και η (5) φαίνεται πλέον να υποχωρούν στην πράξη, ενώ υιοθετούνται πρακτικές αναλύσεων που δίνουν έμφαση στην ανάλυση της ζήτησης και των εξελίξεων που συμβαίνουν στο ευρύτερο περιβάλλον της αγοράς<sup>6</sup>.

Τα πεδία άσκησης της Τουριστικής Πολιτικής είναι συνοπτικά πέντε:

- Μέριμνα για ύπαρξη διευκολύνσεων στην άφιξη, παραμονή και μετακίνηση των αλλοδαπών αλλά και ημεδαπών τουριστών.
- Υποδομή.
- Ιδιωτικός τομέας. Ενεργοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στον τουρισμό για ξενοδοχειακές επενδύσεις σε περιφερειακή βάση. Επίβλεψη, προώθηση, ενίσχυση και βελτίωση της ποιότητας στα ξενοδοχειακά καταλύματα της χώρας. Σήμερα, ιδιαίτερη βαρύτητα δίδεται στην ποιοτική αναβάθμιση των ξενοδοχειακών μονάδων, παρά στην προσαύξηση των ξενοδοχειακών κλινών.
- Ανάπτυξη μεταφορικών δικτύων του εξωτερικού και εσωτερικού για την πιο γρήγορη και ευχάριστη μετάβαση του τουρίστα προς τα σημεία προορισμού.
- Προβολή της χώρας στο εξωτερικό<sup>7</sup>.

### 3. Κύριοι φορείς τουριστικής πολιτικής

Η άσκηση της τουριστικής πολιτικής δεν επηρεάζεται μόνο από την εθνική τουριστική πολιτική που εφαρμόζεται από το κυβερνητικό επιτελείο κάποιου κράτους. Ιδιαίτερα σήμερα μεταξύ των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών, παρατηρεί κανείς διεθνείς οικονομικούς, στρατιωτικούς (NATO), κοινωνικούς (UNISEF) και άλλους συνασπισμούς μεταξύ κρατών.

<sup>6</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 89-90

<sup>7</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 95

Οι συμμετοχή λοιπόν ενός κράτους στους οργανισμούς ή τις ενώσεις αυτές επηρεάζει την εφαρμογή και το χαρακτήρα της γενικότερης οικονομικής πολιτικής ενός κράτους. Η επιρροή αυτή γίνεται εμφανής και στο σχεδιασμό της τουριστικής πολιτικής (π.χ. οδηγίες της ευρωπαϊκής ένωσης για την ανάπτυξη του τουρισμού σε ευρωπαϊκή κλίμακα. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί μία κοινή ανάπτυξη της τουριστικής πολιτικής προς όφελος όλων των κρατών-μελών, μέσω της αύξησης των περιηγήσεων στα γεωγραφικά πλαίσια της Ευρώπης. Κατά ταύτα, οι διεθνείς φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής είναι συνοπτικά οι ακόλουθοι:

**Ο Διεθνής Οργανισμός Τουρισμού:** Ο οργανισμός αυτός είναι διακρατικός με μέλη άνω των 100 χωρών. Η έδρα του οργανισμού είναι η πόλη της Μαδρίτης στην Ισπανία. Σκοπός του οργανισμού, ο οποίος ιδρύθηκε το 1975, είναι η προώθηση της ελεύθερης μετακίνησης των ατόμων σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ επιδιώκεται και η ανάπτυξη κρατών που δεν έχουν την απαραίτητη υποδομή για τη διοργάνωση τουριστικών δραστηριοτήτων. Γι' αυτό το σκοπό επιδιώκει την κατάργηση των συννοριακών διατυπώσεων και τη μαζικότερη συμμετοχή των ατόμων σε ταξίδια. Η λειτουργία του οργανισμού είναι ως εκ τούτου καθαρά παγκόσμιας εμβέλειας και σχετίζεται με τη διάθεση των κρατών για άνοιγμα των συνόρων τους, έτσι ώστε, πάντοτε υπό ειρηνικές συνθήκες, να έχουμε μία ομαλή προώθηση του τουρισμού.

**Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ταξιδιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης:** Ο οργανισμός αυτός είναι διακρατικός με μέλη 23 ευρωπαϊκές χώρες. Η έδρα της επιτροπής είναι η πόλη του Δουβλίνου στην Ιρλανδία. Σκοπός του οργανισμού είναι η προώθηση της ελεύθερης μετακίνησης των ατόμων και της ανάπτυξης του τουρισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Γι' αυτό το σκοπό επιδιώκει την συνεργασία μεταξύ των κρατών-μελών στην έρευνα-πληροφόρηση και την από κοινού προώθηση της Ευρωπαϊκής Αγοράς Τουρισμού σε κράτη και ηπείρους εκτός Ευρώπης. Η λειτουργία της Επιτροπής είναι κυρίως συμβουλευτική (οδηγίες), αλλά και νομοθετική (ψήφισμα) και εκτελεστική (δυνατότητα επιβολής αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στα κράτη-μέλη), λόγω της Ευρωπαϊκής Ένωσης με την οποία είναι συνδεδεμένη και η οποία



δια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου εκδίδει ψηφίσματα. Ιδιαίτερα, οι εξελίξεις εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης επηρέασαν και θα επηρεάζουν τα παρακάτω στοιχεία:

- Τις μεταφορές και τη μετακίνηση των τουριστών μέσω της απελευθέρωσης των εναέριων μεταφορών και της προσαρμογής των εθνικών ταξιδιωτικών δικαίων σε ενιαία βάση με διακρατική ισχύ.
- Τη διασφάλιση της ποιότητας στις παρεχόμενες ταξιδιωτικές υπηρεσίες μέσω:
  - (α) Της καθιέρωσης άδειας εξασκήσεως επαγγέλματος σε όλα τα ταξιδιωτικά γραφεία των κρατών-μελών.
  - (β) Της διασφάλισης της διαφάνειας στις συναλλαγές που διενεργεί ο ταξιδιώτης, μέσω ποιοτικών προδιαγραφών στις παρεχόμενες υπηρεσίες και τα προϊόντα που του προσφέρονται, μέσω της καθιέρωσης ενός διαιτητικού γραφείου για ταξιδιωτικά παράπονα και της καθιέρωσης ευθύνης που αναφέρεται στα τουριστικά γραφεία με αντικείμενο ενασχόλησης τους τα οργανωμένα ταξίδια.
  - (γ) Της κατάργησης του ελέγχου τιμών στα οργανωμένα ταξίδια, έτσι ώστε να εξυγιανθεί ο ανταγωνισμός μεταξύ των εταιρειών, πράγμα που αποφέρει ποιοτικά και οικονομικά οφέλη στους καταναλωτές-τουρίστες.
  - (δ) Της καλύτερης οργάνωσης των πάσης φύσεως κρατήσεων (θέσεων, δωματίων, καταλυμάτων κ.ά.) και πρόσβασης σε πληροφορίες με τη βοήθεια της διεθνούς συνεργασίας σε ηλεκτρονικά και τηλεπικοινωνιακά δίκτυα μεταφοράς πληροφοριών.
  - (ε) Της καθιέρωσης προϋποθέσεων για την ένταξη των ταξιδιωτικών γραφείων στη Διεθνή Ένωση Αερομεταφορέων.
- Τους παρεμφερείς παράγοντες, όπως νομισματικές αλλαγές, (καθιέρωση κοινού ευρωπαϊκού νομισματικού συστήματος) εργασιακές αλλαγές, (μείωση χρόνου εργασίας), κοινή ευρωπαϊκή πολιτική για προστασία του περιβάλλοντος και των πολιτιστικών στοιχείων -που αποτελούν στοιχεία-πηγές πολιτισμού και φυσικού κάλλους ολόκληρης της Ευρώπης -επικρά-

τηση κοινού φόρου προστιθέμενης αξίας στις τουριστικές δραστηριότητες κ.ά.

**Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης:** Ο οργανισμός αυτός, που ξεκίνησε μεταπολεμικά κυρίως με την προτροπή των Η.Π.Α (σχέδιο Μάρσαλ), είναι διακρατικός. Αποτελείται από 24 χώρες μέλη, που ακολουθούν το σύστημα οικονομικής ανάπτυξης, γνωστό ως σύστημα της «ελεύθερης αγοράς». Η έδρα του είναι στο Παρίσι. Σκοπός του οργανισμού, που δραστηριοποιείται από το 1961, είναι η οικονομική ανάπτυξη των οικονομιών της ελεύθερης αγοράς, με παράλληλη υποστήριξη των μελών και μη μελών-κρατών που χρειάζονται οικονομική και εμπορική υποστήριξη. Γι' αυτό το σκοπό επιδιώκεται η συνεργασία μεταξύ των κρατών για βελτίωση του διεθνούς εμπορίου και της οικονομικής υποδομής. Ο οργανισμός επιδιώκει και την ανάπτυξη της τουριστικής βιομηχανίας. Εκδίδονται μάλιστα, μέσω της Επιτροπής Τουρισμού που διαθέτει και εξειδικευμένες ετήσιες εκθέσεις που αφορούν την εξέλιξη του διεθνούς τουρισμού, την προστασία των καταναλωτών και τις επιπτώσεις του τουρισμού.

Εδώ, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και τις περιβαλλοντολογικές ενώσεις, που μετά το 1973 (Παγκόσμιο Έτος Περιβάλλοντος) άρχισαν να δραστηριοποιούνται έντονα και να παρεμβαίνουν στις κυβερνήσεις για λήψη κατάλληλων μακροπρόθεσμων μέτρων, (π.χ. το αποτέλεσμα τέτοιων παρεμβάσεων είναι η συνθήκη Ramsar για την προστασία της σπάνιας χλωρίδας και πανίδας και του υδροβιότοπου στην περιοχή του Δέλτα του ποταμού Έβρου και οι εκθέσεις γνωστές ως CADISPA για την προστασία και ανάπτυξη των αραιοκατοικημένων πληθυσμιακά περιοχών όπως η περιοχή των Πρεσπών. Οι εκθέσεις αυτές ανήκουν στο μεγαλύτερο ιδιωτικό οργανισμό προστασίας της φύσης, γνωστό ως Παγκόσμιο Ταμείο για τη Φύση (WWF) με έδρα την Ελβετία. Τέλος υπάρχει και η Green Peace, γνωστή οικολογική οργάνωση διεθνούς χαρακτήρα, που ασκεί έλεγχο στα κοινοβούλια των κρατών για εφαρμογή μίας πιο οικολογικής πολιτικής και στον τουρισμό.

**Διεθνή ιδρύματα-κέντρα ερευνών-εμπειρογνώμονες:** Οι διεθνείς φορείς αυτού του είδους προσπαθούν να συμβάλουν μέσω της επιστημονικής

έρευνας και εξέλιξης στην ορθολογικότερη διοργάνωση της διεθνούς τουριστικής βιομηχανίας.

**Οι διεθνείς ομάδες συμφερόντων:** Ο τουρισμός προαπαιτεί την εύκολη μετάβαση από μία χώρα προς την άλλη, σύμφωνα και με καταστατικά ίδρυσης τουριστικών οργανισμών-ενώσεων που δρουν σε διεθνή βάση. Για τον παραπάνω λόγο, επιδιώκεται μείωση ή και κατάργηση των συνοριακών διατυπώσεων, αποφυγή διαμάχης και συγκρούσεων μεταξύ των λαών, μείωση του χρόνου μετάβασης χάρη της νέας τεχνολογίας και της επέκτασης του συγκοινωνιακού δικτύου στις μεταφορές.

**Οι εθνικοί φορείς άσκησης τουριστικής πολιτικής:** Σε εθνικά πλαίσια υπάρχουν φορείς (επαγγελματικοί φορείς-ινστιτούτα-κέντρα ερευνών-εμπειρογνώμονες κ.ά.), οι οποίοι επηρεάζουν το χαρακτήρα και την εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά οι φορείς αυτοί:<sup>8</sup>

Οι ομάδες συμφερόντων: Στις σύγχρονες δυτικές οικονομίες, δημιουργούνται, δρουν και αναπτύσσονται ομάδες συμφερόντων όπως: Ενώσεις, Σύνδεσμοι ή Σύλλογοι Ξενοδόχων (τοπικού ή εθνικού χαρακτήρα), Συνεταιρισμοί (π.χ. Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί - Γυναικείοι Συνεταιρισμοί), Συνδικάτα (π.χ. Εργαζομένων σε τουριστικά επαγγέλματα) κ.ά. Οι παραπάνω ομάδες, επηρεάζουν αποφασιστικά την διαμόρφωση της τουριστικής πολιτικής κάθε κράτους.

Οι πολιτικοί-διοικητικοί φορείς: Η κυβέρνηση αποτελεί ένα από τα βασικότερα όργανα άσκησης τουριστικής πολιτικής, μέσω των οργάνων της. Οι προγραμματικές δηλώσεις των πολιτικών κομμάτων για μέτρα οικονομικής ανάπτυξης επηρεάζουν επίσης την μορφή τουριστικής ανάπτυξης μίας χώρας.

Άλλοι φορείς: Υπάρχουν επίσης άλλοι ποικίλοι φορείς που επηρεάζουν την τουριστική πολιτική μίας χώρας, όπως π.χ. Ινστιτούτα, Κέντρα Ερευνών, Πανεπιστημιακοί ή άλλοι Ερευνητές, Εμπειρογνώμονες, Τοπική Αυτοδιοίκηση κ.ά.

---

<sup>8</sup> Ηγουμενάκης, 1990, σελ. 73-78

#### 4. Το τουριστικό σύστημα

Η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος συνεπάγεται ένα συνδυασμό αλληλοσυγκρουόμενων ενεργειών, πληροφοριών, καθώς επίσης και την οργάνωση των στοιχείων που διαθέτουν τα μέρη που αποτελούν το σύστημα.

Το σύστημα του τουρισμού, συμπλέκει μέσα του διάφορους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας καθώς και στοιχεία διερεύνησης άλλων επιστημών. Έτσι έχουμε:

α. *από τον πρωτογενή τομέα*: αγροτουρισμό, προσφορά αγροτικών κτηνοτροφικών προϊόντων στα καταστήματα σίτισης (εστιατόρια της περιοχής) ή στα καταλύματα ως συμπληρωματικά αγαθά του τουριστικού κυκλώματος κ.ά.

β. *από το δευτερογενή τομέα*: αγορά υλικών εξοπλισμού των ξενοδοχειακών μονάδων κ.ά.

γ. *από τον τριτογενή τομέα*: αγορά προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών κ.ά.

Όσον αφορά τις επιστήμες το σύστημα αποτελεί αντικείμενο διερεύνησης της ψυχολογίας (τουριστική ψυχολογία), της γεωγραφίας (περιοχές τουριστικής ανάπτυξης-τουριστικά ρεύματα με βάση τις περιοχές), της στατιστικής (προώθηση της τουριστικής έρευνας), της ιστορίας, (διαχρονική διερεύνηση των παραγόντων επιρροής), της κοινωνιολογίας (κοινωνιολογία του τουρισμού) και των οικονομικών επιστημών (τουριστική οικονομία και μάρκετινγκ). Ως εκ τούτου, η ανάγκη για ανάλυση των σύνθετων δραστηριοτήτων, που αποτελούν αντικείμενο διερεύνησης των παραπάνω επιστημών, αντικαθρεφτίζει την πολυπλοκότητα των σχέσεων που αναπτύσσονται σε ένα τόσο δυναμικό σύστημα, όπως είναι ο τουρισμός.

Ένα οικονομικό σύστημα τουριστικών δραστηριοτήτων περιλαμβάνει τέσσερις παράγοντες-στοιχεία:

(α) *Τουριστική πολιτική*. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζει την προσφορά, τη ζήτηση και κατευθύνει την τουριστική αγορά, (π.χ. κίνητρα για

επενδύσεις, προβολή της χώρας, διευκολύνσεις στις συννοριακές διατυπώσεις) μέσω της επιρροής που ασκεί στους άλλους παράγοντες του συστήματος.

(β) *Προσφορά*. Ο παράγοντας αυτός περιλαμβάνει τους «τουριστικούς προσφορές» δηλαδή τουριστικά γραφεία, ξενοδοχεία, πανσιόν, μοτέλς, ξενώνες, εστιατόρια, μεταφορές, κέντρα ψυχαγωγίας κ.ά.

(γ) *Ζήτηση*. Στη ζήτηση αναφερόμαστε στους τουρίστες με τα ιδιαίτερα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά και τις καταναλωτικές τους επιθυμίες. Βέβαια, υπάρχει εκτός από την τελική μορφή ζήτησης και η ενδιαμέσως ζήτηση για εξοπλισμό, βοηθητικά και συμπληρωματικά αγαθά και υπηρεσίες, η οποία δεν αναφέρεται στον τελικό καταναλωτή (τουρίστα), αλλά σε ενδιάμεσους φορείς (όπως ξενοδοχεία, τουριστικά γραφεία, μεταφορικές υπηρεσίες, κ.ά.).

(δ) *Τουριστική Αγορά*. Εδώ αναφερόμαστε, π.χ. στην παγκόσμια τουριστική αγορά, στη διεθνή, στην αγορά της ΕΟΚ, στην αγορά της Ελλάδος κ.τ.λ. Επίσης, μπορεί να αναφερόμαστε στην αγορά συμπληρωματικών προϊόντων, όπως την αγορά ενοικίασης αυτοκινήτων, την αγορά ειδών αναψυχής, την αγορά των ειδών μεταφοράς κ.ά.

Τέλος στο σημείο αυτό θα πρέπει να πούμε ότι δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο παραδεκτό μοντέλο τουρισμού κυρίως λόγω της ιδιαίτερης πολυπλοκότητας και των διαφόρων παραγόντων που επηρεάζουν κάθε τουριστικό σύστημα ανά χώρα<sup>9</sup>.

## 5. Οι αειφόρες πολιτικές δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η συνειδητοποίηση της ανάγκης για προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς με στόχο τη βιώσιμη ανάπτυξη και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στα γεωγραφικά πλαίσια της Ε.Ε. αποτέλεσε ενεργό αντικείμενο των πολιτικών στόχων που σχεδιάστηκαν στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και αρχές της δεκαετίας του 1980. Η Ευρωπαϊκή Πολιτική στα πλαίσια της Ε.Ε. έχει ως στόχο τη δημιουργία ανταγωνίσιμων οικονομικά περιφερειών. Οι βασικές

<sup>9</sup> Βασιλειάδης Χ., 2003, σ. 96-97

παραδεκτές αρχές για τον επιτυχή πλέον σχεδιασμό των τουριστικών δραστηριοτήτων σε πανευρωπαϊκό επίπεδο είναι οι παρακάτω:

- Η χρήση του σχεδίου ανάπτυξης θα πρέπει να προσφέρει οφέλη κατά πενήντα τοις εκατό και σε μη τοπικούς χρήστες.
- Το σχέδιο ανάπτυξης θα πρέπει να συμβάλει στην επαύξηση των διανυκτερεύσεων.
- Το σχέδιο ανάπτυξης θα πρέπει να συμβάλει στην επαύξηση των δυνατοτήτων απασχόλησης και στην αντιμετώπιση της ανεργίας.
- Το σχέδιο ανάπτυξης θα πρέπει να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.
- Το σχέδιο ανάπτυξης θα πρέπει να διαμορφώνει και να αποτελεί βασικό μέρος της τουριστικής στρατηγικής που αφορά την ανάπτυξη των προορισμών της τοπικής κοινωνίας.
- Η υποστήριξη από τους φορείς τουριστικής διοίκησης ενισχύει τις δυνατότητες εφαρμογών που προτείνονται σ' ένα σχέδιο ανάπτυξης

Οι παραπάνω στόχοι πρέπει να σχεδιάζονται λαμβάνοντας υπόψη τις κοινές στρατηγικές ανάπτυξης και άλλων γειτονικών περιφερειών, καθώς και τις επιπτώσεις των ενεργειών στους φυσικούς πόρους και την οικονομική υποδομή των περιοχών διερεύνησης.

Η επιτυχία των στρατηγικών σχεδιασμού ελκυστικών τουριστικών προϊόντων που λαμβάνουν υπ' όψη τους τη διαθεσιμότητα των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, με άλλα λόγια την αειφορία τους, εξαρτάται άμεσα και από τη συνεργασία μεταξύ των Δημόσιων και Ιδιωτικών φορέων Διοίκησης.

Η Ελλάδα προσπαθεί να υιοθετήσει μια πολιτική υπαίθριας τουριστικής ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών της. Σκοπός των πολιτικών αυτών είναι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων που θα συμβάλουν στη δημιουργία κατάλληλων υποδομών και κινήτρων έλευσης.

Η Ελλάδα προσπαθεί τα τελευταία έτη να υποστηρίξει τουριστικά προϊόντα που ενισχύουν τις τοπικές κοινωνίες της υπαίθρου. Παράλληλα η ανάπτυξη τους συμβάλλει στο να παροτρυνθούν οι επισκέπτες να διανυκτερεύσουν στις γεωγραφικές περιοχές των τοπικά διαμενόντων.

Γενικότερα οι αειφόρες πολιτικές ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων απαιτούν τέσσερεις βασικές ενέργειες εφαρμογών και δραστηριοποίησης. Οι ενέργειες αυτές φαίνεται να είναι:

- Η εφαρμογή των κατάλληλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- Οι ενέργειες χορηγούμενες από πλευράς κυβερνήσεων και επιχειρηματιών.
- Η ανάπτυξη υπαίθριων και οικολογικών τουριστικών δραστηριοτήτων.
- Η ανάπτυξη προϊόντων που υποστηρίζουν τις τοπικές κοινωνίες.

## 6. Παράγοντες επιρροής των τουριστικών δραστηριοτήτων

Από την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων σε μια τοπική οικονομία προκύπτουν εκτός από τα οφέλη και κόστη.

Συγκεκριμένα ως οφέλη θα μπορούσαμε να πούμε:

- Δημιουργία απασχόλησης
- Προώθηση του εισοδήματος σε τοπικό επίπεδο οικονομίας μέσω πολλαπλής επίδρασης
- Συμβολή στη διατήρηση της τοπικής οικονομίας
- Δημιουργία εσωτερικών και βιομηχανικών επενδύσεων και
- Επαναγέννηση και δόμηση της οικονομίας των πόλων όπου η οικονομία βρίσκεται σε κάμψη.

Ως κόστη αναφέρονται τα εξής:

- Πολλά επαγγέλματα έχουν χαμηλές αμοιβές και είναι εποχιακά
- Ευκαιριακό κόστος, δέσμευση χρημάτων στον τουρισμό
- Κυκλοφοριακή συμφόρηση
- Η ανάγκη για ακριβές επενδύσεις σε έργα υποδομών που ίσως να χρειάζονται μόνο εποχιακά
- Υπέρ εξάρτηση από τον τουρισμό με αποτέλεσμα η τοπική οικονομία να είναι τρωτή λόγω των συνεχών αλλαγών της τουριστικής αγοράς.

Για να υπάρξει όμως τουριστική δραστηριότητα σε μια τοπική οικονομία θα πρέπει να υπάρχουν και οι κατάλληλες συνθήκες, παράγοντες έτσι ώστε αυτή να είναι εφικτή.

Οι κύριοι αυτοί παράγοντες είναι η βιομηχανία παροχής υπηρεσιών, ο επισκέπτης και η περιήγηση των φυσικών πόρων, παράγοντες που δέχονται την αλληλοεπίδραση ο ένας του άλλου.

Συγκεκριμένα: Ο κεντρικός παράγοντας είναι το ταξίδι δηλαδή η περιήγηση στο φυσικό περιβάλλον. Η εμπειρία του ταξιδιώτη συνδέεται στην περίπτωση αυτή με ένα περιβαλλοντολογικό χαρακτηριστικό. Η φύση και το ταξίδι αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία των πόρων ανάλυσης (του φυσικού αξιοθέατου ανάλυσης) καθώς και της σχετικής τουριστικής δραστηριότητας δηλαδή της περιήγησης.

Ένας άλλος σημαντικό παράγοντας είναι η βιομηχανία παροχής υπηρεσιών η οποία προωθεί την πραγματοποίηση της εμπειρίας. Η τουριστική πρακτόρευση περικλείει σημαντικά στοιχεία και μέσα οργάνωσης για την πραγματοποίηση της εμπειρίας, όπως η υποδομή σε μεταφορικά μέσα, καταλύματα, εδέσματα και πληροφοριακό υλικό.

Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο για την τοπική ανάπτυξη μιας κοινωνίας είναι το επίπεδο παρεχόμενων υπηρεσιών που η ίδια κοινότητα διαθέτει και προωθεί.

Η Διοίκηση Πόρων περικλείει την προστασία των παρθένων φυσικών πόρων και προωθεί την κατανόηση της δυναμικής σε ένα οικοσύστημα με σκοπό την παρότρυνση των περιβαλλοντολογικά ευαίσθητοποιημένων αποδεκτών. Οι πολιτικές της Διοίκησης Πόρων στοχεύουν στην προστασία των πόρων από αλόγιστες χρήσεις των επισκεπτών και από την επέκταση των ακατάλληλων υποδομών.

Η άλλη πλευρά υπάρχουν οι παράγοντες που βοηθούν στη διερεύνηση της συμμετοχής του επισκέπτη στην ταξιδιωτική εμπειρία. Το Μάρκετινγκ αποτελεί σημαντικό παράγοντα λόγω της επικοινωνιακής ιδιότητας που εμπεριέχεται σ' αυτό. Το Μάρκετινγκ μέσο του στοιχείου της προβολής ενημερώνει τον επισκέπτη για όλα τα χαρακτηριστικά που αφορούν το παρεχόμενο τουριστικό προϊόν (π.χ. εστίαση, καταλύματα, μεταφορές, απόσταση, τιμές, ποιότητα, εξυπηρέτησεις και διευκολύνσεις, δραστηριότητες και αξιοθέατα).



Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας από πλευράς επισκεπτών είναι οι στάσεις των ιδίων για ένα ταξίδι ή προορισμό επίσκεψης. Μερικά ερωτήματα που δείχνουν τη σημαντικότητα των αναλύσεων αυτών για τη διοικητική ανάλυση των προτιμήσεων των οικοτουριστών (π.χ. προβλεπόμενο επίπεδο ικανοποίησης από την επίσκεψη) είναι τα παρακάτω: Ποιο είναι το επιθυμητό επίπεδο εμπειρίας του επισκέπτη, τι θα ήθελε να αποφύγει ο επισκέπτης αυτός;

Οι δραστηριότητες της διοίκησης του βαθμού ικανοποίησης ή των επιθυμιών των οικοεπισκεπτών και η προσαρμογή των επιθυμιών στα φυσικά εκείνα χαρακτηριστικά των φυσικών πόρων που υπάρχουν στον τόπο επίσκεψης απασχολούν ως αντικείμενο διερεύνησης τη Διοικητική των Επισκέψεων.

## **7. Οι εξωτερικοί παράγοντες επιρροής των τουριστικών δραστηριοτήτων**

Συχνά η τουριστική βιομηχανία μιας γεωγραφικής περιοχής και γενικότερα η τοπική οικονομία της βρίσκεται αντιμέτωπη με τα προβλήματα των φυσικών καταστροφών, πολιτικών κρίσεων και τεχνητών καταστροφών (πόλεμοι, συγκρούσεις κ.λ.π.). Στην περίπτωση αυτή εφαρμόζονται στον τουρισμό τεχνικές του γνωστικού αντικείμενου της Διοίκησης Κρίσεων. Το υποστοιχείο του Μείγματος Μάρκετινγκ που συνδέεται με τις τεχνικές αντιμετώπισης των κρίσεων είναι οι Δημόσιες Σχέσεις.

Η επιτυχία της προσπάθειας αυτής απαιτεί μια συντονισμένη μακροχρόνια προσπάθεια των υπεύθυνων τοπικών φορέων για διατήρηση των σχέσεων συνεργασίας με τα Μ.Μ.Ε. Τα Μ.Μ.Ε αποτελούν ένα αναγνωρισμένο μέσο μεταφοράς πληροφοριών προς τη ζήτηση και επομένως αποτελούν σημαντικούς καθοδηγητές γνώμης για τα τμήματα αγοράς.

Οι σημαντικότεροι παράγοντες που αφορούν την τουριστική ανάπτυξη των προορισμών:

- Η βιώσιμη ανάπτυξη αφορά τις αναπτυσσόμενες χώρες
- Η βιώσιμη ανάπτυξη σχετίζεται με την επιτυχία της σχέσης εναρμόνισης μεταξύ του περιβάλλοντος και των τουριστικών δραστηριοτήτων

➤ Η βιώσιμη ανάπτυξη επηρεάζεται από τον κύκλο ζωής των τουριστικών δραστηριοτήτων σ' ένα γεωγραφικό προορισμό.

Οι προτεινόμενες δράσεις για το συντονισμό των ενεργειών με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής περιλαμβάνουν:

- την εφαρμογή ενός προγράμματος κατάρτισης
- την εφαρμογή ενεργειών που θα έχουν χορηγό κυβερνητικούς και επιχειρηματικούς φορείς δράσεων
- την ανάπτυξη του οικολογικού και υπαίθριου τουρισμού
- την ανάπτυξη προϊόντων που θα υποστηρίζουν τις τοπικές κοινωνίες.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθούμε και στους παράγοντες που επιδρούν κατά τη διαδικασία σχεδιασμού των τουριστικών δραστηριοτήτων μάρκετινγκ σε τοπικό επίπεδο. Το περιβάλλον της τοπικής κυβέρνησης επηρεάζει τον τρόπο εργασίας του υπεύθυνου δραστηριοτήτων τουριστικού μάρκετινγκ. Οι τελικές αποφάσεις του υπεύθυνου φαίνεται να επηρεάζονται άμεσα από κάποιες ομάδες επιρροής, όπως οι επικεφαλής των τμημάτων της τοπικής διοίκησης, οι σύμβουλοι, οι πελάτες και η τοπική κοινωνία και οι επαγγελματίες. Η επιτυχία εξαρτάται από τον επιτυχή συνδυασμό των προσωπικών ηθικών αξιών του υπεύθυνου (πιστεύω και αξίες), την επαγγελματική ηθική (η ηθική σχετικά με το επάγγελμα) και την ηθική του οργανισμού (τοπική κυβέρνηση).

Επιπλέον δεν πρέπει να ξεχνάμε και τους παράγοντες που επιδρούν στην ανταγωνιστικότητα μιας αειφόρας τουριστικής βιομηχανίας μιας τοπικής κοινωνίας που είναι:

- Ο ιδιωτικός τομέας (π.χ. ξενοδοχεία, τουριστικά χωριά, ταξιδιωτικά γραφεία, τουριστικοί πράκτορες)
- Ο δημόσιος τομέας
- Οι μη κυβερνητικοί οργανισμοί και οι ομάδες πολιτών

Η συμμετοχή των μη κυβερνητικών οργανισμών είναι απαραίτητη έτσι ώστε να επιτευχθεί μια ευρύτερη εμπιστοσύνη για τους περιβαλλοντολογικούς πόρους. Η απόκτηση εμπιστοσύνης από τους πολίτες βοηθά στη δημιουργία ισχυρών σχέσεων μεταξύ των ιδιωτών και των δημόσιων φορέων διοί-

κτησης της τουριστικής βιομηχανίας. Η μακροχρόνια προοπτική των νέων προορισμών απαιτεί τη δημιουργία μιας φιλικής προς το περιβάλλον εικόνας. Η προσέλκυση επενδυτών με ισχυρή αποδοχή της περιβαλλοντολογικής ποιότητας και της αναγκαίας αειφόρας ανάπτυξης απαιτεί την εκπλήρωση τριών κριτηρίων:

- Διασφάλιση ποιότητας της υποδομής και υποστήριξη των υπηρεσιών που εξασφαλίζουν την οικονομική και περιβαλλοντολογική βιωσιμότητα των τοπικών κοινωνιών, καθώς επίσης και την υψηλή ικανοποίηση των πολιτών του ιδιωτικού τομέα και των δυνητικών επισκεπτών.
- Ενέργειες που προστατεύουν το φυσικό περιβάλλον και την ποιότητα ζωής βάσει μιας βιώσιμης προοπτικής.
- Πρόγραμμα υποστήριξης για τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς των τοπικών κοινοτήτων και ένα ικανοποιητικό επίπεδο κάλυψης της αναμονής των διαφόρων ομάδων από πολίτες, τουρίστες και επαγγελματίες του ιδιωτικού τομέα.

## 8. Η τουριστική οικονομία και η σημασία της

Η τουριστική οικονομία είναι ένας δυναμικός κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, που μελετά τις οικονομικές σχέσεις που δημιουργούνται και αναπτύσσονται κατά τη διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης ή χρήσης τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, που προορίζονται για την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

Όπως είναι γνωστό, οι άνθρωποι που ζουν σε αναπτυγμένες κοινωνίες, εκτός από βιοτικές ανάγκες έχουν και άλλες ανάγκες ή επιθυμίες μεταξύ των οποίων και τουριστικές. Για την ικανοποίηση όμως των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών πρέπει να παραχθούν τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες. Η παραγωγή τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών πάλι προϋποθέτει ορισμένες ενέργειες εκ μέρους των ανθρώπων, δηλαδή την ανάπτυξη παραγωγικής δραστηριότητας, και ακόμα την ύπαρξη τουριστικών πόρων που, όπως είναι γνωστό, βρίσκονται σε ανεπάρκεια.

Ως τουριστική οικονομία μπορεί να ορισθεί ένα μέρος της συνολικής οικονομίας, που μελετά και αναλύει τις οικονομικές σχέσεις που δημιουργούνται και αναπτύσσονται κατά την παραγωγή και κατανάλωση ή χρήση των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

Η τουριστική οικονομία, όπως αναφέρθηκε στην αρχή, είναι ένας δυναμικός κλάδος οικονομικής δραστηριότητας, πλην όμως βρίσκεται στις περισσότερες χώρες ακόμα στο στάδιο της ανάπτυξης και της εξέλιξης.

Είναι γνωστό ότι ο τουρισμός μεταπολεμικά και ειδικότερα από το τέλος περίπου της δεκαετίας του '50 και μετά, έχει υποστεί πολλές μεταβολές, κυρίως δε σε ότι αφορά στα οικονομικά του. Συγκεκριμένα στο διάστημα που μεσολάβησε από τότε σημειώθηκαν ριζικές αλλαγές τόσο στη μορφή όσο και το περιεχόμενο του τουρισμού, μα πάνω απ' όλα στα μέσα και τους τρόπους ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών των ανθρώπων. Όπως ήταν φυσικό, όλα αυτά συνέβαλαν στην προβολή και κυρίως στη συνειδητοποίηση της οικονομικής σημασίας του τουρισμού, γεγονός το οποίο είχε σαν συνέπεια τη γέννηση της ανάγκης μιας συστηματικότερης μελέτης και ανάλυσης του τουρισμού σαν οικονομικού φαινομένου.

Παλιότερα ο τουρισμός αποτελούσε ένα οικονομικό φαινόμενο περιορισμένης έκτασης και σημασίας, που υπήρχε λίγο - πολύ σε λανθάνουσα κατάσταση. Η παραγωγική του δραστηριότητα σαν κλάδου της οικονομίας ήταν στην κυριολεξία ασήμαντη και στις περισσότερες περιπτώσεις χωρίς υπερβολή σχεδόν ανάξια λόγου, η δε ανάπτυξη του απρογραμμάτιστη, δηλαδή συμπτωματική, ευκαιριακή και άναρχη.

Με το πέρασμα του χρόνου, έστω και κάτω από αντίξοες συνθήκες ανάπτυξης, ο τουρισμός άρχισε σιγά - σιγά μεν αλλά σταθερά να αναπτύσσεται τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά. Τότε ακριβώς ήταν που οι οικονομολόγοι άρχισαν να συνειδητοποιούν τη σημασία του τουρισμού σαν οικονομικού φαινομένου, καθώς επίσης το ρόλο που θα μπορούσε να διαδραματίσει αυτός στα πλαίσια των οικονομιών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να στρέψουν την προσοχή τους προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης ορισμένων οικονομι-

κών προβλημάτων του τουρισμού που εμφανίζονταν ολοένα και εντονότερα. Αλλά ακόμα και τότε η αντιμετώπιση του τουρισμού σαν οικονομικού φαινομένου ήταν υποτυπώδης και μάλλον περιορισμένη, τα δε προβλήματα του αντιμετωπιζονταν τις περισσότερες φορές εντελώς απρογραμματίστα και αποσπασματικά με διάφορα μέτρα οικονομικής πολιτικής.

Ας σημειωθεί ότι την εποχή εκείνη, αλλά για ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα από τότε, αυτό που απασχόλησε εντελώς ιδιαίτερα την οικονομική σκέψη ήταν ο ρόλος που διαδραμάτιζε ο τουρισμός στην ευνοϊκή διαμόρφωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών μιας χώρας, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν αυτό παρουσίαζε σε μόνιμη βάση έλλειμμα.

Χρειάστηκε να περάσουν πολλά χρόνια από τότε για να φτάσει ο τουρισμός στα σημερινά του επίπεδα ανάπτυξης και να αποκαλυφθεί η οικονομική του σημασία, αλλά κυρίως για να δημιουργηθούν οι αναγκαίες προϋποθέσεις που θα έκαναν τους οικονομολόγους να σκεφτούν να αναλύσουν τον τουρισμό σαν ξεχωριστό οικονομικό φαινόμενο και να τον αντιμετωπίσουν σαν ιδιαίτερο κλάδο οικονομικής δραστηριότητας: την τουριστική οικονομία.

Η εξέλιξη του τουρισμού και η σύγχρονη ανάπτυξη του που κατά κύριο λόγο του εξασφάλισε μια καίρια θέση ανάμεσα στις διάφορες οικονομικές δραστηριότητες του ανθρώπου, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον προσανατολισμό της επιστημονικής έρευνας και της θετικής ανάλυσης στη συστηματική μελέτη των διάφορων προβλημάτων της τουριστικής οικονομίας, ανοίγοντας έτσι διάπλατα το δρόμο της αποτελεσματικότερης αντιμετώπισης τους, ενδεχόμενα δε και της οριστικής τους επίλυσης.

Συνοψίζοντας όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, μπορεί να ειπωθεί ότι η τουριστική οικονομία, σαν ιδιαίτερος κλάδος οικονομικής δραστηριότητας που συνεχώς εξελίσσεται και μάλιστα δυναμικά, γεννήθηκε από την ανάγκη μελέτης και ανάλυσης των οικονομικών σχέσεων που δημιουργούνται και αναπτύσσονται μεταξύ εκείνων που με οποιοδήποτε τρόπο ασκούν τις διάφορες οικονομικές λειτουργίες της τουριστικής οικονομίας σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

## 9. Τουριστική ανάπτυξη

Η οικονομική σημασία του τουρισμού και ο ρόλος που διαδραματίζει αυτός στην ανάπτυξη και πρόοδο των σύγχρονων κοινωνιών έχει γίνει μια κοινή συνείδηση στις πολιτικές εξουσίες των χωρών και κυρίως αυτών που πασχίζουν να διακόψουν το φαύλο κύκλο της φτώχειας και της μιζέριας που τις μαστίζει. Γι' αυτό και καταβάλλεται σοβαρή προσπάθεια εκ μέρους τους να αναπτύξουν τον τόσο σημαντικό αυτόν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας τους και μάλιστα όσο το δυνατό δυναμικότερα και γρηγορότερα γίνεται. Πέρα από αυτό όμως τα αναπτυξιακά προβλήματα του τουρισμού σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο άρχισαν να απασχολούν σοβαρά και ορισμένους οργανισμούς, όπως είναι για παράδειγμα ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (ΠΟΤ), η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Αναπτύξεως (ΟΟΣΑ) και το σημαντικότερο απ' όλα να ευαισθητοποιούν την κοινή γνώμη, με αποτέλεσμα να δείχνει αυτή ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον γι' αυτά.

Η συστηματική μελέτη των προβλημάτων της τουριστικής ανάπτυξης και η διερεύνηση των αρχών και κανόνων που τη διέπουν έχουν γίνει πια σήμερα μια επιτακτική αναγκαιότητα. Ιδιαίτερα στη σημερινή φάση της εξέλιξης του τουρισμού, η τάση αυτή γίνεται ολοένα και εντονότερη μια και θεωρείται βέβαιο ότι οι πρόοδοι που σημειώνονται διεθνώς προς την κατεύθυνση αυτή θα οδηγήσουν σε μια ορθολογικότερη, αποτελεσματικότερη και επωφελέστερη αντιμετώπιση τους.

Η τουριστική ανάπτυξη με την πιο πλατιά έννοια του όρου σημαίνει σε γενικές γραμμές εξέλιξη του τουρισμού, σαν κλάδου οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας μιας χώρας, που συντελείται βασικά με την πληρέστερη αξιοποίηση και ορθολογικότερη εκμετάλλευση των τουριστικών πόρων, με την αύξηση της τουριστικής παραγωγής και την ποιοτική βελτίωση της, μα πάνω απ' όλα με την προσαρμογή της στις ανάγκες ή επιθυμίες των τουριστών, δηλαδή στην τουριστική ζήτηση.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει εντελώς ιδιαίτερα να τονιστεί η ποιοτική άποψη της τουριστικής ανάπτυξης και αυτό εξαιτίας του γεγονότος ότι

ζήτηση υπηρεσιών φιλοξενίας στο επίπεδο εκείνο που θα εξασφαλίζει πλήρη απασχόληση της τουριστικής οικονομίας. Οι βραχυχρόνιες αυτές προσαρμογές θεωρείται ότι μπορούν να γίνουν χωρίς να χρειαστούν βασικές διαρθρωτικές μεταβολές στην τουριστική οικονομία που στην πράξη μπορούν να αποδειχτούν χρήσιμες για την αύξηση της αποδοτικότητας της.

Αντίθετα με όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, η διαδικασία που ακολουθείται στην αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της τουριστικής οικονομίας θεωρείται ότι έχει χαρακτήρα δυναμικό και μεσοχρόνιο ή μακροχρόνιο. Έτσι λοιπόν για να αυξηθούν ουσιαστικά οι ποσότητες των συντελεστών παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας και να βελτιωθεί η τεχνολογία που χρησιμοποιείται στην παραγωγική τους διαδικασία, χρειάζονται συνήθως μακριά περιθώρια χρόνου και αναμονής, πολλές φορές δε και αλλαγές της συμπεριφοράς των μεμονωμένων τουριστικών μονάδων, που στο παράδειγμα που δόθηκε είναι ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, της οργάνωσης της τουριστικής οικονομίας και της διάρθρωσης του παραγωγικού της μηχανισμού. Η διαδικασία αυτή είναι ουσιαστικά διαδικασία αύξησης της δυνατότητας συνολικής παραγωγής υπηρεσιών φιλοξενίας πέντε και δυο αστέρων και κατ' επέκταση της συνολικής προσφοράς τους στην τουριστική αγορά.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί κατόπιν όσων εκτέθηκαν πιο πάνω ότι η βραχυχρόνια διαδικασία βελτίωσης της αποδοτικότητας της τουριστικής οικονομίας κάθε άλλο παρά οποιαδήποτε σχέση έχει με τη μεσοχρόνια ή μακροχρόνια διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης. Αναμφίβολα η αποδοτικότερη λειτουργία της τουριστικής οικονομίας μπορεί χωρίς άλλο να δημιουργήσει τις απαραίτητες προϋποθέσεις που διευκολύνουν την τουριστική ανάπτυξη, όπως για παράδειγμα όταν αυξάνεται το τουριστικό εισόδημα, οι επενδύσεις που πραγματοποιούνται σε πάγια κεφάλαια και κεφαλαιουχικό εξοπλισμό κλπ. και σαν συνέπεια αυξάνονται οι παραγωγικές δυνατότητες της τουριστικής οικονομίας.

Επίσης θα πρέπει να ειπωθεί ότι όσο διαρκεί η ανάπτυξη μιας τουριστικής οικονομίας, η συνεχής αποδοτική λειτουργία του παραγωγικού της μηχανισμού της επιτρέπει να επιταχύνει το ρυθμό της ανάπτυξης της και αυτό

γιατί αποφεύγεται η σπατάλη της μη χρησιμοποίησης ή της κακής χρησιμοποίησης μέρους των παραγωγικών της συντελεστών που, όπως είναι γνωστό, βρίσκονται λίγο-πολύ σε ανεπάρκεια.

### 10. Η σημασία της τουριστικής ανάπτυξης

Μια αναπτυσσόμενη τουριστική οικονομία δεν είναι απλά σε πλεονεκτικότερη θέση για να ικανοποιήσει καλύτερα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων που διαρκώς αυξάνουν. Επίσης μπορεί να διαθέσει περισσότερους πόρους για την επίλυση διάφορων προβλημάτων του τουρισμού, η ύπαρξη των οποίων αποτελεί τροχοπέδη της τουριστικής ανάπτυξης, όπως είναι για παράδειγμα το οικολογικό, το χαμηλό επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης των ξενοδοχοϋπαλλήλων και υπαλλήλων άλλων τουριστικών επιχειρήσεων, η ανεπάρκεια τουριστικής υποδομής και ανωδομής, όπως είναι για παράδειγμα αεροδρόμια, λιμάνια, μαρίνες, αποχετευτικά έργα κλπ.

Όταν η παραγωγική δυνατότητα μιας τουριστικής οικονομίας συνεχώς αυξάνεται, είναι επόμενο ότι ένα μέρος τουλάχιστον του πραγματικού προϊόντος από τον τουρισμό μπορεί να χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών και για την επίλυση προβλημάτων, όπως αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω, χωρίς όμως να υπάρχει ανάγκη να μειωθεί ποσοτικά η ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών που ικανοποιούνταν.

Σε μια τουριστική οικονομία, το πραγματικό προϊόν ή εισόδημα της οποίας δεν αυξάνεται, η αντιμετώπιση προβλημάτων που αποτελούν τροχοπέδη στην τουριστική ανάπτυξη ή η ικανοποίηση νέων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών μπορούν να γίνουν μόνο αν μειωθεί αντίστοιχα ο βαθμός ικανοποίησης άλλων τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών ή περιοριστεί ποσοτικά και ποιοτικά η ικανοποίησή τους. Κάτι τέτοιο όμως προκαλεί συνήθως αρνητικές αντιδράσεις εκ μέρους των τουριστών και αυτό γιατί κάθε προσαρμογή τους σε χαμηλότερο από ποσοτικής και ποιοτικής άποψης επίπεδο κατανάλωσης ή χρήσης, τους δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα με αποτέλεσμα να τη δυσκολεύουν.



Η κατάσταση αυτή δεν θα καλυτερέψει ακόμα και αν το πραγματικό προϊόν ή εισόδημα της τουριστικής οικονομίας αυξάνεται μεν, πλην όμως με χαμηλότερο ρυθμό απ' ό,τι ο αριθμός των τουριστών και κατ' επέκταση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους, με αποτέλεσμα τα διαθέσιμα μέσα να μην επαρκούν για την ικανοποίηση τους τόσο από ποσοτικής όσο και από ποιοτικής άποψης.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε, ο κλάδος οικονομικής δραστηριότητας για τον οποίο ο λόγος, η τουριστική οικονομία, αναμφίβολα μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να είναι σημαντικότερος, όπως σημαντικότερος μπορεί να είναι και ο λόγος που κάνει επιτακτική την ανάπτυξη του παντού όπου αυτή είναι εφικτή, δηλαδή πραγματοποιήσιμη. Παρ' όλα αυτά όμως η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να θεωρείται ότι μπορεί να αποτελέσει πανάκεια για τα διάφορα οικονομικά προβλήματα μιας χώρας και ιδιαίτερα όταν αυτή ανήκει στην κατηγορία των αναπτυσσόμενων. Μπορεί μεν να συμβάλει χωρίς άλλο στον περιορισμό του ανοίγματος του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, στην εισροή συναλλάγματος, στη δημιουργία θέσεων εργασίας κλπ., αλλά δεν θα πρέπει να ξεχνιέται ούτε στιγμή ότι η τουριστική οικονομία είναι πάρα πολύ ευαίσθητη σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες. Επίσης ότι ακόμα και κάτω από φυσιολογικές συνθήκες, η παραγωγική της δραστηριότητα υπόκειται, στις περισσότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, σε περιορισμούς που αναπόφευκτα θέτει η εποχικότητα της τουριστικής ζήτησης.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να επιχειρείται μονόπλευρα, πολύ περισσότερο μάλιστα όταν η εθνική οικονομία, της οποίας αποτελεί αναπόσπαστο μέρος, βρίσκεται ακόμα στο στάδιο της ανάπτυξης. Μια ισόρροπη και αρμονική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας με τους άλλους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας, και κυρίως τους βασικούς, δηλαδή τη γεωργική και βιομηχανική οικονομία, εξασφαλίζει σε αυτήν τον απρόσκοπτο εφοδιασμό της με είδη διατροφής, κεφαλαιουχικό εξοπλισμό κλπ., που τόσο απαραίτητα της είναι για την παραγωγή των τουριστικών προϊόντων εκείνων που ζητούν οι τουρίστες για την

ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών. Αλλά και οι θετικές επιδράσεις της ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας, τόσο στους βασικούς όσο και τους άλλους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας μιας οικονομίας, κάθε άλλο παρά να υποτιμηθούν μπορούν και πολύ περισσότερο να αποσιωπηθούν.

### 11. Λόγοι προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης

Η απόφαση να αναπτυχθεί η τουριστική οικονομία ή να ενταθεί η ανάπτυξη της σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, πρέπει να επιχειρηθεί να μελετηθεί με μεγάλη προσοχή. Τα οικονομικά και κοινωνικά ωφέληματα που προέρχονται από τον τουρισμό είναι αναμφίβολα πολύ σημαντικά. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας αποσιωπά ολόένα και περισσότερο το ενδιαφέρον τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσόμενων χωρών, εφόσον βέβαια υπάρχουν και οι απαραίτητες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο όπως για παράδειγμα κάποιοι συνδυασμοί φυσικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, πολιτιστικών και κλιματολογικών θέλητρων. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι η τουριστική βιομηχανία αναπτύσσεται και μεγεθύνεται ολόένα και περισσότερο. Μπορεί βραχυχρόνια να παρουσιάζει αυτή μια επιβράδυνση σε ότι αφορά στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση της, πλην όμως οι μακροχρόνιες προοπτικές είναι καλές. Η αναμενόμενη συνεχής ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής βιομηχανίας βασίζεται στη συνεχή αύξηση του κατά κεφαλή εισοδήματος των λαών, στο χαμηλότερο κόστος των τουριστικών μετακινήσεων, στον αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο για ανάπαυλα και ξεκούραση και στις αλλαγές στα γούστα και τις προτιμήσεις των ανθρώπων για ταξίδια αναψυχής και τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες.

Πολλοί υπέρμαχοι του τουρισμού τον είδαν σαν πανάκεια για την επίλυση των αναπτυξιακών προβλημάτων του χώρου, με την πλατιά έννοια του όρου. Η άποψη αυτή κάθε άλλο παρά σαν ρεαλιστική μπορεί να θεωρηθεί και αυτό επειδή τα ωφέληματα από τον τουρισμό είναι δυνατό να συνοδεύονται και από αρνητικές επιπτώσεις. Μια ανασκόπηση μερικών από τα κυριότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που προκαλεί η ανάπτυξη της τουρι-

στικής οικονομίας θα δείξει για ποιο λόγο είναι αναγκαίος ένας προσεκτικός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης.

Τα κυριότερα επιχειρήματα που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

(α) Προσφέρει ευκαιρίες πλήρους και μερικής απασχόλησης για ειδικευμένο και ανειδίκευτο ανθρώπινο δυναμικό και αυτό γιατί πρόκειται για βιομηχανία έντασης εργασίας.

(β) Εφοδιάζει την οικονομία με συναλλαγματικούς πόρους και συγκεκριμένα με σκληρά ξένα νομίσματα που, όπως είναι γνωστό έχουν τουλάχιστον πλήρη εξωτερική μετατρέψιμότητα.

(γ) Αυξάνει τα ατομικά εισοδήματα, ενώ παράλληλα δημιουργεί συμπληρωματικό εισόδημα σε πολλές κατηγορίες ανθρώπων.

(δ) Συμβάλλει στην αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.

(ε) Προϋποθέτει την ανάπτυξη μιας απαραίτητης υποδομής που εκτός του ότι ενισχύει την τουριστική ανάπτυξη, τονώνει παράλληλα τόσο το τοπικό εμπόριο όσο και τη μεταποιητική δραστηριότητα.

(στ) Βοηθά στο να διαφοροποιηθεί μια οικονομία και ιδιαίτερα όταν αυτή είναι παραγωγικά μονόπλευρα προσανατολισμένη.

(ζ) Συνθέτει μια ευνοϊκή σε παγκόσμια κλίμακα εικόνα του τουριστικού προορισμού.

(η) Διευκολύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού με τη διαπαιδαγώγηση των νέων και της κοινωνίας, καθώς επίσης με αξίες που αλλάζουν.

(θ) Δημιουργεί τουριστικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις που μπορεί να κάνει χρήση τους και ο τοπικός πληθυσμός που διαφορετικά δεν θα είχε καν τη δυνατότητα να τις αποκτήσει.

(ι) Δίνει την ευκαιρία στους ξένους να εντυπωσιαστούν θετικά από τα θέλητρα μιας μικρής χώρας ή μιας περιοχής που δεν είναι και τόσο γνωστή.

Αντίθετα, τα κυριότερα επιχειρήματα που δεν συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

(α) Προκαλεί μια υπερβάλλουσα ζήτηση για κάθε είδους αγαθά και υπηρεσίες που οι τουριστικοί προορισμοί κάθε άλλο παρά σε θέση είναι να ικανοποιήσουν.

(β) Προξενεί μεγάλες διαρροές εισοδήματος που δεν επιτρέπουν να προκύψουν σημαντικά οικονομικά ωφέληματα.

(γ) Εκτρέπει επενδυτικά κεφάλαια από πρότυπα ανάπτυξης που εμφανίζουν καλύτερες προοπτικές για κέρδη.

(δ) Δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα εξαιτίας των εισοδηματικών διαφορών, των κοινωνικών αντιθέσεων και της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαφθοράς.

(ε) Καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον και διαταράσσει την οικολογική ισορροπία.

(στ) Υποβαθμίζει λίγο-πολύ τους ιστορικούς και πολιτιστικούς χώρους.

(ζ) Συγκεντρώνει τα μειονεκτήματα της εποχικότητας και κυρίως την περιορισμένη χρονικά παραγωγική δραστηριότητα.

(η) Αυξάνει την ευπάθεια του προϊόντος του σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες ή αλλαγές.

(θ) Προκαλεί πληθωριστικές πιέσεις στην αξία της γης, καθώς επίσης και στην τιμή των ντόπιων αγαθών και υπηρεσιών.

Όπως διαπιστώνεται απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω ο τουρισμός κάθε άλλο παρά πανάκεια να αποτελέσει μπορεί στην αντιμετώπιση των αναπτυξιακών προβλημάτων ενός τόπου, μιας περιφέρειας ή μιας χώρας. Αντίθετα μια υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να προκαλέσει μόλυνση του περιβάλλοντος, διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας κλπ. και να οδηγήσει τελικά σε μια υποβάθμιση της ποιότητας ζωής παρά σε μια αναβάθμιση της στο χώρο που επιχειρείται αυτή.

Η επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού από ένα μεγάλο αριθμό ατόμων ταυτόχρονα, δεν μπορεί παρά να δημιουργεί μια σειρά προβλημάτων σε αυτόν, όπως για παράδειγμα μόλυνση της γης, του νερού και της ατμόσφαιρας, που προκαλείται από τις διάφορες παραγωγικές μονάδες που ανα-

πτόσσονται για να παράγουν τουριστικά και άλλα προϊόντα που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αλλά και από τους ίδιους τους επισκέπτες του τουριστικού προορισμού για τον οποίο ο λόγος ή και τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν κατά την παραμονή τους σε αυτόν για τη μετακίνηση τους.

Επίσης ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών σε έναν τουριστικό προορισμό θέτει σε άμεσο κίνδυνο και την ποιότητα της ζωής του γενικά, που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα τείνει να υποβαθμίζεται εφόσον δεν παρθούν έγκαιρα τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψουν κάτι τέτοιο. Η υποβαθμισμένη ζωή όμως σε έναν τουριστικό προορισμό δεν έχει αρνητικές επιπτώσεις μόνο σε αυτούς που κατοικούν μόνιμα σε αυτόν, αλλά και σε αυτούς που τον επισκέπτονται.

Για όλα όσα εκτέθηκαν πιο πάνω δεν μπορεί και δεν πρέπει να καταλογίζονται ευθύνες στον τουρισμό αλλά στην έντονη εμπορευματοποίηση του που συχνά αγγίζει τα όρια της εγκληματικότητας και του παραλογισμού. Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις στον κόσμο, πλην όμως κυβερνητικοί αξιωματούχοι και επιχειρηματίες πρέπει να σταθμίζουν προσεκτικά τα οικονομικά ωφέληματά του, ιδιαίτερα δε απέναντι σε μια δυνατή μελλοντική υποβάθμιση τόσο των ανθρώπινων όσο και των φυσικών πόρων προτού επιδιωχθεί εκ μέρους τους η ανάπτυξη του, που πάντως πρέπει να γίνεται με μέτρο και σύνεση.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε οποιοδήποτε επίπεδο και αν επιχειρείται, πρέπει να κατευθύνεται από μια προσεκτικά προγραμματισμένη τουριστική πολιτική, η χάραξη της οποίας δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραβλέπει τις ιδέες και αρχές της ανθρώπινης ευημερίας και ευτυχίας και κυρίως να μη θυσιάζονται αυτές στο βωμό του γρήγορου και εύκολου κέρδους, όσο μεγάλο και αν είναι αυτό. Τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν χωρίς την ύπαρξη μιας τουλάχιστον δυναμικά αναπτυσσόμενης οικονομίας. Στη δημιουργία της ο τουρισμός μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά. Η εφαρμογή μιας σωστής αναπτυξιακής πολιτικής στον κλάδο του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε μια αυξανόμενη σε λο-

γικά πλαίσια εμπορευματοποίηση του και ταυτόχρονα στη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που σε πρώτη θέση αποτέλεσαν πόλο έλξης των επισκεπτών, δηλαδή των τουριστών και εκδρομέων.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει να ληφθούν υπόψη ορισμένα θέματα που μπορεί να προκύψουν εξαιτίας της ή που είναι στενά συνυφασμένα με αυτήν, όπως είναι για παράδειγμα η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, η οικοδομική αναρχία, η αρχιτεκτονική ρύπανση, ο καθορισμός της χρήσης της γης, η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η τουριστική εκπαίδευση, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών, η εξοικονόμηση της ενέργειας, η χρηματοδότηση των έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής και άλλα πολλά ακόμα. Για όλα αυτά, ο σωστός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης κρίνεται εντελώς απαραίτητος και αυτό γιατί συμβάλλει στην αύξηση των ωφελειών που προκύπτουν από τα πλεονεκτήματα του τουρισμού και περιορίζει τις αρνητικές επιπτώσεις των μειονεκτημάτων του.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

### ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

#### 1. Εισαγωγή

Η ανάγκη του ανθρώπου να πραγματοποιεί μετακινήσεις μακρύτερα από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας του, εμφανίζεται σταδιακά από τότε που αποκτά μόνιμη κατοικία, ιδρύει τους πρώτους συνοικισμούς του και ασχολείται συστηματικά με τη γεωργία.

Από την εποχή που οι πρώτοι ταξιδιώτες, στα μέσα της τέταρτης χιλιετίας π.Χ., ταξιδεύουν με μονόξυλα ή σχεδίες κατασκευασμένες από καλάμια πάπυρου, μέχρι τη σημερινή, μας χωρίζουν πεντέμισι περίπου χιλιετίες. Πέντε χιλιετίες μας χωρίζουν από την εμφάνιση του τροχού και των πρώτων τροχοφόρων από τους Σουμέριους στη βόρεια Μεσοποταμία και λιγότερο από πέντε χιλιετίες από την κατασκευή των πρώτων στερεών ξύλινων ποταμόπλοιων. Η εξέλιξη της ναυπηγικής διευρύνει τους ποτάμιους δρόμους και ανοίγει θαλάσσιους, Η χρησιμοποίηση του άλογου ως υποζυγίου (2300 π.Χ.) και η βελτίωση των τροχοφόρων δημιουργούν το άρμα (1600 π.Χ.) που χρησιμοποιείται αρχικά στις μάχες και σταδιακά σαν μεταφορικό μέσο από τους των κρατούντες και τους οικονομικά ισχυρούς.

Η εξέλιξη των μέσων μεταφοράς, υπήρξε αναμφίβολα σημαντική παράμετρος στη διαμόρφωση των μετακινήσεων, η διεύρυνση τους όμως πραγματοποιήθηκε όταν κατασκευάστηκαν οδικά δίκτυα και όταν η ασφάλεια του ταξιδιώτη μπορούσε να θεωρηθεί έστω και με κάποιες εξαιρέσεις, ικανοποιητική. Η ειρήνη, τα κοινώς αποδεκτά νομίσματα και η ύπαρξη «διεθνούς» γλώσσας καθιστούσαν τα ταξίδια ευκολότερα.

Συνύπαρξη όλων των πιο πάνω παραμέτρων, υποδηλώνει καλά οργανωμένη κοινωνία, οικονομικά ισχυρή, με έννομη τάξη, αποτελεσματική κεντρική και περιφερειακή διοίκηση και στρατιωτικά ισχυρή σε βαθμό που να εγγυάται την ειρήνη. Δεν είναι τυχαίο λοιπόν το γεγονός, ότι επειδή ακριβώς συνδυάζονται οι λόγοι αυτοί, ταξιδιωτικές μετακινήσεις πραγματοποιούνται από τους Σουμέριους, τους Ασσύριους, τους Αιγυπτίους, τους Κρήτες της μινωικής περιόδου, τους Αχαιούς της μυκηναϊκής περιόδου, τους Πέρσες, τους Έλληνες της κλασικής περιόδου και της εποχής του κράτους του Μεγάλου Αλέξανδρου, τους Ρωμαίους και τους Βυζαντινούς<sup>10</sup>.

Ο τουρισμός σαν σύγχρονο οικονομικό φαινόμενο έχει πάρει μια μαζικό χαρακτήρα, γεγονός που τον κάνει να διαφοροποιείται ουσιαστικά από τις παλαιότερες μορφές του. Παρ' όλα αυτά όμως ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται, δηλαδή με την πρόσκαιρη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο της μόνιμης διαμονής τους σε κάποιον άλλο, εξακολουθεί βασικά να παραμένει ίδιος, όπως ακριβώς πριν 50 ή 100 χρόνια κ.λ.π. Η διαφορά μεταξύ των παλαιότερων μορφών τουρισμού και των σημερινών είναι οπωσδήποτε πόσο ποσοτική όσο και ποιοτική. Σε ότι αφορά όμως τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αυτές εξακολουθούν λίγο-πολύ να είναι ίδιες, όπως ίδια περίπου είναι και τα βασικά κίνητρα που τους προκαλούν την ανάγκη ή επιθυμία να αλλάξουν προσωρινά περιβάλλον και παραστάσεις.

Για να φτάσει ο τουρισμός στη σημερινή του μορφή, πέρασε διαχρονικά από διάφορες εξελικτικές φάσεις, μια από τις σημαντικότερες είναι αυτή που τοποθετείται χρονολογικά αμέσως μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι λοιπόν ο τουρισμός από προνόμιο των πλουσίων και της αριστοκρατίας, δηλαδή των λίγων, άρχισε βαθμιαία μεν αλλά σταθερά να γίνεται δικαίωμα των εργαζομένων και των μη προνομιούχων, δηλαδή των πολλών. Η μεταπολεμική εποχή πέρα από το ότι έκανε τον τουρισμό πιο δημοκρατικό και κατά συνέπεια πιο προσιτό στις λαϊκές μάζες, έκανε και τους ανθρώπους πιο πρακτικούς, καθώς στον τουρισμό βρήκαν ένα

---

<sup>10</sup> Ηγούμενος, 1998, σ. 158-159



μέσο μέλλον ξεκούρασης και ανανέωσης των σωματικών και ψυχικών τους δυνάμεων, παρά κοινωνικής προβολής και επίδειξης<sup>11</sup>.

## 2. Βασικοί παράγοντες εξέλιξης του τουριστικού σχεδιασμού

Ο σχεδιασμός των τουριστικών δραστηριοτήτων αποτέλεσε αρχικά το κατευθυντήριο μέσο για την κινητοποίηση των επενδυτών και την προώθηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στις αναπτυσσόμενες χώρες. Στη χώρα μας, όπως και διεθνώς, η σημαντική συνεισφορά του τουρισμού στα μακροοικονομικά μεγέθη αναγνωρίστηκε κυρίως μεταπολεμικά και αποτέλεσε θέμα συχνών επιστημονικών συζητήσεων. Μάλιστα οι απαρχές της τουριστικής πολιτικής του ελληνικού κράτους προσδιορίζονται χρονικά το 1957. Η τουριστική πολιτική της περιόδου κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1950 απέβλεπε στην προσέγγιση ξένων τουριστών, βασιζόμενη περισσότερο προς την εκτέλεση έργων τεχνικής υποδομής και τη διαφήμιση των τουριστικών στοιχείων στη χώρα.

Κατά την περίοδο αυτή ο σχεδιασμός των οικονομικών δραστηριοτήτων, από τους δημόσιους φορείς, παίρνει τη μορφή της υποβολής μελετών τεχνοοικονομικού περιεχομένου. Οι μελέτες αυτές αποτέλεσαν τη βάση για τον εμπλουτισμό των πενταετών προγραμμάτων άσκησης οικονομικής πολιτικής των μεταπολεμικών κυβερνήσεων. Η ενσωμάτωση των πολιτικών οικονομικής ανάπτυξης σε σχέδια μελετών υιοθετήθηκε μάλιστα μεταπολεμικά ως το απαραίτητο κριτήριο για την αξιολόγηση και χρηματοδότηση των αναπτυξιακών προτάσεων των κρατών-μελών από τους φορείς διοίκησης της τότε Ε.Ο.Κ. Η χώρα μας διέθετε ευνοϊκές προϋποθέσεις για να αναπτυχθεί ο τουρισμός της σε ανώτερα επίπεδα δεν έμενε παρά να εξετασθούν και οι επιβαλλόμενες ενέργειες, οι οποίες θα δημιουργούσαν ένα ικανό δυναμικό για να ανταποκριθεί σε μια αυξημένη τουριστική προσφορά. Μάλιστα οι ενέργειες αυτές ήταν δυνατό να υπαχθούν σε τρεις βασικούς τομείς: Συγκοινωνίες, Μέσα Υποδοχής και Οργάνωση.

---

<sup>11</sup> Ηγούμενος, 1997, σ. 128-129

Φαίνεται μάλιστα, ότι η σημαντικότητα των παραπάνω τριών παραγόντων ήταν ήδη γνωστή στους οικονομικούς αναλυτές της μεταπολεμικής περιόδου και επιβεβαιώνεται από την κατοπινή κατάταξη που διατυπώθηκε από τον Gunn. Σύμφωνα με τον Gunn, η λειτουργική ανάπτυξη του τουριστικού συστήματος καθώς και η γενικότερη διαδικασία σχεδιασμού επηρεάζεται από πέντε παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί είναι:

1. Ο Πληθυσμός (Ζήτηση)
2. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες σε καταλύματα, φαγητό και προϊόντα
3. Οι ελκυστικότητες
4. Οι μεταφορές
5. Η προβολή και η πληροφόρηση<sup>12</sup>

Οι διαδικασίες τουριστικού σχεδιασμού των μεσογειακών προορισμών, συμπεριλάμβαναν συνήθως τη διερεύνηση των παρακάτω κριτηρίων επιτυχίας:

- Επιλογή ιδανικών γεωγραφικών σημείων με βάση την ύπαρξη χώρων διαμονής και εστίασης.
- Επιλογή ιδανικών γεωγραφικών σημείων με βάση την ύπαρξη πολιτιστικών, φυσικών αξιοθέατων και χώρων διαμονής.
- Επιλογή ιδανικών γεωγραφικών σημείων με βάση την ύπαρξη πολιτιστικών, φυσικών αξιοθέατων, χώρων διαμονής και υποδομής σε προσβάσεις.
- Εφαρμογή των σχεδίων δημιουργίας υποδομών που θα ενίσχυαν και θα υποβοηθούσαν τις δραστηριότητες των ιδιωτικών μικρομεσαίων καταλυμάτων οικογενειακού χαρακτήρα.

Ο ανεξέλεγκτος όμως μεταπολεμικός σχεδιασμός των παραπάνω μεσογειακών προορισμών στηριζόταν συχνά στην πρώτη επιλογή κριτηρίων, με αποτέλεσμα να οδηγηθούμε σταδιακά στη μονομερή ανάπτυξη των τουριστικών δραστηριοτήτων και την εξάρτηση των περισσότερων τουριστικών προορισμών από τη μορφή του μαζικού τουρισμού διακοπών. Οι ευοίωνες προβλέψεις για επερχόμενες μαζικές ελεύσεις αλλοδαπών τουριστών επιτάχυ-

---

<sup>12</sup> Βασιλειάδης Χ, 2003, σ. 28

ναν τη δημιουργία όλο και περισσότερων καταλυμάτων, καταστημάτων εστίασης και αναψυχής και επιβάρυναν ιδιαίτερα τις επίλεκτες τουριστικά ανεπτυγμένες περιοχές.

Μάλιστα κατ' εκείνη την περίοδο πολλοί υποστήριξαν ότι δεν ήταν μόνο ευχάριστες οι επιπτώσεις του τουρισμού. Εκεί που δαπανόνταν χρήμα προσελκύνονταν το εμπόριο και αυτό δεν ήταν πάντοτε ελκυστικό και σε ορισμένες περιπτώσεις ήταν επιβλαβές για την κοινωνική ανάπτυξη. Από άλλη σκοπιά η ανεπαρκής προετοιμασία του τόπου να δεχθεί την επίδραση της αναμίξεως πολλαπλών στοιχείων συχνά προκαλούσε δυσμενείς κοινωνικές επιπτώσεις.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο η οικονομική πολιτική των κρατών μελών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.) αναγνωρίζει τη διεθνή συμβολή του τουρισμού στα μακροοικονομικά μεγέθη των κρατών-μελών και κατά ένα τρόπο η αναγνώριση αυτή επηρεάζει τις πολιτικές αποφάσεις και τις εξελίξεις στα επόμενα έτη.

Εάν παρατηρήσουμε την εξέλιξη των οικονομικών δεικτών αξιολόγησης της τουριστικής δραστηριότητας παρατηρούμε ότι η μεταπολεμική περίοδος μπορεί δίκαια να χαρακτηριστεί ως περίοδος ανάπτυξης των διεθνών τουριστικών αποδόσεων. Πιο συγκεκριμένα, η ποσοστιαία εξέλιξη των Αφίξεων (σε εκατομμύρια επισκέπτες) και Εισπράξεων (σε δισ. δολάρια ΗΠΑ) ανά πενταετία κατά την περίοδο 1958-1970, σύμφωνα με μελέτη της Διεθνούς Ένωσης Επίσημων Ταξιδιωτικών Οργανισμών, παρουσίασε θετική εξέλιξη με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης εισπράξεων 10,5% και μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης αφίξεων 9,8%. Η συνεισφορά των Άδηλων Πόρων (υπηρεσιών) και μεταξύ αυτών του τουρισμού στα μακροοικονομικά μεγέθη των χωρών επισημαίνεται σε μελέτη του Ο.Ο.Σ.Α. κατά την περίοδο των αρχών της δεκαετίας του 1970. Σύμφωνα με την παραπάνω μελέτη, η συνεισφορά των Άδηλων Πόρων για τα κράτη-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α. αντιστοιχούσε το 1972 σε περισσότερο από το 25% των συνολικών εξαγωγών τους σε αγαθά και υπηρεσίες.

Μάλιστα επισημαίνεται ότι στην αύξηση του τουριστικού ρεύματος στη χώρα μας όπως επίσης και της μέσης κατά περιηγητή δαπάνης συνετέ-

λεσε περαιτέρω η εκ του εξωτερικού ζήτηση της οποίας η άνοδος υπήρξε συνέπεια της ανόδου των εισοδημάτων στο εξωτερικό και των δημιουργηθεισών γενικότερων ευχερειών ανά του κόσμου ταξιδιών.

Σύμφωνα με στοιχεία της μελέτης πρόβλεψης των εξελίξεων στα μεγέθη του διεθνούς τουρισμού, που συντάχθηκε κατά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 από τον Παρασκευόπουλο<sup>13</sup>, η πτώση των τιμών στα αεροπορικά εισιτήρια κατά την περίοδο 1958-70 συνέβαλε διεθνώς στην αύξηση της ζήτησης τουριστικών υπηρεσιών. Στην ίδια μελέτη, στηριζόμενος ο μελετητής στην προηγηθείσα ανάλυση χρονολογικών σειρών από τουριστικά δεδομένα, διαπιστώνει ότι οι μικρές χώρες προβλέπεται να ωφεληθούν μελλοντικά από τις εξελίξεις και θα έπρεπε σύμφωνα με τις προβλεπόμενες τάσεις να αναμένει κανείς άνοδο των εισοδημάτων, αύξηση του πληθυσμού, μειώσεις στο κόστος μεταφοράς, βελτιώσεις στα μέσα μεταφοράς και επικοινωνίας, περισσότερες ημέρες διακοπών με αποδοχές και τέλος διεύρυνση του τομέα εκπαίδευσης.

Όλες οι παραπάνω καταστάσεις συνέδραμαν στο να δοθεί από πλευράς άσκησης τουριστικής πολιτικής ιδιαίτερη βαρύτητα στην επιτάχυνση των ροών άφιξης αλλοδαπών επισκεπτών, με σκοπό την αύξηση των συναλλαγματικών εισπράξεων. Διαχρονικά, επικράτησε τελικά το αεροπλάνο ως το καταλληλότερο μέσο μεταφοράς πολυάριθμων επισκεπτών. Η πρόσβαση σε σχετικά μακρινούς προορισμούς με χαμηλό κόστος μεταφοράς (σε χρόνο και σε χρήμα) για τους ταξιδιώτες ήταν πλέον δυνατή. Οι αεροπορικές αναχωρήσεις πολιτών των Η.Π.Α. προς την Ευρώπη κατά το διάστημα 1948-1990, από 183.000 αναχωρήσεις το 1948, έφθασαν τελικά στις 7.529.000 αναχωρήσεις το 1990<sup>14</sup>. Τουριστικοί Οργανισμοί με αναγνωρισμένη διεθνώς επωνυμία ανέλαβαν το συντονισμό και την οργάνωση όλων των προβλεπόμενων δράσεων του Τουριστικού Πακέτου Προσφοράς (πακέτα αναψυχής και επαγγελματικός τουρισμός). Τη δεκαετία του 1980 λειτουργούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, περίπου 40.000 πρακτορεία ταξιδιών καθώς και τουριστικοί οργανισμοί πρακτόρευσης.

<sup>13</sup> Παρασκευόπουλος, 1991, σ. 30-38, 104-106

<sup>14</sup> Βασιλειάδης Χ, 2003, σ. 30

Οι προορισμοί θα έπρεπε πλέον να πείθουν και τους Τουριστικούς Οργανισμούς για τις τιμές, την ποιότητα και την ποικιλία των προσφερόμενων τουριστικών προϊόντων τους. Η συμμετοχή των επίσημων φορέων του δημοσίου και των επαγγελματιών του τουρισμού στις Διεθνείς Τουριστικές Εκθέσεις του εξωτερικού ήταν πλέον επιβεβλημένη. Οι προορισμοί μόνον έτσι θα μπορούσαν να παρουσιαστούν στις εκθεσιακές αγορές τουρισμού και να καταφέρουν προκρατήσεις καταλαμβάνοντας μια θέση στα τουριστικά πακέτα και τους καταλόγους των μεγάλων τουριστικών πρακτόρων. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια των επιταχυνόμενων εξελίξεων οι περιοχές των τουριστικών προορισμών γνώρισαν μια γρήγορη και άναρχη ανοικοδόμηση που συχνά είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση των τουριστικών πόρων τους. Ιδιαίτερα δε επηρεάστηκαν από τις επιπτώσεις των ανεξέλεγκτων δραστηριοτήτων δύο βασικές κατηγορίες τουριστικών πόρων, δηλαδή το δυναμικό των φυσικών και των πολιτιστικών πόρων. Σε κάποιες ευρωπαϊκές χώρες προνοήθηκε στα τουριστικά προγράμματα και τις πολιτικές τους η προστασία των πόρων κληρονομιάς ενώ σε άλλες επικράτησε στην πραγματικότητα η άποψη της αποκλειστικής ενδυνάμωσης των κατασκευαστικών έργων με τη μορφή υποδομών.

Στη δεύτερη περίπτωση η άναρχη χωροθέτηση που παρατηρήθηκε σταδιακά στους τουριστικούς προορισμούς περιόρισε τις δυνατότητες για δημιουργία κατάλληλων υποδομών που θα συνέβαλαν μεταξύ άλλων και στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των διαμενόντων. Το γεγονός αυτό επήλθε ως συνέπεια του κορεσμού που παρατηρήθηκε στις δραστηριότητες οικοπεδοποίησης και ανέγερσης οικοδομών. Η τάση αυτή παρατηρήθηκε αρχικά εντονότερα στους μεσογειακούς παραθαλάσσιους προορισμούς και αργότερα σε τουριστικούς προορισμούς της Καραϊβικής. Άλλοι ευρωπαϊκοί προορισμοί ενδυνάμωσαν σταδιακά τις δράσεις των πολιτικών τους υπέρ της ανάδειξης και ανάπτυξης των φυσικών τους πόρων.

Το Φεβρουάριο του 1998 θεσμοθετήθηκαν στην Ελλάδα οι Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α). Η ανταπόκριση των ιδιωτών φαίνεται να ήταν θετική. Όπως στην περίπτωση του Μεσσήνιου πλοιο-

κτήτη που το ίδιο έτος κατέθεσε πρόταση ανέγερσης τουριστικών μονάδων (ξενοδοχεία, μπάνγκαλους, πισίνες, συνεδριακά κέντρα, γήπεδα γκολφ κ.ά) σε τρεις Π.Ο.Τ.Α., με σκοπό την προσέλκυση μαζικών τουριστικών ρευμάτων σε μια περιοχή 4000 στρεμμάτων σε παραλιακή περιοχή της Μεσσηνίας. Ακόμη όμως και στην περίπτωση των αξιόλογων επενδύσεων στις Π.Ο.Τ.Α, ο προβληματισμός σχετικά με τη διασφάλιση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων φαίνεται να παραμένει<sup>15</sup>.

Η συνεισφορά του τουρισμού στην αναπτυξιακή πορεία των σύγχρονων οικονομιών είναι καθοριστική. Η συμβολή του τουρισμού στα μακροοικονομικά μεγέθη αναλύεται διεξοδικά σε μελέτη του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων<sup>16</sup>. Στη μελέτη αυτή ξεχωρίζουμε σε διεθνές επίπεδο την ευρωπαϊκή γεωγραφική ενότητα. Η Ευρώπη ως τουριστικός προορισμός, το 1986 και το 1997 υπερτερούσε έναντι των άλλων περιοχών του πλανήτη, τόσο σε αφίξεις όσο και σε χρηματικά κεφάλαια τουριστικών επενδύσεων (σε δισ. δολάρια ΗΠΑ). Οι κύριες γεωγραφικές ενότητες που δέχονται τους περισσότερους επισκέπτες στην Ευρώπη είναι οι τουριστικοί προορισμοί της Νότιας Ευρώπης και ακολουθούν αυτοί της Βόρειας Ευρώπης. Θα πρέπει βέβαια να αναφερθεί ότι το υψηλό μερίδιο αγοράς της Ευρώπης είναι τρωτό, μια και μετά κατά το διάστημα 1975-1995 παρουσιάστηκε βαθμιαία μια απώλεια 10,5 ποσοστιαίων μονάδων. Στο ίδιο διάστημα οι Η.Π.Α. παρουσίασαν μια απώλεια 3 μονάδων. Αντίστοιχα, οι προορισμοί της Ανατολικής Ασίας και του Ειρηνικού παρουσίασαν στα μερίδια τους κατά την εικοσαετία 1975-1995 αύξηση 11,3 μονάδων.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, σύμφωνα με μελέτη της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οφείλει τις χρηματικές εισπράξεις της κυρίως στις τουριστικές δραστηριότητες Στέγασης, Γευμάτων και Ποτών και τις Αγορές. Όπως αντιλαμβάνεται κανείς οι δραστηριότητες αυτές είναι ιδιαίτερα σημαντικές για το μέλλον των ευρωπαϊκών τουριστικών προορισμών.

Τη σημαντικότητα του τουρισμού για τα μακροοικονομικά μεγέθη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που αφορά δηλαδή τα έσοδα των κρατών-μελών

<sup>15</sup> Καρεϊσκάκη, 7 Ιουλίου 2002, σελ. 29

<sup>16</sup> Σ.Ε.Τ.Ε., 1992

από τον τουρισμό είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τις χώρες της Νότιας Ευρώπης. Οι εισπράξεις από τις τουριστικές δραστηριότητες αντιστοιχούν στο 6-9% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος των χωρών αυτών και ο αριθμός των απασχολούμενων στα τουριστικά επαγγέλματα αντιστοιχεί στο 6-9% των συνολικά απασχολούμενων στις χώρες αυτές. Με βάση τα παραπάνω δεδομένα, γίνεται εύκολα αντιληπτή η θετική συμβολή του τουρισμού στην αντιμετώπιση της ανεργίας και την αύξηση του ατομικού εισοδήματος τόσο σε εθνικό όσο και σε περιφερειακό επίπεδο. Και φυσικά η σημαντικότητα του τουρισμού για τα μακροοικονομικά μεγέθη των ευρωπαϊκών χωρών και ειδικότερα αυτών της Μεσογείου είναι πολύ μεγάλη, δεδομένου ότι σύμφωνα με έρευνες που έχουν γίνει έχει προκύψει ότι τα μεγέθη εισπράξεων Η.Π.Α. υποχωρεί μπροστά στο μέγεθος που προκύπτει από τη συνάθροιση των αποτελεσμάτων (σε εκατομμύρια δολάρια των ΗΠΑ) σε εισπράξεις των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης<sup>17</sup>.

### 3. Ιστορική ανάλυση των φάσεων εξέλιξης του τουρισμού στην Ελλάδα

Η διαχρονική πραγματικότητα που επηρέασε το σχεδιασμό και τις εξελίξεις των ελληνικών προορισμών μπορεί να διαχωριστεί και αυτή σε ορισμένες φάσεις, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά της εκάστοτε εποχής. Οι ιστορικές περίοδοι, μπορούν να ταξινομηθούν με την ακόλουθη χρονική αλληλουχία:

- Η προγενέστερη της Αρχαίας Κλασικής και η Κλασική Αρχαία περίοδος.
- Η Εποχή της Μακεδόνικης Ασφάλειας στις μετακινήσεις (334 π.Χ.).
- Η Ρωμαϊκή περίοδος (200 π.χ.-324 μ.Χ).
- Η Βυζαντινή περίοδος (330 μ.Χ-1453).
- Η Μεταβυζαντινή περίοδος (1453-1821).
- Η Νεότερη περίοδος (1821-1950).
- Η Σύγχρονη περίοδος (1950 και μετά).

Οι παραπάνω εποχές-περίοδοι διαφοροποιούνται μεταξύ τους με βάση τις εκάστοτε πολιτιστικές αξίες, την τεχνολογία των μεταφορών, τα εκά-

---

<sup>17</sup> Βασιλειάδης Χ, 2003, σ. 27-36

στοτε κίνητρα έλευσης των ταξιδιωτών, τον αριθμό και το είδος των ταξιδιωτών που διαφοροποιείται ανά εξεταζόμενη εποχή καθώς και από την υπάρχουσα κοινωνική και πιο συγκεκριμένα εισοδηματική διαστρωμάτωση της κοινωνίας. Συνοπτικά οι φάσεις παρουσιάζουν τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

### Η προγενέστερη της Αρχαίας Κλασικής και η Κλασική Αρχαία περίοδος

Αναλυτικότερα κατά τις δύο πρώτες αρχαίες εποχές έχουμε να επισημάνουμε ότι η διάκριση των δύο περιόδων γίνεται διότι:

Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου (1200 π.Χ.-700 π.Χ. περίπου) η προστασία των Ξένων Επισκεπτών (φιλοξενία, ασυλία, περιποίηση και σεβασμός) θεωρείται ως ύψιστη θεϊκή επιταγή. Στο Θεό του Ολύμπου, Δία, δίδεται η ιδιότητα του «Ξένιου»<sup>18</sup>.

Δεν υπάρχει πουθενά στον κόσμο χώρα ή πόλη που να έχει υμνήσει και θεοποιήσει τη φιλοξενία τόσο πολύ όσο οι Έλληνες. Η άφιξη ενός ταξιδιώτη στην Αρχαία Ελλάδα, επέτρεπε σε αυτόν να αισθανθεί σιγουριά, δεδομένου ότι εκτός από τους ανθρώπινους νόμους που τον προστάτευαν, αισθανόταν ασφαλής καλυπτόμενος και από τη «θεϊκή» προσταγή του Δία, προσταγή των ξένων, που γι' αυτό ονομαζόταν και Ξένιος Δίας.

Στην Αρχαία Ελλάδα ο τουρισμός άνθησε από τα πρώτα δείγματα ύπαρξης του τότε πολιτισμού. Μπορεί η μορφή του να ήταν κάπως διαφοροποιημένη απ' ό,τι σήμερα, αλλά τα ταξίδια γίνονταν συχνά και αυτό αποδεικνύεται τόσο από ιστορικές μαρτυρίες αρχαίων συγγραφέων, όσο και από τα αρχαιολογικά ευρήματα της περιόδου εκείνης.

Σε πολλές ελληνικές πόλεις ή κατά μήκος χερσαίων διαδρομών υπήρχαν πανδοχεία. Αυτά αρχικά ονομάζονταν καταγώγια, άλλες φορές ξενώνες και αργότερα πανδοχεία, επειδή δεχόντουσαν όχι μόνο πελάτες αλλά και τα υποζύγια τους. Τα αρχαία ιερά διέθεταν συχνά ξεχωριστό οίκημα για τη φιλοξενία επισκεπτών, ιδιαίτερα όταν σε αυτά τελούνταν μεγάλες ιεροτελεστιές ή πανελλήνιοι αγώνες, όπως οι Ολυμπιακοί αγώνες που τελούνταν στην Ολυμπία, τα Πύθια που τελούνταν στους Δελφούς, τα Νέμεα στη Νεμέα,

<sup>18</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 47-48



τα Ίσθμια στην Κόρινθο κ.τ.λ. Το πιο μεγάλο καταγώγιο βρέθηκε στην Επίδαυρο με 160 ευρύχωρα δωμάτια σε διώροφο κτίριο.

Στο διάβα της ιστορίας εμφανίζονται ρωμαϊκές εξοχικές κατοικίες στην Ελλάδα, συνήθεια της ρωμαϊκής αριστοκρατίας η οποία μεταφέρεται στη συνέχεια και σε μεσαία στρώματα του πληθυσμού. Στους ρωμαϊκούς χρόνους γίνονται ευρύτερα γνωστές οι θεραπευτικές ιδιότητες των ιαματικών πηγών και αποτελούν σκοπό των ταξιδιών τους. Μάλιστα οι μετακινήσεις την εποχή αυτή είναι πολλές. Συχνά επισκέψεις με σκοπό τη γνωριμία τόπων και ανθρώπων, ταξίδια με σκοπό την αναζήτηση γνώσης σε σχολές, διακεκριμένους δασκάλους και βιβλιοθήκες είναι διαδεδομένα. Εξακολουθούν να γίνονται ταξίδια για σκοπούς θρησκευτικούς και αθλητικούς. Οι σκοποί των επαγγελματικών ταξιδιών συνεχίζουν να υπάρχουν και πολλαπλασιάζονται. Η ηπειρωτική Ελλάδα, η Δήλος, η Σαμοθράκη, η Ρόδος, η Αθήνα, η Επίδαυρος, η Ολυμπία, οι Δελφοί, οι Μυκήνες, η Αργολίδα είναι οι πιο δημοφιλείς προορισμοί στην Αρχαία Ελλάδα.

### *Β' Μακεδόνικη φάση*

Αναλυτικότερα κατά τη φάση της Μακεδονικής Ασφάλειας (334 π.Χ.) συνέβησαν οι παρακάτω αξιοσημείωτες αλλαγές:

Ανάδειξη της Βόρειας Ελλάδος ως πολιτιστικού και οικονομικού κέντρου, ιδιαίτερα μετά την ενιαία γεωγραφική υποδομή που δημιουργείται από τις κατακτήσεις του Φιλίππου.

Δημιουργία συνθηκών για ασφαλή μετακίνηση (οχυρωμένες πόλεις στον ευρύ γεωγραφικό χώρο της Μακεδονίας και ύπαρξη πανδοχείων σε κομβικά σημεία μετακίνησης).

Καθιέρωση ονομαστών ιερών τόπων ως τόπων λατρείας με τη μορφή Βωμών, Άλσεων, Μαντείων, Τεμενών και Ναών.

Η εποχή της Μακεδόνικης Κυριαρχίας που κορυφώνεται με τις κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου ακολουθείται από μια περίοδο Ρωμαϊκής κατοχής κατά τη διάρκεια της οποίας βελτιώνεται η υπάρχουσα οδική και γενικά η μεταφορική υποδομή<sup>19</sup>.

---

<sup>19</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 50

### Γ' Η Ρωμαϊκή περίοδος

Αναλυτικότερα κατά τη φάση της Ρωμαϊκής περιόδου (146 π.Χ.-324 από) συνέβησαν οι παρακάτω αξιοσημείωτες αλλαγές:

(α) Αυξημένη κινητικότητα ταξιδιωτών.

(β) Συνθήκες για άνετη και ασφαλή μεταφορά εφοδίων και ατόμων.

(γ) Αξιόλογα έργα υποδομής εντός των συνόρων της Αυτοκρατορίας. Έτσι κατά την περίοδο αυτή μετακινείται ένα πλήθος ατόμων, στρατός (λεγεωνάριοι, αξιωματικοί), άρχοντες-τιτλούχοι (έπαρχοι-ύπατοι για πολιτικούς και διπλωματικούς λόγους), έμποροι (πωλήσεις και αγορές τροφίμων, υφασμάτων, μαρμάρου, κοσμημάτων), ιστορικοί, γεωγράφοι, εξερευνητές, φιλομαθείς πλούσιοι, λαός (παιδεία, προσκυνήματα σε χώρους λατρείας, εκτοπισμοί). Η υποδομή περικλείει μεταξύ άλλων μεταφορά με τροχοφόρα κάρρα, ζώα, καράβια, εγκαταστάσεις σε λιμάνια, δρόμους, πανδοχεία, ξενώνες, ιεραια, ασκληπεία, δημόσιους λουτήρες και αποχετευτικά έργα, υδραγωγεία, μεγάλα επιβλητικά οικοδομήματα, χώρους αγορών (π.χ. Θεσσαλονίκη κτιριακές εγκαταστάσεις και υποδομή στην περιοχή των ανακτόρων του Γαλέριου και της Ρωμαϊκής Αγοράς).

(δ) Νέες συνήθειες στη διασκέδαση και τον τρόπο ζωής. Τα ελληνικά αρχαία θέατρα του 2<sup>ου</sup> αιώνα από μετατρέπονται από χώρους παραστάσεων αρχαίου δράματος σε χώρους αναψυχής με θεάματα από παντομίμες, μονομαχίες και θηριομαχίες. Ένα από αυτά ήταν και το θέατρο Φιλίππων Καβάλας.<sup>20</sup>

### Δ' Η Βυζαντινή περίοδος

Κατά τη βυζαντινή περίοδο (330 μ.Χ-1453) σημειώνονται μεταξύ άλλων τα παρακάτω:

Η εξάπλωση του Χριστιανισμού από την περιοχή της Παλαιστίνης προς την Ελλάδα και τη Δύση έχει ως αποτέλεσμα την περίοδο αυτή να αναπτύσσεται ο θρησκευτικός τουρισμός (μαζικά προσκυνήματα στους Αγίους

---

<sup>20</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 54-56

Τόπους). Ιδρύονται «νοσοκομεία» που περιθάλλουν ταξιδιώτες και πανδοχεία.

Έτσι την περίοδο αυτή μετακινούνταν λαός, κλήρος, στρατιώτες, εκπαιδευτικοί για μόρφωση ή από νοσταλγία για την κλασική παιδεία (άρχοντες, πλούσιοι διανοητές της Δύσης), άνθρωποι της περιπέτειας (εξερευνήσεις ανακαλύψεις). Η υποδομή περιελάμβανε κατασκευές οδοποιίας, εμπορικά και επιβατηγά καράβια, λιμάνια, διευκολύνσεις για μετακινήσεις με ζώα, κτιριακές εγκαταστάσεις διαφόρων χρήσεων και σχολές φιλοσόφων ρητόρων, κατασκευές φρουριών για ασφάλεια και έλεγχο στις μετακινήσεις (διαβατήρια, οδηγούς περιήγησης)<sup>21</sup>.

Τέλος την εποχή αυτή εμφανίζεται εμπορευματοποίηση του τουρισμού από την ίδια την εκκλησία και πωλούνται ως αναμνηστικά ταξιδιού στην Ελλάδα φυλαχτά, λάδι από καντήλια σε φιαλίδια για όλα τα βαλάντια, σταυροί, χώμα σε μικρά σακουλάκια και αγιασμένο νερό<sup>22</sup>.

Έως και το 1453 που επήλθε η τελική πτώση του Βυζαντινού κράτους ο τουρισμός απέφερε τεράστια κέρδη στον τότε Ελλαδικό χώρο. Τα χρόνια όμως που ακολούθησαν σταμάτησαν προσωρινά την πρόοδό του.

### Ε' Η Μεταβυζαντινή Περίοδος

Κατά τη μεταβυζαντινή περίοδο (1453-1821) επισημαίνουμε τα παρακάτω:

Βασικός παράγων περιορισμού των μετακινήσεων προς την Ανατολή (επισκέψεις στους «Αγίους Τόπους») ήταν η κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1453 μ.Χ).

Η Βόρεια Ελλάδα βρίσκεται υπό Οθωμανική κατοχή όπως και πολλές περιοχές της Βαλκανικής. Η Ελλάδα ως μέρος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δέχεται τις πρώτες επιδράσεις από τον ισλαμικό τρόπο ζωής (ένδυση, συναντήσεις στα καφενεία, καλλιέργεια του καπνού, κάπνισμα, παρασκευή ζαχαρωτών και γλυκισμάτων της Ανατολής, οικοδομήματα όπως τα «χαμάμ», τα «χάνια»). Εμφάνιση περιηγητών (περιηγητικός τουρισμός) χρονογράφων (συγγραφή ταξιδιωτικών χρονικών) της Δύσης που ενδιαφέρονταν για τον

<sup>21</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 57-58

<sup>22</sup> Ηγούμενος, 1998, σ.159-173

ισλαμικό τρόπο ζωής και την υπόδουλη Ελλάδα. Το ενδιαφέρον των ξένων περιηγητών στη Δύση αποσπούν μετά το 1400 μ.Χ. οι νέο-εξερευνημένες ήπειροι (Αφρική, Αμερική). Αρκετοί ξένοι περιηγητές επισκέπτονται την Ελλάδα ιδιαίτερα μετά τις συνθήκες που υπογράφηκαν μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και Δύσης.

### ΣΤ' Η Νεότερη και σύγχρονη περίοδος

Η νεότερη και σύγχρονη περίοδος διαρκεί από το 1821 έως το 1950 και είναι ένας αιώνας σημαντικών ανακατατάξεων. Χαρακτηρίζεται ως η περίοδος ενηλικίωσης του τουρισμού γιατί μέσα σε αυτά τα χρόνια σφυρηλατήθηκαν οι βάσεις της τουριστικής γιγάντωσης που πραγματοποιείται στην επόμενη περίοδο. Πράγματι στα εκατό αυτά χρόνια παρατηρούνται τεχνολογικές και επιστημονικές ανακαλύψεις που σχετίζονται με τα μεταφορικά μέσα και τα μέσα επικοινωνίας. Θέτοντας οργανωτικές δομές στον κρατικό και ιδιωτικό τουριστικό τομέα και τα ταξίδια παύουν να αποτελούν κατάκτηση μικρών αλλά ιδιαίτερα προνομιούχων ομάδων. Κυρίαρχο όμως στοιχείο αυτής της περιόδου είναι η χρήση της μηχανής στα μεταφορικά μέσα, που αντικαθιστά τη μυϊκή δύναμη ανθρώπων και υποζύγιων στην ξηρά και αδιαφορεί για τις προθέσεις του Αιόλου στη θάλασσα<sup>23</sup>.

Στην Ελλάδα ο αριθμός των επισκεπτών διογκώθηκε στη περίοδο μεταξύ 1840 και 1890, ενώ άρχισε να οργανώνεται η προσφορά υπηρεσιών που δεν περιορίζονταν σε καταλύματα, αλλά περιελάμβαναν διερμηνείς, εστιατόρια, εμπορικά καταστήματα, μεταφορικά μέσα (άμαξες, άλογα, καΐκια, σιδηρόδρομοι, ατμόπλοια), χώρους ψυχαγωγίας, μουσεία κ.α.<sup>24</sup>

Η βιομηχανική ανάπτυξη, βελτίωση επιπέδου ζωής, τα έργα συγκοινωνιακής υποδομής, τα μέσα μαζικής μεταφοράς και η ανάπτυξη των πόλεων διαμορφώνουν την νέα οικονομική και επομένως τουριστική πραγματικότητα και στην απελευθερωμένη Ελλάδα.

Οι μεμονωμένοι εύποροι και μορφωμένοι ταξιδιώτες, αρχικά αριστοκράτες και ύστερα αστοί, κυρίως Βρετανοί, αντικαταστάθηκαν σταδιακά από ομάδες που άρχισαν να επισκέπτονται πιο οργανωμένα την Ελλάδα κα-

<sup>23</sup> Ηγούμενος, 1998, σ. 175

<sup>24</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

θώς οι νέες τεχνολογίες στην Ευρώπη και η συνακόλουθη άνοδος των εισοδημάτων έκαναν τα ταξίδια πιο εύκολα και επιθυμητά. Σταδιακά η κίνηση έγινε υπερατλαντική<sup>25</sup>.

Οι συνθήκες του ταξιδιού βελτιώνονται αισθητά τόσο κατά τη διαμονή όσο και κατά τη μετακίνηση (δρόμοι με πέτρινους πλίνθους-καλντερίμια, γέφυρες, ασφαλτόστρωση, λιμάνια, σιδηρόδρομοι). Οι εκδρομείς της περιόδου πριν το 1919 προτιμούν τις επισκέψεις σε «κοντινές της πόλεως εξοχές» και μεταβαίνουν σ' αυτές ομαδικά με «παϊτόνια» που τα ακολουθούσαν σούστες φορτωμένες με πάμπολλα και ποικίλα φαγητά. Οι αναχωρήσεις με υπερωκεάνια ατμόπλοια από Πάτρα για Βόρεια και Νότια Αμερική γίνονταν κατά το 1909 τακτικά κάθε εβδομάδα. Στις επικοινωνίες καθιερώνεται ο τηλεγράφος<sup>26</sup>.

Την περίοδο του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1912-1913) η Ελλάδα εκτός των εδαφικών προσαρτήσεων γνωρίζει μία πρωτοφανή αύξηση της ζήτησης για τα προϊόντα της. Η Μακεδονία λόγω των συμμαχικών στρατευμάτων επωφελείται της κατάστασης. Την αμέσως επόμενη περίοδο (1929-1939) γίνονται στην Ελλάδα οι πρώτες προσπάθειες κρατικής παρέμβασης σε θέματα τουριστικής ανάπτυξης και ανάδειξης (από φορείς του ΕΟΤ και του Υπουργείου Τύπου και Τουρισμού).

Το 1885 ο Γεώργιος Δ. Δούκας ιδρύει στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης το πρώτο του ναυτιλιακό γραφείο με αντικείμενο το εμπόριο μεταξύ Τουρκίας και Ευρώπης. Παράλληλα προετοιμάζε και έδινε πληροφορίες στους αλλοδαπούς και μη επισκέπτες για τους προορισμούς άφιξης τους.

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα οι Έλληνες της Αιγύπτου και της Αμερικής αποτέλεσαν ιδιαίτερη κινητήρια δύναμη του ελληνικού τουρισμού τόσο ως επισκέπτες όσο και ως επιχειρηματίες. Η ελληνική πρωτεύουσα, χάρη στην ατμοπλοΐα και στο σιδηρόδρομο που τη συνέδεε με τον Πειραιά βρισκόταν πια μόλις τέσσερις ημέρες από το Λονδίνο, κι έτσι οι ταξιδιώτες συγκέντρωναν τώρα το ενδιαφέρον τους όχι στη διαδρομή όπως παλαιότερα, μα στην ίδια τη χώρα.

<sup>25</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

<sup>26</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

Η Αθήνα είχε εξελιχθεί προσφέροντας μουσεία, σύγχρονα μεγαλοπρεπή μέγαρα μνημεία, ξενοδοχεία, εστιατόρια και κέντρα διασκέδασης, πολυτέλεια και ανέσεις εφάμιλλες εκείνων της υπόλοιπης Ευρώπης. Η οργάνωση το 1896 των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, επισφράγισε το χαρακτήρα της ως κέντρο πολιτιστικού τουρισμού<sup>27</sup>.

Πολύ σύντομα ολόκληρη η χώρα με τα νησιά (Αιγαίου και Ιονίου) θα εντασσόταν στους δημοφιλείς προορισμούς (στα 1898 είχε εκδοθεί ειδικός οδηγός για περιήγηση στο ελληνικό αρχιπέλαγος και τα ελληνικά παράλια, περιλαμβανομένου και του Αγίου Όρους με θαλαμηγό).

Αν στην πρώτη πενήκονταετία η ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας θεωρείτο υπόθεση του ιδιωτικού τομέα, στη δεύτερη και τρίτη, τα πράγματα άλλαξαν καθώς η ιδιωτική πρωτοβουλία μόνη της δεν μπορούσε να εξασφαλίσει συνεχή ανάπτυξη του νέου τομέα. Ήδη από τον μεσοπόλεμο, η προοπτική του τουρισμού είχε προβληματίσει ηγέτες όπως ο Ελευθέριος Βενιζέλος, είχε ελκύσει σοβαρούς επενδυτές όπως οι μεγάλες τράπεζες καθώς και διορατικούς επιχειρηματίες. Ειδικοί, Έλληνες και ξένοι, υπέβαλλαν προτάσεις για σχέδια γενικότερης τουριστικής ανάπτυξης της χώρας. Το κράτος άρχισε να ενεργοποιείται με σειρά νομοθετημάτων για τις καινούργιες δραστηριότητες. Και το 1930 λειτούργησε ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού με σκοπό, ανάμεσα σ' άλλα, τη διαφήμιση της Ελλάδας.

Οι δεκαετίες 1920 και 1930 ήταν, ωστόσο, δύσκολες δεκαετίες: προσφυγική αποκατάσταση, οικονομική κρίση, νομισματική και πολιτική αστάθεια, ανάγκες για ολοένα περισσότερο συνάλλαγμα. Οι κυβερνήσεις της περιόδου άρχισαν να βλέπουν τις θετικές πλευρές των άδηλων πόρων στους οποίους περιλαμβάνονταν και τα έσοδα από τον τουρισμό και η νομισματική σταθεροποίηση του 1932 – όπως και η άλλη είκοσι χρόνια αργότερα (1953) έκαναν την Ελλάδα φθηνή χώρα για τους ξένους τουρίστες. Ο τουρισμός μετέχοντας στην εξισορρόπηση του ισοζυγίου πληρωμών μέσω της αύξησης των άδηλων πόρων, απέκτησε τελικώς κύρος και σημασία σχεδόν εφάμιλλη εκείνης της βιομηχανίας. Λίγο πριν την έκρηξη του Β' παγκοσμίου πολέμου, απέ-

---

<sup>27</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

κτησε και ένα ιδιότυπο ιδεολογικό υπόβαθρο. Για την κυβέρνηση Μεταξά π.χ., υπήρξε εργαλείο προπαγάνδας και μέσο επιστροφής στις παραδοσιακές αξίες της αγροτικής κοινωνίας έως και διάυλος ιδεολογικής ενσωμάτωσης περιθωριακών μέχρι τότε ομάδων π.χ. γυναικών στο φασιστικό οικοδόμημα. Μέχρι το 1940, πάντως, συμπληρώθηκε το θεσμικό του υπόβαθρο π.χ. το 1937 ιδρύθηκε η Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών ενώ δύο χρόνια ενωρίτερα, το 1935 είχε ιδρυθεί η Ένωση Ελλήνων Ξενοδόχων<sup>28</sup>.

Κατά το διάστημα 1919-1936, ιδρύονται διαδοχικά το «Γραφείο Ξένων και Εκθέσεων (1919)», η «Υπηρεσία Ξένων και Εκθέσεων (1922)», ο «ΕΟΤ (1929)», το «Υφυπουργείο Τύπου και Τουρισμού 1936)». Στον οικονομικό τύπο της εποχής εκείνης περιγράφονται οι πρώτες προσπάθειες περιφερειακής ανάπτυξης. Οι προσπάθειες προσδοκούσαν μεταξύ άλλων στην ανάδειξη της ελληνικής υπαίθρου. Το 1936-1939 ιδρύεται το Υπουργείο Τύπου και Τουρισμού. Την περίοδο αυτή οι διεθνείς πολιτικές συγκυρίες δημιουργούν καταστάσεις ανασφάλειας και επηρεάζουν αρνητικά το αναπτυξιακό κλίμα και τις δραστηριότητες για τουριστική ανοικοδόμηση της χώρας.

Το 1941 ιδρύεται η «Διεύθυνση Λουτροπόλεων και Τουρισμού του ΥΠΕΘΟ», ενώ το 1945 ιδρύεται η «Γενική Γραμματεία Τουρισμού» υπό την επίβλεψη του Προέδρου της Κυβέρνησης και το 1946 επανιδρύεται ο Ε.Ο.Τ με τη μορφή Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ). Την περίοδο 1934-1938 παρουσιάζεται η μεγαλύτερη μέχρι τότε κίνηση αλλοδαπών τουριστών, η οποία επιβραδύνεται πριν τις παραμονές του πολέμου (1939).

#### **4. Η τουριστική πραγματικότητα στην Ελλάδα μετά το 1945**

Η εξελικτική περίοδος του τουρισμού ξεκινά το 1945, δηλαδή μετά το τέλος των εχθροπραξιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και φτάνει μέχρι σήμερα.

Είναι γεγονός ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου παρατηρήθηκε μια μαζική, πρωτόγνωρου μεγέθους, μετακίνηση ένστολων πολιτών και μόνιμου στρατιωτικού προσωπικού. Ποτέ άλλοτε στην ιστορία του ανθρώπινου

---

<sup>28</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

γένους δεν πραγματοποιήθηκαν τόσο εκτεταμένες μετακινήσεις. Σημαντική διαπίστωση - απόρροια της όλης δυναμικής που εμπεριέχει ένας πόλεμος τέτοιων διαστάσεων - είναι, ότι μετακινούμενος πληθυσμός, δεν καταγράφει μόνον εικόνες φρίκης και καταστροφής, αλλά και εικόνες περιεχομένου. (π.χ. εικόνες τόπων, συνηθειών, τρόπου ζωής και πολιτιστικών δεδομένων).

Η βιομηχανία, η επιστημονική έρευνα, τα μεταφορικά μέσα και οι τεχνικές παραγωγής φαγητών, στην υπηρεσία και για τις ανάγκες του πολέμου, σημείωναν τεράστια πρόοδο. Η νέα εποχή που ακολουθεί το τέλος του πολέμου βασιζεται στην πρόοδο αυτή και βρίσκει σύντομα τη νέα δημιουργική της πορεία. Αίσθημα ανακούφισης, ασφάλειας, σιγουριάς και πίστης για το αύριο διακατέχει όλους. Η απελευθέρωση των ανθρώπων από το αίσθημα του φόβου και η εμπέδωση της ειρήνης, επιτρέπουν ξανά την πραγματοποίηση ταξιδιών. Σημαντικοί λόγοι πραγματοποίησης ταξιδιών στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, είναι η επίσκεψη σε φίλους και συγγενείς που εξαιτίας του πολέμου δεν μπορούσαν να έχουν επαφή καθώς και ένας άλλος λόγος ιδιαίτερης συναισθηματικής φόρτισης: η επίσκεψη σε αυτούς που δεν επέστρεψαν από τον πόλεμο και βρίσκονται σε τεράστια κοιμητήρια που έχουν δημιουργηθεί παντού. Συμμαχικά, γερμανικά, ιταλικά και άλλα βρίσκονται σε κάθε γωνιά της γης και συντηρούνται με σχολαστική επιμέλεια. Τα επαγγελματικά ταξίδια συνδέονται με την τεχνογνωσία, τα τεχνολογικά προϊόντα και γενικά με την αποκατάσταση της κατεστραμμένης υποδομής, τη δημιουργία νέας και την ανοικοδόμηση γενικά. Η οικονομική άνοδος και οι κοινωνικές βελτιωτικές μεταβολές γνωρίζουν τάχεις ρυθμούς στην πορεία τους. Σε λίγα χρόνια οι τουριστικές μετακινήσεις πολλαπλασιάζονται. Ο τουρισμός αποτελεί πια έναν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και μεταβάλλεται σε σημαντικό παράγοντα οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης.

Οι ρυθμοί της ανάπτυξης του τουρισμού είναι τόσο ταχείς ώστε σύντομα δημιουργούνται, ιδίως στη δεκαετία του 70, συνθήκες γιγάντωσης του. Οι όροι «άνθηση» και «έκρηξη» χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό αυτής της ποσοτικής και ποιοτικής μεταβολής. Οι κυριότεροι παράγοντες στους οποίους αποδίδεται αυτή η ραγδαία ανάπτυξη του τουρισμού, συνοψίζονται



στους πιο κάτω:

- ❖ η επέκταση του χρόνου αναψυχής - διακοπών,
- ❖ η οικονομική ευμάρεια,
- ❖ η βελτίωση και ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων,
- ❖ η αστικοποίηση και η τεχνολογική ανάπτυξη,
- ❖ η πολιτισμική εξέλιξη,
- ❖ το αυξημένο ενδιαφέρον, του κράτους και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας,
- ❖ ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου των ξενοδοχείων<sup>29</sup>.

Στην Ελλάδα σε ολόκληρη τη περίοδο του μεσοπολέμου ο αριθμός των ξένων τουριστών παρέμεινε μάλλον περιορισμένος γύρω στις 100.000 ετησίως, από τους οποίους 1/3 ταξίδευαν ομαδικά σε κρουαζιέρες και έμεναν στην Αθήνα μόνο μια ημέρα. Από τα δέκα ταξιδιωτικά γραφεία της Αθήνας, τα τέσσερα ελέγχονταν από ξένους. Παρά την αναμφισβήτητη πρόοδο, ο τουρισμός δεν είχε ακόμη πλήρως πείσει για τις δυνατότητές του.

Τα πράγματα άλλαξαν ριζικά μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Οι τουριστικές αναζητήσεις, υπό την επίδραση της γενικότερης φιλελευθεροποίησης στις ιδέες και στα ήθη, προσανατολίσθηκαν προς περισσότερο φυσιολατρικές κατευθύνσεις και κυρίως προς τον θαλάσσιο τουρισμό, χωρίς ωστόσο, να απονήσει τελείως η σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό που συμπλήρωναν σε κάποιο βαθμό το πρόγραμμα των διακοπών.

Ο τουρισμός ήταν η λύση για την ανάπτυξη περιοχών αγροτικών που δεν διέθεταν άλλους πλουτοπαραγωγικούς πόρους πέρα από την φύση και την παράδοση, όπως τα νησιά. Πρώτα ο Σαρωνικός, ύστερα οι Κυκλάδες, αργότερα η Ρόδος σε λίγο η Κρήτη, και τέλος όλο το αρχιπέλαγος, κι άλλες περιοχές που μέχρι τότε μαστίζονταν από την ανεργία, τη φτώχεια και τη μαζική μετανάστευση πήραν ένα καινούριο δρόμο με ανοδική πορεία μέχρι σήμερα.

Το κράτος αναδύθηκε, ως σημαντικός εταίρος αφού μεταβλήθηκε σε επιχειρηματία δημιουργώντας το ίδιο ξενοδοχειακές και άλλες επιχειρήσεις (π.χ. τα Ξενοδοχεία Ξενία) και παρεμβαίνοντας στην χρηματοδότηση ιδιωτι-

---

<sup>29</sup> Ηγούμενος, 1998, σ.184-185

κών επιχειρήσεων. Ο κρατικός ΕΟΤ μετατράπηκε σε φορέα σχεδιασμού και εφαρμογής της κυβερνητικής τουριστικής πολιτικής που ξεπερνούσε κατά πολύ τη διαφημιστική εκστρατεία στο εξωτερικό η οποία υπήρξε μία από τις βασικές του δραστηριότητες.

Το 1957 ξεκινάει ουσιαστικά η εφαρμογή της τουριστικής πολιτικής, μια και για πρώτη φορά οι προτάσεις των πολιτικών περιλαμβάνονταν σε σχέδια ανάπτυξης με τη μορφή τεχνοοικονομικών μελετών. Η τουριστική πολιτική απέβλεπε μεταπολεμικά στην προσέγγιση των αλλοδαπών επισκεπτών. Για την επιτυχία του σκοπού προωθήθηκε η κατασκευή έργων υποδομής και η ενίσχυση της διαφημιστικής προβολής των τουριστικών πόρων της χώρας. Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (Ε.Ο.Τ), που είχε ήδη από το 1929 ως σκοπό της ίδρυσης του την «ενίσχυση και προαγωγή του Τουρισμού εν Ελλάδι, επιδιωκομένου δια του συντονισμού προς ενιαίαν κατεύθυνσιν των ενεργειών πάσης δημοσίας, δημοτικής ή κοινοτικής αρχής, ιδιωτικών οργανώσεων ή επιχειρήσεων, αποβλεπουσών εις την εξυπηρέτησιν του Τουρισμού είτε εσωτερικού είτε εξωτερικού» θα έπρεπε στα επόμενα έτη να ανταποκριθεί σε όλα τα προαναφερόμενα. Ο Οργανισμός μετά το 1946 προσπάθησε με την ιδιότητα του Νομικού Προσώπου Δημοσίου Δικαίου να αναπτύξει ένα πλαίσιο κινήτρων για να παροτρύνει την ιδιωτική πρωτοβουλία, που θα οδηγούσε στην τουριστική ανόρθωση της χώρας. Λίγο αργότερα σε σχετικό άρθρο της δεκαετίας του 1960, αναφέρεται ότι «οι ιδιώτες δεν αποφάσιζαν να χτίσουν ξενοδοχεία σε απομακρυσμένες αλλά τουριστικού ενδιαφέροντος περιοχές». Η διαπίστωση αυτή οδήγησε προφανώς τους κατοπινούς φορείς σχεδιασμού της τουριστικής πολιτικής στην υιοθέτηση μιας σειράς μέτρων για την υποκίνηση των ιδιωτών επενδυτών.

Ο Ε.Ο.Τ. κατά τη δεκαετία του 1950 έδωσε βαρύτητα στην υποστήριξη των παρακάτω δράσεων:

- Κατασκευή έργων υποδομής και τουριστικών εξυπηρέτησεων με σκοπό την εξυπηρέτηση των αλλοδαπών επισκεπτών.
- Δανειοδοτήσεις των ιδιωτών από κρατικές πηγές για ίδρυση ξενοδοχείων και άλλων τουριστικών επιχειρήσεων καθώς επίσης και ενέργειες

κινητοποίησης της ιδιωτικής πρωτοβουλίας που απέβλεπαν στην ανάληψη τουριστικών επενδύσεων.

- Κατασκευή οδικών δικτύων και ανάπτυξη των μέσων συγκοινωνίας με την παράλληλη προώθηση των ενεργειών κατασκευής ξενοδοχειακών καταλυμάτων, ξενώνων και τουριστικών περιπτέρων.
- Οργάνωση και διεξαγωγή εκδηλώσεων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην οργάνωση των παραστάσεων της Επιδαύρου και των Εορτών Κρασιού.
- Τουριστική Προβολή της χώρας στο εξωτερικό.

Οι πρώτες αυτές μεταπολεμικές προσπάθειες του Ε.Ο.Τ απέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Το 1963 το ύψος των επενδυμένων κεφαλαίων των ιδιωτών ξεπέρασε τις συνολικές δαπάνες των αντίστοιχων επενδύσεων του κράτους για τουριστική υποδομή. Μέχρι και το 1965 οι δαπάνες των τουριστών ανέρχονταν στα 115 εκ. δολάρια Η.Π.Α. με αποτέλεσμα να καλύπτουν συνολικά σχεδόν όλο το κόστος των τουριστικών επενδύσεων και δραστηριοτήτων που αναλήφθηκαν από το Δημόσιο κατά την περίοδο 1950-65. Σ' αυτό συνετέλεσε και η βαθμιαία επάνοδος της χώρας στην ομαλότητα μετά τις περιπέτειες πολιτικής αστάθειας της πολεμικής και μεταπολεμικής περιόδου. Η πολιτική ανάπαυλα δεν φαίνεται όμως να κράτησε για πολύ λόγω των γεγονότων που ακολούθησαν. Ο Ε.Ο.Τ. το 1965 προώθησε την πολιτική παρότρυνσης των ιδιωτών στην κατασκευή ξενοδοχειακών καταλυμάτων με σκοπό την κάλυψη της προβλεπόμενης αυξημένης ζήτησης από το εξωτερικό. Ο οργανισμός χρηματοδότησε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 τους ιδιώτες επενδυτές ξενοδοχειακών καταλυμάτων και μοτέλ με ποσοστό 80% επί της συνολικής επένδυσης. Το ποσό της χρηματοδότησης του Ε.Ο.Τ., θα έπρεπε να εξοφλείται από τους ιδιώτες σε προκαθορισμένα χρονικά διαστήματα<sup>30</sup>.

Οι προτεινόμενες νέες γεωγραφικές περιοχές τουριστικών επενδύσεων επιλέχθηκαν βάσει των μελετών που υπέβαλαν οι αρμόδιοι διοικητικοί και τουριστικοί φορείς (π.χ. τοπικές επιτροπές τουρισμού των ενδιαφερόμενων νομών). Το 1966 ο Ε.Ο.Τ στηρίχθηκε σε μια σειρά από μελέτες σκοπιμότητας προώθησης των ιδιωτικών επενδύσεων και εξέτασε τη δυνατότητα ανά-

<sup>30</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 69

πτυξης τουριστικών δραστηριοτήτων στις νέες περιοχές ενδιαφέροντος. Στην ανάλυση περιλαμβάνονταν και αρκετές υπαίθριες επαρχιακές περιοχές, που η ένταξη τους μάλλον αποσκοπούσε στην πολιτική προώθησης της περιφερειακής ανάπτυξης. Οι περιοχές αυτές ήταν μεταξύ άλλων: η Φλώρινα, η Καστοριά, η Κοζάνη, η Πέλλα, η Πιερία η Χαλκιδική, Σέρρες, Καβάλα αρχικά και αργότερα μετά το 1965 προστέθηκαν και οι περιοχές Ξάνθη, Δράμα, Αλεξανδρούπολη.

Στους παραπάνω προορισμούς είχαν αποπερατωθεί κατά την περίοδο 1956-1963 διάφορα έργα όπως ξενοδοχεία, μοτέλ, περίπτερα, λουτρά, μεθοριακοί σταθμοί, οδικοί σταθμοί, παραλίες (πλάζ), camping, μαρίνες, λιμένες, ναυτικοί όμιλοι, πλατείες, οδικές προσβάσεις κ.τ.λ. Ήδη όμως από το 1965 η διοίκηση του Ε.Ο.Τ. προβληματιζόνταν για τον τρόπο διαχείρισης των εγκαταστάσεων που κατασκευάστηκαν και ανήκαν στην ιδιοκτησία του.

Αθροιστικά και για πρώτη φορά τη δεκαετία 1956-1966 οι αφίξεις των αλλοδαπών επισκεπτών ξεπέρασαν το ένα εκατομμύριο. Οι περισσότεροι επισκέπτες προέρχονταν κυρίως από τις Η.Π.Α.. Στη Θεσσαλονίκη και κατά τα έτη 1965-1967 οι κύριες εθνικότητες αλλοδαπών επισκεπτών, που φιλοξενούνταν στα πάσης φύσεως καταλύματα και χώρους διαμονής, ήταν Γιουγκοσλάβοι, Γερμανοί, Αμερικανοί, Γάλλοι, Άγγλοι και Ιταλοί. Είναι φανερό ότι τοπικά η σύνθεση των επισκεπτών διαφοροποιούνταν ανά προορισμό επίσκεψης. Η Θεσσαλονίκη γνώριζε την περίοδο αυτή μια ιδιαίτερη τουριστική ανάπτυξη που στηριζόταν κυρίως σε επισκέπτες του Οδικού Τουρισμού. Κατά την περίοδο 1954-1963 ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης των τουριστικών αφίξεων από το εξωτερικό ανήλθε στο 17,5%. Όλα τα παραπάνω συνηγορούσαν στο ότι η εξέλιξις στον τουρισμό προμηνύονταν για το μέλλον της χώρας ιδιαίτερα θετικές.

Ο Ε.Ο.Τ. προσανατολιζόνταν κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1960 στην ολοκλήρωση των δετών προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης που θα περνούσαν διαδοχικά από τρεις φάσεις δράσεων. Κατά την πρώτη φάση ο Ε.Ο.Τ. θα λειτουργούσε ως ανάδοχος της κατασκευής και λειτουργίας αρκετών τουριστικών εγκαταστάσεων που θα είχαν τη δυνατότητα να ιδρυθούν σε

περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό κάλος. Στην ακόλουθη δεύτερη φάση ο Ε.Ο.Τ. θα λειτουργούσε ως χορηγός και υποκινητής της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, εκχωρώντας την εκμετάλλευση των τουριστικών εγκαταστάσεων ή πουλώντας τα σε ιδιώτες, ενώ παράλληλα θα συνεχιζόνταν με μικρότερο ρυθμό οι κατασκευαστικές δραστηριότητες. Τέλος κατά την τρίτη φάση ο οργανισμός θα λειτουργούσε ως επιτελικό όργανο άσκησης τουριστικής πολιτικής όχι στον τομέα κατασκευών και εκμεταλλεύσεων αλλά γενικότερα<sup>31</sup>.

Το δετές τουριστικό πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ. για την περίοδο 1966-1970 προέβλεπε την εκπλήρωση του προκαθορισμένου στόχου που ήταν η δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για τη συνέχιση του υψηλού ρυθμού ανάπτυξης της χώρας και μετά το 1970. Βασικοί στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης 1966-70 ήταν:

- Η επίτευξη μέσου ρυθμού αύξησης των αφίξεων αλλοδαπών τουριστών τουλάχιστον στο επίπεδο του 20%. Με τελικό στόχο το επίπεδο των 2.100.000 επισκεπτών στα τέλη του 1970.
- Η καλύτερη δυνατή εποχική κατανομή της τουριστικής κίνησης και η προσέλκυση τουριστών με υψηλά εισοδήματα και επομένως η αύξηση του εθνικού εισοδήματος και των δημοσίων εσόδων.
- Η διατήρηση του ήδη πραγματοποιούμενου μέσου χρόνου παραμονής των αλλοδαπών στη χώρα μας που ανέρχονταν στις 8 με 9 ημέρες και βελτίωση των συνθηκών στα μέσα εσωτερικής μετακίνησης και τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες.
- Η εξασφάλιση επαρκών συναλλαγματικών εσόδων με διατήρηση της κατά κεφαλή συναλλαγματικής δαπάνης περίπου στα 140 δολάρια Η.Π.Α., λόγω των προβλεπόμενων χαμηλών τιμών που θα επικρατούσαν στις προσφερόμενες τουριστικές υπηρεσίες. Ως στόχος είχε τεθεί η προσέγγιση του επιπέδου των 300 εκατ. δολαρίων μετά το πέρας του 1970.
- Η γρήγορη απόσβεση των επενδυμένων κεφαλαίων μέσω της επιταχυνόμενης αξιοποίησης των ήδη τουριστικά ανεπτυγμένων περιοχών.
- Η περιφερειακή ανάπτυξη και η αποτελεσματική αξιοποίηση των πόρων

---

<sup>31</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 70

της χώρας. Επιλογή νέων περιοχών προς ανάπτυξη. Βασικό κριτήριο επιλογής η ήδη υπαρκτή υποδομή σε καταλύματα και προσβάσεις.

- Η διεύρυνση της ζήτησης για καταναλωτικά, βιοτεχνικά και βιομηχανικά αγαθά.
- Η αύξηση των απασχολούμενων.
- Η άνοδος του πολιτιστικού επιπέδου της χώρας.

Τέλη του 1963 και αρχές του 1964 οι προοπτικές ανάπτυξης των τουριστικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα φαινόταν να εξελίσσονται ευοίωνα. Το Ελληνικό πολιτιστικό και φυσικό προϊόν (δηλαδή οι ακτές, το τοπίο, η ζωή του λαού, τα μνημεία τέχνης και ιστορίας) έπρεπε να προστατευθεί από όλους τους κατοίκους για να παραμένει επίκαιρο και διεθνώς αναγνωρισίμο<sup>32</sup>.

Η ποικιλία των παρεχόμενων υπηρεσιών και η επάρκεια σε αξιοθέατα και ελκυστικότητες αναγνωρίζονται αυτή την περίοδο ως σημαντικοί παράγοντες ανάδειξης και επιτυχίας των τουριστικών προορισμών.

Την περίοδο αυτή αναλαμβάνουν ιδιώτες την αποπεράτωση αξιόλογων τουριστικών επενδύσεων. Το 1968 στην Θεσσαλονίκη χτίζονται νέες ξενοδοχειακές μονάδες. Φαίνεται λοιπόν ότι κάποιοι νέοι τουριστικοί προορισμοί θα αναλάμβαναν μελλοντικά την ανανέωση του υπαρκτού ελληνικού τουριστικού δυναμικού.

Ο ιδιωτικός τομέας μεγεθύνθηκε επίσης ακολουθώντας το οικείο μεσογειακό πρότυπο των μικρών οικογενειακών επιχειρήσεων. Η τάση κορυφώθηκε κατά τη δεκαετία 1960-1970. Η κρίση που ακολούθησε έκανε ανάγλυφη την ανεξέλεγκτη διεύρυνση του τομέα και τον ασφυκτικό έλεγχο του ΕΟΤ. Κακή διαχείριση, δημιουργία θνησιγενών επιχειρήσεων και χαμηλής στάθμης καταλύματα, που στόχευαν στην προσέλκυση μεγαλύτερου αριθμού ξένων τουριστών καθώς και σε διόγκωση του εσωτερικού τουρισμού ανεξαρτήτως ποιοτικών προδιαγραφών οδήγησαν σε αδιέξοδο. Οι νέες δραστηριότητες από την άλλη πλευρά ενέτειναν την πολυαπασχόληση και αύξησαν τα συμπληρωματικά εισοδήματα για διάφορες κατηγορίες εργαζομένων αλλά και

---

<sup>32</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 73

την παραξενοδοχία.

Λίγο αργότερα οι μικρές οικογενειακές επιχειρήσεις άρχισαν να συνυπάρχουν με γίγαντες από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η ξένη όμως διείσδυση υπήρξε μάλλον περιορισμένη και ο ελληνικός τουρισμός, τουλάχιστον ως προς τη ξενοδοχεία και φιλοξενία παρέμενε ακόμη εθνική βιομηχανία μέχρι πριν λίγα χρόνια.

Οι τουριστικές ροές εξακολούθησαν σε όλη την μεταπολεμική περίοδο να ελέγχονται από ξένα ταξιδιωτικά γραφεία (tour operators), παρότι πρόσφατα, σημειώνεται και ελληνική παρουσία σε διεθνές επίπεδο, ενώ η σύνθεση του ξένου τουρισμού από τη δεκαετία του 1960, ύστερα και από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρώπη διαφοροποιήθηκε. Υπερτερούν πλέον οι Ευρωπαίοι πολίτες των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και όχι οι Αμερικανοί, όπως παλιότερα.

Το 1969 σε Βαλκανική Διάσκεψη των Αρχιτεκτόνων επισημάνθηκε από πλευράς των Ελλήνων αρχιτεκτόνων η αναγκαιότητα για βελτίωση του Ελληνικού Τουριστικού Προϊόντος. Πιο συγκεκριμένα θα έπρεπε να δοθεί βαρύτητα στα παρακάτω σημεία:

- Κίνητρα ενασχόλησης κατά τη διάρκεια της παραμονής του επισκέπτη στους προορισμούς επίσκεψης. Οι Έλληνες αρχιτέκτονες μεταξύ άλλων ανέφεραν ότι: Η άνετος παραμονή και εστίαση του τουρίστα δεν καλύπτει παρά μόνο μικρό τμήμα του 24ώρου ίσως το 1/3. Κατά τα υπόλοιπα 2/3 πρέπει να απασχοληθεί σε ποικιλία δραστηριοτήτων ευχάριστων οι οποίες με τη σειρά τους απαιτούν υποδομή, κτίσματα και οργάνωση.
- Ελεύθεροι χώροι.
- Λουτρικές εγκαταστάσεις.
- Θαλάσσιος αθλητισμός.
- Αθλητισμός ξηράς.
- Δημιουργία υποδομών στις τουριστικές ζώνες. Η προτεραιότητα θα έπρεπε να δοθεί στα θέματα: αποχέτευσης, ύδρευσης, ηλεκτρισμού και τηλεπικοινωνιών.

νωνιών και απορριμμάτων-καθαριότητας<sup>33</sup>.

Πλέον τούτων οι χαμηλότερες αποδόσεις των τουριστικών δραστηριοτήτων στην Ελλάδα σε σχέση με άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς, κατά τα έτη 1965, 1967 και 1968, αποδόθηκαν αρχικά στις πολιτικές κρίσεις του 1965 (κυπριακό και ελληνοτουρκικές σχέσεις, εναλλαγές των κυβερνήσεων στην εξουσία) και στο ότι οι ξένοι τουρίστες ήταν αντίθετοι στο τότε στρατιωτικό καθεστώς της περιόδου 1967-68.

Συχνές είναι και οι νύξεις που γίνονται στο Τύπο της εποχής για υπέρμετρα υψηλές τιμές ή αδυναμίες που προκύπτουν στην προσπάθεια προσέλκυσης αλλοδαπών επισκεπτών λόγω του υψηλού κόστους διαμονής στα ξενοδοχειακά καταλύματα. Σταδιακά οι τουριστικές δραστηριότητες στην Ελλάδα, αφού πέρασαν από το σκόπελο των πολιτικών εξελίξεων, απέδειξαν ότι συνεισφέρουν σημαντικά στη σύγχρονη οικονομική ανάπτυξη της. Σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Επιτροπής Τουρισμού και Ταξιδιών η Ελλάδα το 2001 ξεπέρασε το μέσο ευρωπαϊκό ποσοστό της συνεισφοράς των τουριστικών εισπράξεων επί του συνόλου του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (Α.Ε.Π), ενόψει βέβαια και των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 που διοργανώθηκαν στην Αθήνα.

Στην Ελλάδα οι τουριστικές δραστηριότητες συνεισέφεραν το 18,3% επί του Α.Ε.Π, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό που αναλογεί στο μέσο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε) είναι 14,1%. Η Ελλάδα κατατάσσεται επίσης πάνω από το μέσο ευρωπαϊκό ποσοστό του δείκτη των απασχολούμενων στον τουρισμό επί του συνόλου απασχολούμενων. Η αντιστοιχία για Ελλάδα και Ε.Ε το 2001, είναι 16,3% και 14,5%. Όσο αφορά τις επενδύσεις το 2001, στην Ελλάδα οι επενδύσεις στον τουρισμό έφθασαν στο 42,3% του συνόλου των επενδεδυμένων κεφαλαίων της χώρας. Το αντίστοιχο ποσοστό στην Ευρώπη ανήλθε στο 15,8%.

Η σχετικά αυθόρμητη ανάπτυξη του τουρισμού θεωρήθηκε, και ως ένα βαθμό υπήρξε, διαβατήριο για την ανάπτυξη. Χρησιμοποιήθηκε ως εργαλείο για τη περιφερειακή ανάπτυξη στο τελευταίο τέταρτο του 20<sup>ου</sup> αιώνα, ενώ

---

<sup>33</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ. 74



επέδρασε επίσης, με τρόπο πολυδιάστατο στην ελληνική κοινωνία. Τα τελευταία χρόνια, ο τουρισμός έχει σχεδόν μεταβληθεί σε στρατηγικό τομέα της οικονομίας, με κρίσιμη πολιτική σημασία ενώ η σχέση τουρισμού-βιομηχανίας, ή καλύτερα αποβιομηχάνισης, αναδύεται ως καιρία για τον ύστερο καπιταλισμό και σηματοδοτείται από την έφοδο των νέων τεχνολογιών, την ανακάλυψη προϊόντων, υπηρεσιών και εγκαταστάσεων καθώς και από την επανεξειδίκευση εργαζομένων.

Η Ελλάδα εντάχθηκε πλήρως και ταχύτατα στο κυρίαρχο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης των υπολοίπων Μεσογειακών χωρών, δηλαδή τον θαλάσσιο φθηνό και μαζικό τουρισμό με τα τυποποιημένα προϊόντα και τις υπηρεσίες που μεταβλήθηκε σε πραγματική βιομηχανία. Σημαντικό ρόλο στην απόφαση ενίσχυσης αυτού του προτύπου έπαιξε το δόγμα των «συγκριτικών πλεονεκτημάτων» στο οποίο υποτάχθηκε η ελληνική οικονομία μετά τη λήξη του πολέμου, υπό τις οδηγίες ξένων ειδικών συμβούλων κυρίως (αμερικανών) κατά τη περίοδο 1946-1953<sup>34</sup>.

## **5. Οι τουριστικοί πόροι στους οποίους βασίστηκε η τουριστική ανάπτυξη στις δεκαετίες '50 και '60**

Οι τουριστικοί πόροι στους οποίους βασίστηκε η τουριστική ανάπτυξη της Ελλάδας στη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας του '60, ήταν βασικά δυο. Ο ένας προσφέρεται από τη φύση και είναι ένας συνδυασμός γεωγραφικής τοποθεσίας και κλιματολογικών συνθηκών. Ο άλλος είναι η ιστορία της Ελλάδας και το γεγονός ότι η χώρα αποτελεί αδιαφιλονίκητα την κοιτίδα του ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Το ελληνικό τοπίο αποτελεί, όπως είναι γνωστό, έναν ιδανικό συνδυασμό βουνών και θάλασσας. Αυτό μαζί με τα πολυάριθμα ελληνικά νησιά τόσο στο Αιγαίο Πέλαγος όσο και στο Ιόνιο Πέλαγος προσδίδουν στην Ελλάδα ένα σπάνιο πλεονέκτημα τουλάχιστον σε ότι αφορά στην Ευρώπη. Πέρα από αυτό, όμως, πολύ λίγες χώρες μπορούν να προσφέρουν τόσο μεγάλη ηλιοφάνεια και τόσο ξηρό κλίμα όσο η Ελλάδα.

---

<sup>34</sup> [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)

Η γεωγραφική θέση και οι κλιματολογικές συνθήκες της Ελλάδας αποτελούν τα κυριότερα ατού της για την ανάπτυξη του τουρισμού της, ενώ οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, που χρονολογούνται από το 3000 π.Χ., συμβάλλουν σε μεγάλο βαθμό στην προσέλκυση διεθνών τουριστών, γι' αυτό και θα ήταν μεγάλο λάθος να υποτιμήσει κανείς τη σημασία τους για τον τουρισμό. Αντίθετα, όμως, θα ήταν εξίσου λάθος να βασίσει κανείς την τουριστική ανάπτυξη αποκλειστικά και μόνο σε αρχαία μνημεία και αρχαιολογικούς χώρους. Είναι αλήθεια ότι οι αρχαιότητες από μόνες τους δεν είναι ικανές να προσελκύσουν τον κύριο όγκο των διεθνών τουριστών, παρά μόνο ένα μικρό αριθμό τους που έχουν υψηλότερο πολιτιστικό και μορφωτικό επίπεδο. Παρ' όλα αυτά, όμως, δεν θα ήταν παρακινδυνευμένο να ειπωθεί, ότι πολλοί από τους τουρίστες που έρχονται στην Ελλάδα δεν ενδιαφέρονται ή δεν έχουν την περιέργεια να επισκεφτούν αρχαιολογικούς χώρους και αρχαία μνημεία ενός από τους πιο αρχαίους και πιο λαμπρούς πολιτισμούς στον κόσμο: τον ελληνικό πολιτισμό.

Όλα αυτά τα γεγονότα δείχνουν τη γραμμή που ακολούθησε σε γενικές γραμμές η πολιτική τουριστικής ανάπτυξης στην Ελλάδα στη διάρκεια των δεκαετιών '50 και '60. Κατά συνέπεια είναι ολοφάνερο ότι στο αρχικό στάδιο της ανάπτυξης της τουριστικής της βιομηχανίας, η Ελλάδα βασίζοταν κατά κύριο λόγο στους δυο σημαντικότερους της τουριστικούς πόρους της για να μπορέσει να προσελκύσει δυο κατηγορίες τουριστών και συγκεκριμένα αυτήν της οποίας οι τουρίστες ενδιαφέρονται πρώτιστα να χαλαρώσουν και να απολαύσουν τη ζωή στην ύπαιθρο και αυτήν της οποίας οι τουρίστες ενδιαφέρονται πρώτιστα να επισκεφτούν αρχαιολογικούς χώρους και αρχαία μνημεία. Όπως είναι γνωστό, υπάρχουν πολλές περιοχές στον ελληνικό χώρο που προσφέρουν το ένα ή το άλλο τουριστικό θέλγητρο ή συχνά και τα δυο. Ήταν, επομένως, πολύ φυσικό οι αρμόδιοι για την χάραξη και εφαρμογή της πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης στις δεκαετίες του '50 και του '60 να στοχεύουν στην ανάπτυξη περιοχών της ελληνικής επικράτειας που πρόσφεραν αυτά τα θέλγητρα, ώστε να καταστεί δυνατή η διοχέτευση σε αυτές βαθμιαία μεν αλλά σταθερά ολοένα και περισσότερα άτομα από αυτά που

θα αποφάσιζαν να επισκεφτούν την Ελλάδα για να ικανοποιήσουν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες.

## 6. Η επιτάχυνση της τουριστικής ανάπτυξης από τα μέσα της δεκαετίας του '70 μέχρι την δεκαετία του '90

Στο χρονικό διάστημα από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70 μέχρι την δεκαετία του '90 ο τουρισμός, γενικά, στην Ελλάδα και ιδιαίτερα ο διεθνής τουρισμός πέτυχε τους ταχύτερους ποτέ αναπτυξιακούς ρυθμούς του. Όπως ήδη ειπώθηκε, η ανάπτυξη του τουρισμού στην Ελλάδα βασίστηκε αποκλειστικά στους δυο σημαντικότερους τουριστικούς πόρους, και συγκεκριμένα στη γεωγραφική της θέση και τις κλιματολογικές της συνθήκες, από τη μια πλευρά, και από την άλλη στους αρχαιολογικούς της χώρους και τα μνημεία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Οι κύριες διεθνείς τουριστικές αγορές της Ελλάδας την περίοδο εκείνη ήταν οι Η.Π.Α., το Ηνωμένο Βασίλειο και οι ευπορότερες δυτικοευρωπαϊκές χώρες.

Η πτώση της δημοτικότητας των ισπανικών παραθεριστικών κέντρων στη Μεσόγειο στα μέσα και προς το τέλος της δεκαετίας του '70 και οι ανάγκες της ευρωπαϊκής τουριστικής βιομηχανίας για νέους τουριστικούς προορισμούς συνέβαλαν στις ουσιαστικές μεταβολές που πραγματοποιήθηκαν τόσο στη νοερή εικόνα της Ελλάδας, σαν τουριστικού προορισμού, όσο και στην τουριστική της υποδομή και ανωδομή στα μέσα της δεκαετίας του '70.

Επιπλέον, η χαμηλή συναλλαγματική αξία της δραχμής έναντι των νομισμάτων των χωρών προέλευσης των τουριστών, σε συνδυασμό με το γενικά χαμηλό επίπεδο των τιμών και των μισθών, έκαναν την Ελλάδα έναν πολύ ελκυστικό τουριστικό προορισμό ιδιαίτερα στους μαζικά μετακινούμενους τουρίστες, που ενδιαφέρονται αποκλειστικά και μόνο για φτηνά τουριστικά πακέτα και γενικότερα για χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών με χαμηλό κόστος ζωής. Οι τουρ οπερέιτορς, που ικανοποιούν τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες αυτής της κατηγορίας τουριστών, είδαν ευκαιρίες που παρουσιαζόντουσαν γι' αυτούς σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας και κυρίως

στα συμπλέγματα των νησιών του Αιγαίου Πελάγους και του Ιονίου Πελάγους, τα οποία μέχρι τότε δεν είχαν κατορθώσει να προσελκύσουν αξιόλογο αριθμό διεθνών τουριστών.

Διεθνείς τουρίστες στην Ελλάδα, για τους οποίους οι αρχαιολογικοί χώροι και τα μνημεία του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού αποτελούσαν ισχυρό πόλο έλξης τους, περιοριζόντουσαν στο να χρησιμοποιούν την Αθήνα σαν πύλη εισόδου τους στη χώρα. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος, η πρωτεύουσα της Ελλάδας υπήρξε την εποχή εκείνη το επίκεντρο του εισερχόμενου σε αυτήν τουρισμού. Η κατασκευή, όμως, αεροδρομίων σε πολλά ελληνικά νησιά στο Αιγαίο Πέλαγος και στο Ιόνιο Πέλαγος, καθώς επίσης και η ταχεία αύξηση των αεροπορικών πτήσεων με αεριοθούμενα αεροπλάνα που μπορούσαν να κάνουν χρήση των σχετικά περιορισμένου μήκους διαδρόμων προσγείωσης-απογείωσης των αεροδρομίων αυτών, έκαναν δυνατό για τους τουρ οπερέιτορς να μετακινούν μεγάλους αριθμούς τουριστών απευθείας στον ήλιο, τη θάλασσα και την άμμο των ελληνικών νησιών, τα οποία ανταποκρινόντουσαν θετικά στη ζήτηση του διεθνούς τουρισμού για φτηνές διακοπές σε αυτά.

Η εντυπωσιακή και ταχύρρυθμη ανάπτυξη του ελληνικού τουρισμού που, όπως ήδη ειπώθηκε, άρχισε ουσιαστικά στα μέσα περίπου της δεκαετίας του '70, επιβραδύνθηκε αισθητά προς το τέλος της δεκαετίας του '80. Έτσι, λοιπόν, ύστερα από μια περίοδο ταχύρρυθμης ανάπτυξης της ελληνικής τουριστικής βιομηχανίας διαφάνηκε ότι κινδύνευε αυτή να μείνει στάσιμη στη δεκαετία του '90. Ο εισερχόμενος τουρισμός στην Ελλάδα αντιμετώπιζε την περίοδο εκείνη το πρόβλημα του μετασχηματισμού της χώρας σε έναν τουριστικό προορισμό που να μπορεί να ανταγωνιστεί με επιτυχία άλλους τουριστικούς προορισμούς όχι μόνο ως προς την τιμή των παρεχομένων εκ μέρους τους υπηρεσιών φιλοξενίας, αλλά και ως προς την αξία τους σε σχέση με τα χρήματα που ξοδεύοντουσαν από τους τουρίστες για την απόκτηση του δικαιώματος χρήσης τους. Αναμφίβολα ο ελληνικός τουρισμός βρίσκεται από το τέλος περίπου της δεκαετίας του '80 σε μια κρίσιμη καμπή. Η εφαρμογή της συμφωνίας της ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινό-

τητα (Ε.Ο.Κ.) το 1981 και τα χρόνια οικονομικά της προβλήματα αναπόφευκτα προκάλεσαν βαθμιαία μια ουσιαστική αύξηση των τιμών και στην τουριστική της βιομηχανία, έτσι ώστε η Ελλάδα να μην μπορεί πια στο τέλος της δεκαετίας του '80 να θεωρείται σαν ένας τουριστικός προορισμός που μπορεί να πουληθεί στο εξωτερικό κατά κύριο λόγο για τη φθηνία του. Αν η τουριστική βιομηχανία της χώρας θα μπορέσει να ανακάμψει σύντομα από την κρίση αυτή και κυρίως να προσφέρει κάποτε και υψηλής ποιοτικής στάθμης υπηρεσίες φιλοξενίας στους επισκέπτες της που να αξίζουν αυτές τα χρήματα που είναι διατεθειμένοι να ξοδέψουν αυτοί για να αποκτήσουν το δικαίωμα χρήσης τους και έτσι να ικανοποιήσουν τις τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες, θα το δείξει το μέλλον. Ο χρόνος, κατά συνέπεια, θα αποδείξει αν και κατά πόσο μπορεί να επιτευχθεί ο σκοπός αυτός και κάτω από ποιους όρους και προϋποθέσεις.

#### **7. Η τουριστική ανάπτυξη στη δεκαετία του '90 έως σήμερα**

Όπως ήδη επανειλημμένα τονίστηκε, ο τουρισμός για την Ελλάδα αποτελεί χωρίς άλλο ένα σημαντικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, η συμβολή του οποίου στην αντιμετώπιση των μεγάλων προβλημάτων της οικονομίας κάθε άλλο παρά να αμφισβητηθεί μπορεί και πολύ περισσότερο να αποσιωπηθεί.

Η Ελλάδα βρίσκεται εδώ και χρόνια στην κατάσταση των σαράντα δημοφιλέστερων τουριστικών προορισμών στον κόσμο αλλά και μεταξύ των σαράντα τουριστικών προορισμών με τις μεγαλύτερες τουριστικές εισπράξεις στον κόσμο. Έτσι, λοιπόν, ενώ στο τέλος της δεκαετίας του '80, δηλαδή το 1990, η Ελλάδα κατείχε τη 13η θέση στη λίστα για την οποία ο λόγος με 8,9 περίπου εκατομμύρια αφίξεις διεθνών τουριστών και μερίδιο τουριστικής αγοράς στο παγκόσμιο σύνολο της τάξης του 1,95%. Δέκα χρόνια αργότερα, δηλαδή το 2000, η Ελλάδα κατείχε τη 16η θέση στη λίστα των σαράντα δημοφιλέστερων τουριστικών προορισμών με 11,1 περίπου αφίξεις διεθνών τουριστών και μερίδιο τουριστικής αγοράς στο παγκόσμιο σύνολο της τάξης του 1,8%. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι παρά το γεγονός ότι στη διάρκεια της δεκαε-

τίας του '90 οι αφίξεις διεθνών τουριστών στην Ελλάδα εμφανίζουν μια αριθμητική αύξηση της τάξης των 2,2 περίπου εκατομμυρίων, το μερίδιο της στην τουριστική αγορά στο παγκόσμιο σύνολο μειώθηκε κατά 0,15%.

Η Ελλάδα σήμερα είναι ένας τουριστικός προορισμός που προσφέρεται σε πιθανούς τουρίστες με τους κανόνες του ελεύθερου ανταγωνισμού, ενώ η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες, από τις κυριότερες ευρωπαϊκές χώρες προέλευσης τουριστών, έχει λίγο-πολύ το χαρακτήρα μιας περιορισμένης τουριστικής αγοράς που δεν έχει πολλά να προσφέρει. Τα άτομα που την επισκέπτονται έρχονται, κατά κύριο λόγο, για να περάσουν ανέμελες και χαρούμενες διακοπές, στις οποίες ο ήλιος, η θάλασσα και η άμμος παίζουν καθοριστικό ρόλο. Όπως είναι γνωστό, η Ελλάδα διαθέτει μια μεγάλη ποικιλία παραλιακών θέρετρων, που μπορούν να ικανοποιήσουν τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες του τμήματος εκείνου της τουριστικής αγοράς που επιθυμεί αυτού του είδους διακοπές σε μεγάλες ή μικρές ξενοδοχειακές μονάδες όλων των κατηγοριών, τα οποία αποτελούν μεγαλύτερους ή μικρότερους πόλους έλξης των τουριστών και βρίσκονται είτε στη νησιωτική είτε στην ηπειρωτική Ελλάδα.

Ας σημειωθεί ότι οι επισκέπτες της Ελλάδας στη μεγάλη τους πλειοψηφία ερχόντουσαν, όπως ήδη ειπώθηκε, και εξακολουθούν να έρχονται σε αυτήν, επειδή τη θεωρούν σαν ένα φτηνό τουριστικό προορισμό για διακοπές, με ιδανικές για το σκοπό αυτό κλιματολογικές συνθήκες, ατέλειωτες παραλίες, μεγάλη ηλιοφάνεια και πολλά άλλα. Παρ' όλα αυτά, όμως, δεν είναι εύκολο να σκιαγραφήσει κανείς με λεπτομέρειες τον τουρίστα του μέλλοντος και πολύ περισσότερο να γνωρίζει τις μελλοντικές του ανάγκες ή επιθυμίες. Βέβαιο, πάντως, πρέπει να θεωρείται ότι ο τουρίστας του μέλλοντος θα ανήκει κατά το πλείστον όπως και σήμερα άλλωστε, στις μεσαίες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Κατά συνέπεια, η δυνατότητα πραγματοποίησης φτηνότερων διακοπών θα ενδιαφέρει ένα ολοένα και μεγαλύτερο τμήμα της διεθνούς τουριστικής αγοράς. Το γεγονός αυτό σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει ότι θα υποβαθμιστούν ποιοτικά οι παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες, αλλά αντίθετα θα αναβαθμιστούν ποιοτικά αυτές στις περισσότερες περιπτώ-

σεις. Όπως είναι γνωστό, όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των λαών, τόσο μεγαλύτερη είναι η ευαισθησία που δείχνουν σε θέματα άνεσης και ποιότητας, αλλά και της ανταποδοτικότητας των χρημάτων που διαθέτουν για την απόκτηση του δικαιώματος χρήσης των παρεχομένων τουριστικών υπηρεσιών και διαμέσου αυτών να ικανοποιήσουν στο μέτρο του εφικτού συγκεκριμένες τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες.

Σήμερα σε μία σχετικά «δύσκολη» συγκυρία για το περιβάλλον του διεθνούς τουρισμού, εξαιτίας της τρομοκρατίας και των τραγικών φυσικών καταστροφών, η Ελλάδα, κρατάει ζωντανές και νωπές τις εικόνες κύρους που συνόδευσαν την επιτυχή διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, όπου κυρίαρχα ήσαν τα στοιχεία της ασφάλειας και της φιλοξενίας. Η χώρα μας εισέρχεται δυναμικά στο διεθνές τουριστικό τοπίο, με στόχο την αξιοποίηση των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων και τη διαμόρφωση πλαισίου και κλίματος φιλόξενου και φιλικού, τόσο για τους επισκέπτες όσο και για τους επενδυτές.

Αξίζει να σημειωθεί ότι στο σύνολο όλων εκείνων που παρακολούθησαν τους αγώνες από τηλεοράσεως και που αγγίζουν τα 4,2 δισεκατομμύρια τηλεθεατές, σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, το 70% εκφράζει την επιθυμία, σε κάποια στιγμή της ζωής του να επισκεφθεί τη χώρα μας. Καθίσταται λοιπόν αντιληπτή η μεγάλη σημασία του τουρισμού για το μέλλον της οικονομίας και της κοινωνίας μας.

Η χώρα, χάρις στην παγκόσμια αναγνωρισιμότητά της, μέσα από την ιστορία και το φυσικό της περιβάλλον, κρατήθηκε από μόνη της στο παρελθόν, με αποτέλεσμα οι άμεσες, έμμεσες και πολλαπλασιαστικές επιδράσεις του τουρισμού στην εθνική οικονομία, να συνεισφέρουν μέχρις και 18% στο ΑΕΠ. Το δε σύνολο, των εσόδων από τον τουρισμό (10,3 δισ. περίπου για το 2002), υπερβαίνει το σύνολο της αξίας των ελληνικών εξαγωγών, προϊόντων και υπηρεσιών, καλύπτοντας το 40% του ελλείμματος του ισοζυγίου των εξωτερικών πληρωμών. Με αυτά τα μεγέθη, η Ελλάδα κρατάει τη 10η θέση σε παγκόσμια κλίμακα σε εισροή συναλλάγματος και τη 15η θέση σε αριθμό εισερχόμενων επισκεπτών. Παράλληλα, περί τις 800.000 εργαζομένους, μεγάλο μέ-

ρος των οποίων ζει στην περιφέρεια, έχουν άμεση ή έμμεση απασχόληση στον τουρισμό.

Στόχος, η συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ να ανέλθει στο 25%. Ο στρατηγικός αυτός στόχος «επιβάλλει» τον τουρισμό ως έναν εκ των αναπτυξιακών μοχλών της εθνικής οικονομίας. Προϋπόθεση για την εκπλήρωση αυτού του στόχου, η κατάρτιση μακροχρόνιου σχεδίου δράσης, με σαφείς ποιοτικούς και ποσοτικούς στόχους για την τουριστική οικονομία.

Πιο συγκεκριμένα:

- Συμβολή στην περιφερειακή ανάπτυξη.
- Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Αύξηση της κατά κεφαλήν δαπάνης των τουριστών.
- Αύξηση της μέσης διάρκειας παραμονής τους.
- Αύξηση του αριθμού των αφίξεων.
- Επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.
- Εξισορρόπηση της κατανομής της τουριστικής δραστηριότητας της περιφέρειας της χώρας.

Στο σημείο αυτό, αξίζει να τονιστεί ότι ο αναπτυξιακός νόμος, για πρώτη φορά, συμπεριλαμβάνει ένα ξεχωριστό κεφάλαιο για την τουριστική ανάπτυξη.

Ο τουρισμός, σε αντίθεση με αυτό που γνωρίσαμε στο παρελθόν και εμπειρικά βιώσαμε, δεν ισχύει πλέον κάτω από τα νέα δεδομένα που έχουν διαμορφωθεί. Υπερβαίνει τα όρια μιας μεσοπρόθεσμης στόχευσης, οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας. Δεν έχει να κάνει μονάχα με οικονομικά μεγέθη. Στις μέρες μας καθίσταται και ιδεολογία, άρρηκτα δεμένη με το παγκόσμιο τοπίο, αφού συμβάλλει στο να ανοίγουν δρόμοι συνάντησης, γνωριμίας, συνεργασίας και κατανόησης ανάμεσα στους λαούς της γης. Η νέα παγκοσμιοποιημένη πραγματικότητα, με υποστηρικτικά εργαλεία τις νέες τεχνολογίες, τις μεταφορές, τις επικοινωνίες, άλλαξαν επαναστατικά τον κόσμο, τον μίκρυναν, τον έκαναν πιο προσιτό. Τα σύνορα χαλάρωσαν, οι πολίτες του κόσμου ταξιδεύουν και το φάσμα των προορισμών διευρύνθηκε.



Η Ελλάδα, συλλαμβάνοντας έγκαιρα τα μηνύματα των καιρών, ήδη μέσα σε ένα χρόνο, κατέστησε την παρουσία της αισθητή στον κόσμο ολόκληρο. Παντού, όπου γεγονότα, συνέδρια, θεματικές διοργανώσεις, εκθέσεις, μας προσκαλούν να συμμετάσχουμε στη διαμόρφωση των νέων αντιλήψεων, πολιτικών και ρευμάτων.

Η Ελλάδα ανοίγεται στο διεθνές επενδυτικό περιβάλλον και μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, συγκέντρωσε και προβάλλει όλους εκείνους τους παράγοντες και τις προϋποθέσεις, που επηρεάζουν θετικά τις άμεσες επενδύσεις.

Όλα αυτά δημιουργούν ένα ασφαλές και φιλόξενο περιβάλλον για την επιχειρηματική δραστηριότητα. Την ίδια στιγμή, σύγχρονες υποδομές, που άλλες κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες των Αγώνων και άλλες μέσα από το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, λειτουργούν υποστηρικτικά. Η Ελλάδα προβάλλεται ως ελκυστικός προορισμός για ταξιδιώτες αλλά και για επενδύσεις.

Με την αποσαφήνιση ενός μακροπρόθεσμου στρατηγικού σχεδίου για τον τουρισμό, πυλώνες του οποίου είναι ο πολιτισμός, το περιβάλλον, η ανάπτυξη, η χώρα μας πλέον είναι στην πρώτη σειρά προτίμησης, τόσο για να την επισκεφθούν πολίτες του κόσμου όσο και για μεγάλους και ισχυρούς επενδυτές, οι οποίοι ήδη μας χτυπούν την πόρτα.

Οι κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις της εποχής επιβάλλουν την ανάγκη για βαθιές και τολμηρές τομές, που θα επιτρέψουν στον τουρισμό να καθιερωθεί ως ένας από τους βασικούς πυλώνες ανάπτυξης της πατρίδας μας, ως ο κινητήριο μοχλός της εθνικής μας οικονομίας.

Πρώτη επιβεβαίωση της ιδιαίτερης θέσης που έχει ο τουρισμός για την εκάστοτε κυβέρνηση είναι η επανασύσταση σε μηδενικό χρόνο του υπουργείου Τουρισμού, το οποίο καλείται να συμβάλει ουσιαστικά και έμπρακτα στο νέο σχεδιασμό της εθνικής μας οικονομίας και πολιτικής.

Στο πλαίσιο της νέας εποχής που επιχειρεί το υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης να εισαγάγει τον ελληνικό τουρισμό, ο ΕΟΤ καθίσταται ως ο εκτελεστικός βραχίονας της πολιτικής του. Ο ΕΟΤ αναβαθμίζεται και αποκτά

ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωση ενός νέου περιβάλλοντος στον ελληνικό τουρισμό.

Η τουριστική πολιτική οφείλει και έχει σαφείς ποιοτικούς και ποσοτικούς στόχους. Αναδεικνύει τη σημασία του τουρισμού για την απασχόληση και την περιφερειακή ανάπτυξη. Προσελκύει επενδύσεις, βοηθάει και ενισχύει την επιχειρηματικότητα. Προβάλλει την ιστορία και τον πολιτισμό μας και συμβάλλει στη σύγχρονη και ομοιόμορφη ανάπτυξη, προστατεύοντας παράλληλα το περιβάλλον και τον φυσικό μας πλούτο.

Για το σκοπό αυτόν, Ο ΕΟΤ προχώρησε άμεσα στη θέσπιση μιας σειράς υποστηρικτικών τουριστικών υποδομών και κανόνων, βάσει των οποίων θα δοθούν κίνητρα για τη βελτίωση του επενδυτικού κλίματος, την προσέλκυση ξένων επενδύσεων αιχμής, την αναβάθμιση του ποιοτικού κέντρου βάρους του ξενοδοχειακού τομέα και την άμεση και ουσιαστική ανάπτυξη ειδικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Συγχρόνως, μελετά και σχεδιάζει τη νέα τουριστική χωροταξία με ανάδειξη νέων περιοχών προς τουριστική ανάπτυξη. Επιλογή και απόφαση ιστορικής σημασίας για τη μελλοντική αναπτυξιακή πορεία της χώρας, όπου κεντρική θέση έχει η ελληνική περιφέρεια.

Τα αποτελέσματα μπορούν να παρουσιαστούν ως εξής:

Συστήθηκε το υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης με νέο νόμο που ψηφίστηκε από τη Βουλή, ενώ ολοκληρώνονται οι Οργανισμοί και το θεσμικό πλαίσιο λειτουργίας του υπουργείου, του ΕΟΤ και του ΟΤΕΚ.

Με τη δράση και την πολιτική του ΕΟΤ, ανατράπηκε το απαισιόδοξο κλίμα και δόθηκε στον κόσμο που ασχολείται με τον τουρισμό αισιοδοξία και αυτοπεποίθηση για το μέλλον του.

Ενισχύθηκε η τουριστική συνείδηση των Ελλήνων και μία εξειδικευμένη εκστρατεία προς την κατεύθυνση αυτή θα δει το φως της δημοσιότητας τις επόμενες ημέρες.

Μειώθηκαν οι γραφειοκρατικές διαδικασίες και άνοιξε το υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης και τους εποπτευόμενους φορείς στον πολίτη.

Προχωράει σε μία νέα νομοθετική ρύθμιση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ήδη, το νομοσχέδιο για τον Ιαματικό Τουρισμό κατατίθεται στη Βουλή.

Αποκαταστάθηκε ο συντονισμός του κεντρικού κράτους με την Περιφέρεια για την ανάπτυξη του τουρισμού, κάτω από συγκεκριμένες πολιτικές κατευθύνσεις και στρατηγική, συμπεριλαμβανομένης και της επικοινωνιακής πολιτικής της χώρας μας.

Δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στον κοινωνικό τουρισμό, αυξήθηκαν τα κονδύλια, ενώ συγχρόνως μεταφέρθηκε η όλη διαδικασία στα ΚΕΠ, αντί στις τράπεζες, όπως συνέβαινε μέχρι τώρα, ώστε να εκταμιευθούν περισσότερα χρήματα για τους πολίτες μικρομεσαίου εισοδήματος.

Εκίνησε για πρώτη φορά έγκαιρα τη διεθνή διαφημιστική εκστρατεία της Ελλάδας, επενδύοντας έναν προϋπολογισμό σχεδόν δεκαπλάσιο των προηγούμενων ετών. Τη στιγμή αυτή, σε όλη την Ευρώπη, βρίσκεται σε εξέλιξη η τρίτη φάση της διαφημιστικής μας εκστρατείας, όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και σε όλο τον κόσμο. Στην Κίνα, οι μεγάλοι δρόμοι του Πεκίνου και της Σαγκάης, διαφημίζουν την Ελλάδα. Πριν από λίγο καιρό, άνοιξαν οι πόρτες της αμερικανικής αγοράς και ήδη, ο ΕΟΤ λαμβάνει τα πρώτα αισιόδοξα μηνύματα. Μια αγορά, που είχε σχεδόν «πεθάνει» για τον ελληνικό τουρισμό (μετά τα δημοσιεύματα των New York Times και Herald Tribune) ανοίγει ξανά τις πύλες της.

Ο ΕΟΤ προχώρησε σε ειδική διαφημιστική εκστρατεία για τον εσωτερικό τουρισμό, προτρέποντας τους πολίτες της χώρας αυτής, που είναι και ποιοτικοί τουρίστες ανωτάτου επιπέδου, να γνωρίσουν και να ανακαλύψουν κάθε γωνιά της όμορφης αυτής γης μας.

Αποκατέστησε το χαμένο κύρος του ελληνικού τουρισμού με τους παγκόσμιους tour operators, με διεθνείς φορείς και με εκπροσώπους ξένων κυβερνήσεων. Η Ελλάδα είναι πλέον παρούσα παντού σε όλο τον κόσμο.

Αναβαθμίστηκε η παρουσία της χώρας μας στις διεθνείς Εκθέσεις, στα συνέδρια και σε συναντήσεις.

Αναβαθμίστηκαν τα γραφεία του τουρισμού στο εξωτερικό και τις επόμενες ημέρες προκηρύσσεται διαγωνισμός για την πρόσληψη 25 ατόμων, οι οποίοι θα στελεχώσουν τα γραφεία του εξωτερικού. Περνάμε σε μια νέα γενιά στελεχών, όπου θα κυριαρχούν η ευρυμάθεια, η κατάρτιση, η γλωσσομάθεια. Η Ελλάδα εκφράζεται με την αισθητική της, με την αξιοσύνη της, με τους νέους ανθρώπους της. Με τη νέα σύγχρονη εικόνα της.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, η τουριστική βιομηχανία θα αποτελέσει κατά την προσεχή εικοσαετία τον ταχύτερο αναπτυσσόμενο τομέα της παγκόσμιας οικονομίας. Σε αυτήν την ανάπτυξη, ο στόχος είναι να διαδραματίσει η Ελλάδα ενεργό και σημαντικό ρόλο και να προσδιορίσει με νέα σύγχρονη ταυτότητα τον παγκόσμιο χάρτη τουρισμού.

Στόχος του ΕΟΤ είναι μια ποιοτική και ελεγχόμενη τουριστική ανάπτυξη, η οποία θα προσβλέπει στη βελτίωση των αποδόσεων, με παράλληλη αύξηση του αριθμού των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων, με καλύτερη χωρική και χρονική κατανομή της τουριστικής δραστηριότητας.

Για την επιτυχή υλοποίηση πολιτικών δράσεων είναι απαραίτητη η συνέργεια, η συνεργασία και ο διάλογος, δηλαδή η σύνθεση μεταξύ της Πολιτείας και του ιδιωτικού τομέα. Στο πλαίσιο αυτό, ο ΕΟΤ υιοθέτησε στρατηγική δεκαετούς προοπτικής και κινείται με μεθοδικότητα, σύγχρονα συστήματα διαχείρισης, διαφάνεια, αξιοπιστία και ενόραση, δίνοντας τον καλύτερο εαυτό του για την πραγμάτωση των κοινών στόχων.

Ένα χρόνο πριν, στο ξεκίνημα, ο ΕΟΤ υπογράμμισε την αντίληψη που καθορίζει τη νέα στρατηγική, που θέλει τη χώρα μας, να κινείται πλέον με αξιοπιστία, σοβαρότητα και κύρος σε παγκόσμια κλίμακα, καθιστάμενη σταδιακά, ως μία εκ των βασικών παραγόντων διαμόρφωσης των νέων ρευμάτων, που διαπνέουν την παγκόσμια τουριστική κίνηση.

Ήδη, χάρις στις έγκαιρες ενέργειες του ΕΟΤ, σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο και με τα γρήγορα αντανakλαστικά που διακρίνουν το κυβερνητικό επιτελείο του τουρισμού, διαφαίνονται στον ορίζοντα τα πρώτα αισιόδοξα θετικά μηνύματα.

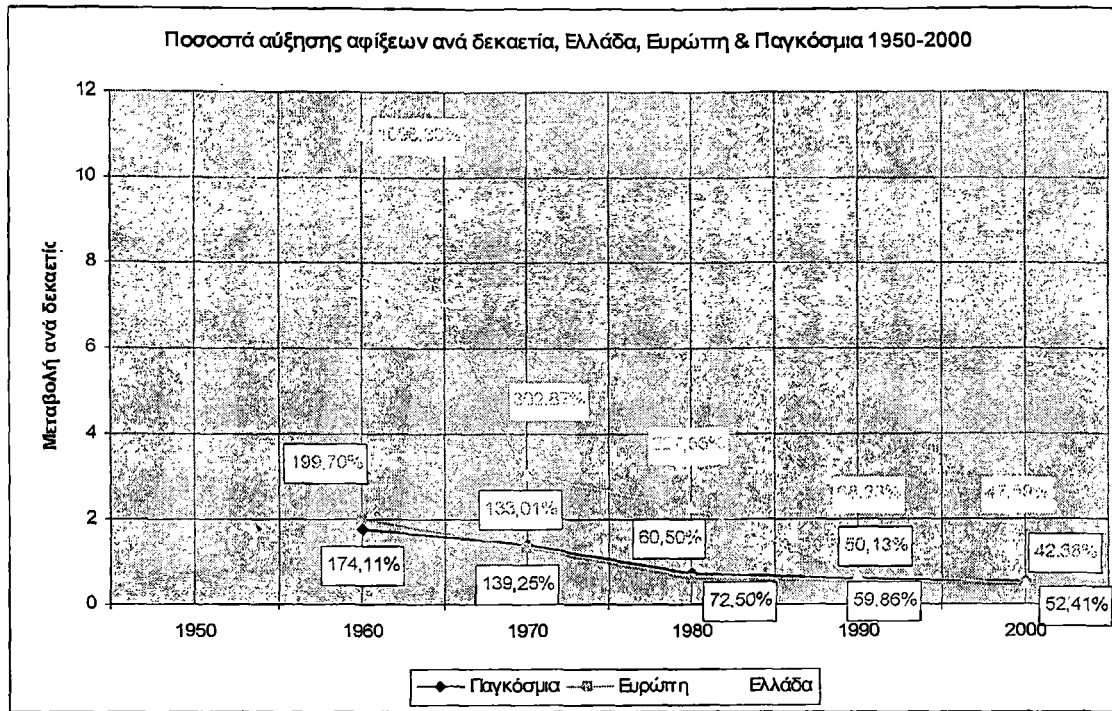
Τη στιγμή που οι περισσότερες χώρες της κοινοτικής Νότιας Ευρώπης (Ισπανία, Πορτογαλία, Ιταλία) εμφανίζουν για το 2006 και το 2006 ανησυχητικά προβλέψιμα μεγέθη, δηλαδή πτώση, η Ελλάδα αναμένει άνοδο, τόσο για την τουριστική περίοδο που ανοίγεται μπροστά μας αλλά κυρίως και για αργότερα. Η άνοδος αυτή εμφανίζει και ποιοτικά στοιχεία, που θα οδηγήσουν στην εισαγωγή μεγαλύτερου συναλλάγματος και στην αύξηση των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού. Αυτά είναι τα πρώτα μηνύματα που λαμβάνουμε από την παγκόσμια τουριστική αγορά, γνωρίζοντας ότι καταφέραμε εκεί που οι προοπτικές ήταν δυσμενέστερες, να τις ανατρέψουμε και να περάσουμε από το στάδιο της σταθεροποίησης στην ανάκαμψη, η οποία θα δώσει τα προσεχή δέκα χρόνια μια πολύ δυναμική θέση του ελληνικού τουρισμού στην παγκόσμια αγορά.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία οι αφίξεις σε Ελλάδα και Ευρώπη αλλά και παγκοσμίως υπήρξε αυξητική από το έτος 1950 έως και το 2000.

#### Αφίξεις σε Ελλάδα, Ευρώπη, Παγκόσμια 1950-2000

	<u>Παγκόσμια</u>	Μεταβολή ανά δεκαετία	<u>Ευρώπη</u> (σε εκ)	Μεταβολή ανά δεκαετία	<u>Ελλάδα</u> (σε χιλ.)	Μεταβολή ανά δεκαετία
1950	25,3		16,8		33,3	
1960	69,3	174,11%	50,4	199,70%	399,4	1098,33%
1970	165,8	139,25%	117,3	133,01%	1.609,20	302,87%
1980	286	72,50%	188,3	60,50%	5.271,10	227,56%
1990	457,2	59,86%	282,7	50,13%	8.873,00	68,33%
2000	696,8	52,41%	402,5	42,38%	13.095,55	47,59%

Πηγή: ΕΟΤ 2003

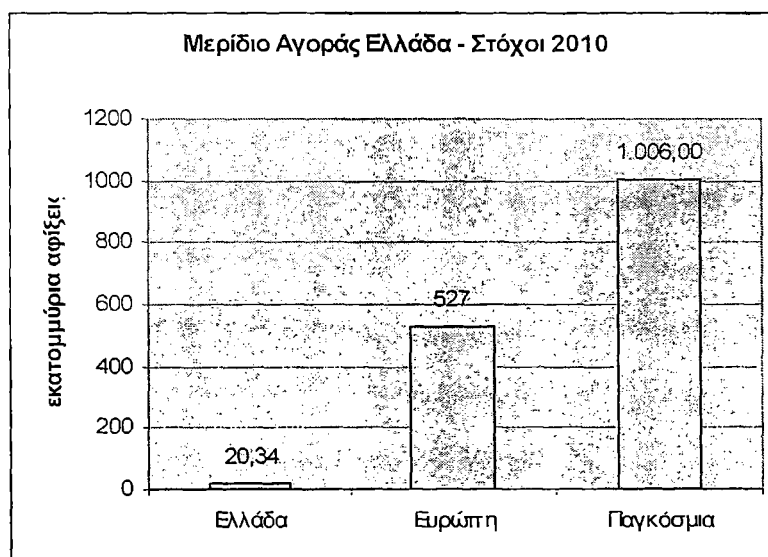
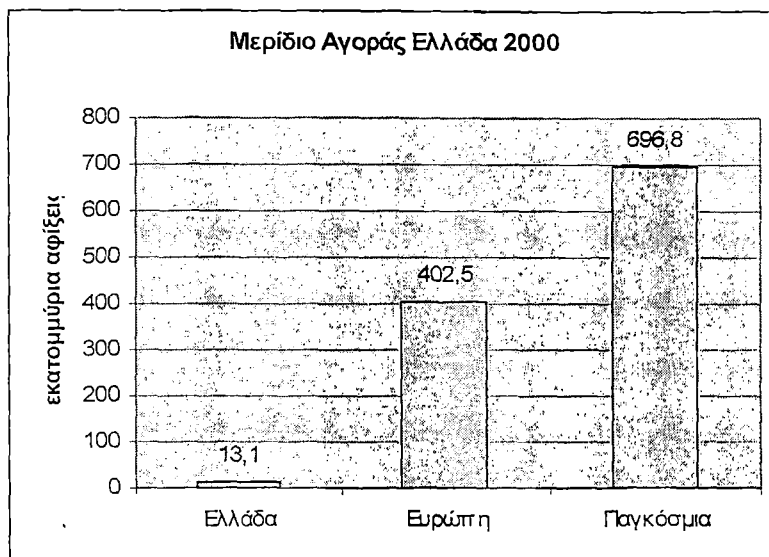


Όσον αφορά τα μερίδια αγορά στην Ελλάδα κατά το έτος 2000 και οι στόχοι έως το 2010 όπως αυτά διαγράφονται στις έρευνες και μελέτες του ΕΟΤ, σε σύγκριση με αυτά της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας αγοράς έχουν ως εξής:

Μερίδια αγοράς Ελλάδα 2000 και στόχοι 2010

	Ευρώπη	Παγκόσμια	Ελλάδα	Μερίδιο Ελλάδας	
				Ευρωπαϊκό	Παγκόσμιο
	σε εκατομμύρια αφίξεις				
2000	402,50	696,80	13,10	3,25%	1,88%
2010	527,00	1.006,00	20,34	3,86%	2,02%

Πηγή: ΕΟΤ, 2003



Η Ελλάδα βγαίνει με αυτοπεποίθηση στην παγκόσμια σκηνή, εκεί όπου διασταυρώνονται, συγκρούονται και συντίθενται συμφέροντα και στόχοι, πιστεύοντας ότι αυτό το περιβάλλον συνιστά ευκαιρία και φιλόξενη συγκυρία, για να κινηθεί δυναμικά η οικονομία, ο πολιτισμός, η επιχειρηματικότητα της νέας Ελλάδος.

Με αυτές τις αρχές και τις αντιλήψεις ως οδηγό, ο ελληνικός τουρισμός εμπειδώνει πλέον την παρουσία του ως διεθνής παράγοντας, συμβάλλοντας, μέσα από την αναπτυξιακή του διάσταση, στη νέα δυναμική τροχιά που έχει χαράξει η κυβέρνηση. Μια δυναμική τροχιά που οι καιροί απαιτούν και η Ελλάδα αξίζει.

Η Ελλάδα ανέκαθεν υπήρξε γνωστή ως καλοκαιρινός τουριστικός προορισμός στη Μεσόγειο. Εν τούτοις όλες οι προσπάθειες του ιδιωτικού αλλά και δημόσιου τομέα κατευθύνθηκαν προς την προώθηση αυτής της εικόνας (image) ως μοναδικό μοντέλο ανάπτυξης του Ελληνικού τουρισμού.

Τα κύρια χαρακτηριστικά του Ελληνικού Τουρισμού μπορούν να συνοψιστούν ως εξής :

- Εξάρτηση από το διεθνή τουρισμό ο οποίος αντιπροσωπεύει το 77% περίπου των συνολικών διανυκτερεύσεων.
- Εποχικότητα. Περισσότερο από το 60% των αφίξεων/διανυκτερεύσεων πραγματοποιείται μεταξύ των μηνών Ιουνίου και Σεπτεμβρίου.
- Μη ισόρροπη κατανομή της τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, οι τέσσερις κυριότεροι προορισμοί, Αθήνα, Ρόδος, Κρήτη και Κέρκυρα απορροφούν περίπου το 65% των συνολικών διανυκτερεύσεων.
- Έλλειψη κατάλληλης υποδομής στους περισσότερους τουριστικούς προορισμούς καθώς επίσης και ανεπάρκεια ειδικευμένου προσωπικού.

## 8. Λόγοι εξέλιξης του τουρισμού

### 8.1. Η επέκταση του χρόνου αναψυχής-διακοπών

Η θεσμοθέτηση πληρωμένης άδειας προπολεμικά σε λίγες χώρες, μεταπολεμικά στις περισσότερες, είναι το πρώτο βήμα στην αποδέσμευση χρόνου, που δυνητικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί στον τουρισμό. Στα αναπτυγμένα οικονομικά κράτη, ο χρόνος της πληρωμένης άδειας υπερβαίνει τις τέσσερις εβδομάδες με συχνότερα απαντώμενο χρόνο, αυτόν των πέντε εβδομάδων. Σε ορισμένες χώρες η διάρκεια φτάνει τις έξι εβδομάδες, ενώ για μισθωτούς λίγων κατηγοριών που ανήκουν στα λεγόμενα βαρεία και ανθυγιεινά επαγγέλματα τις επτά. Η θεσμοθέτηση πενθήμερης εβδομάδας εργασίας δίνει τη δυνατότητα ταξιδιού σε μικρότερη απόσταση. Η αργία όταν συμπέσει στην αρχή ή στο τέλος του Σαββατοκύριακου του δίνει άλλες προοπτικές, ενώ η αργία Πέμπτης ή Τρίτης δημιουργεί «γέφυρα» για να «χαριστεί» η ενδιαμέση εργάσιμη ημέρα. Η καθυστέρηση της ένταξης των νέων στην παραγωγική διαδικασία, καθώς και η αύξηση του μέσου όρου ζωής, δημιουργούν



ελεύθερο χρόνο σε μεγαλύτερα τμήματα πληθυσμών από αυτά που υπήρχαν παλιότερα. Με αυτά τα δεδομένα, έχει υπολογιστεί ότι, αφαιρούμενου του χρόνου εργασίας κατά τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου, απομένει ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 95% περίπου για να καλυφτούν άλλες ανάγκες. Σημαντικό μερίδιο σε αυτές, αποδίδεται στο λεγόμενο ελεύθερο χρόνο που μπορεί να είναι χρόνος αναψυχής και διακοπών. Παρά τις όποιες διαφορετικές προσεγγίσεις που σχετίζονται με την αντιφατικότητα του ελεύθερου χρόνου, αποτελεί γεγονός ότι η μείωση του χρόνου εργασίας αποδεσμεύει χρόνο για άλλες χρήσεις.

Τα ισχυρά εργατικά συνδικάτα στην Ευρώπη, πιέζουν την τελευταία δεκαετία για κατάκτηση εβδομάδας εργασίας των τεσσάρων ημερών, τη λεγόμενη συμπιεσμένη εβδομάδα χωρίς την ταυτόχρονη μείωση των αποδοχών τους. Όταν και τούτο επιτευχθεί, θεωρείται βέβαιο ότι θα λειτουργήσει θετικά στην ανάπτυξη τουριστικών μετακινήσεων μικρής χρονοαπόστασης που κατά το μεγαλύτερο μέρος τους θα αφορούν εσωτερικό τουρισμό, εφόσον θα είναι ταξίδια μικρής διάρκειας<sup>35</sup>.

## 8.2. Η οικονομική ευμάρεια

Η ραγδαία οικονομική μεταπολεμική ανάπτυξη, αύξησε το εθνικό εισόδημα των χωρών και ιδιαίτερα αυτών των βιομηχανικά αναπτυγμένων. Η βελτίωση του κατά κεφαλή εισοδήματος, επέτρεψε μετά την κάλυψη βασικών αναγκών, στη δημιουργία κάποιου αποθέματος, τμήμα του οποίου άρχισε να χρησιμοποιείται για τουριστικές μετακινήσεις. Η ενεργός τουριστική ζήτηση είναι συνδεδεμένη με την αύξηση του ατομικού εισοδήματος.

Όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα τόσο περισσότερα χρήματα ξοδεύονται για την κάλυψη των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών. Η οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα επέτρεψαν την οργάνωση του τουριστικού κλάδου σε νέες βάσεις. Τα τουριστικά πακέτα προσφέρονται σε μια μεγάλη ποικιλία προορισμών, διάρκειας και παρεχόμενων υπηρεσιών για να καλύψουν και τα χαμηλότερα εισοδήματα. Η ταξιδιωτική ασφάλιση και οι πιστω-

---

<sup>35</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 185

τικές κάρτες, δηλαδή το σκεπτικό «ταξίδεψε σήμερα και πληρώνεις αύριο», διευκολύνουν και ενθαρρύνουν όσους διστάζουν να κάνουν διακοπές μακριά από το σπίτι τους. Η δυνατότητα άμεσης μετατροπής συναλλάγματος χωρίς γραφειοκρατικές διατυπώσεις «διεθνοποιεί» τα εθνικά νομίσματα και κάνει ευκολότερες τις μετακινήσεις. Συνασπισμοί χωρών με τάσεις οικονομικών, κοινωνικών και άλλων ομογενοποιήσεων ανοίγουν τα σύνορα χωρίς δασμολογικούς περιορισμούς και θεωρήσεις διαβατηρίων<sup>36</sup>.

### *8.3. Η βελτίωση και ανάπτυξη των μεταφορικών μέσων*

Η τεράστια επιστημονική και τεχνολογική πρόοδος που σημειώθηκε, αποτυπώνεται στην εξέλιξη όλων των μεταφορικών μέσων, ιδιαίτερα όμως του αεροπλάνου. Οι βιομηχανίες κατασκευής μεταφορικών μέσων σε μια ανταγωνιστική προσπάθεια κατάκτησης μεγαλύτερου μεριδίου της αγοράς τους, προωθούν την έρευνα και εντυπωσιάζουν με τα επιτεύγματα τους. Η υποδομή σε οδικά δίκτυα, αεροδρόμια, λιμάνια, και σταθμούς ανεφοδιασμού δημιουργεί νέες θέσεις απασχόλησης και νέες ειδικότητες. Οι χρονοαποστάσεις συνεχώς μειώνονται. Το «κοντά» και το «μακριά» γίνονται σχετικές έννοιες. Ο γύρος του κόσμου είναι μια «δρασκελιά». Η συμβολή του κάθε μεταφορικού μέσου στην υπόθεση του τουρισμού έχει τις δικές της πτυχές, τις δικές της διαστάσεις.<sup>37</sup>

### *8.4. Η αστικοποίηση και η τεχνολογική ανάπτυξη*

Τα μεγάλα αστικά κέντρα των περισσότερων βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών, δεν φημίζονται για την ποιότητα ζωής που προσφέρουν στους κατοίκους τους. Παρά τις προσπάθειες που γίνονται για την μείωση της πολλαπλής οικολογικής επιβάρυνσης, ο ρυθμός της ζωής και της εργασίας είναι ιδιαίτερα φορτισμένος. Η έννοια του ελεύθερου χρόνου δεν συμπίπτει πάντα με ελεύθερο χώρο. Έτσι μέσα στην πληθώρα των επιβαρύνσεων αυτών, πολλές φορές τα όρια του νευρωτικού ατόμου από το φυσιολογικό, είναι δυσδιάκριτα. Οι κάτοικοι μεγάλων αστικών και βιομηχανικών κέντρων για τους

---

<sup>36</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 186

<sup>37</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 187

λόγους αυτούς δραπετεύουν από το περιβάλλον της μόνιμης κατοικίας τους και από τον μόνιμο τρόπο ζωής τους στα Σαββατοκύριακα και στις ετήσιες άδειες τους. Η αναζήτηση χιονιού ή ήλιου και θάλασσας θα τους δώσει ενέργεια ψυχική και φυσική μέχρι την επόμενη φορά. Οι δραπέτες -χαρακτηρισμός που αφορά στις περιπτώσεις αυτές-δραπετεύουν από ένα αρνητικό περιβάλλον. Μελέτες που έγιναν στο παρελθόν, έδειξαν ότι η διάθεση της «φυγής» μεγαλώνει όσο πιο υποβαθμισμένη είναι περιοχή ή συνοικία μέσα στην ίδια την πόλη. Σε προάστια με αραιή δόμηση, αρκετό πράσινο και περισσότερο ελεύθερο χώρο, το φαινόμενο της φυγής απαντάται λιγότερο<sup>38</sup>.

### 8.5. Η πολιτισμική εξέλιξη

Η γνώση και η πληροφόρηση τις τελευταίες δεκαετίες, γίνεται αγαθό στο οποίο έχουν πρόσβαση όλο και περισσότεροι άνθρωποι, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες κοινωνίες. Η απόκτηση γνώσεων μέσω των εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης όλων των εκπαιδευτικών επιπέδων, ενθαρρύνεται σε όλα τα σύγχρονα κράτη. Η πληροφόρηση μέσω των μαζικών μέσων επικοινωνίας, κατέστησε σύγχρονο άνθρωπο ενήμερο για το κάθε τι που συμβαίνει στον κόσμο. Ο ηλεκτρονικός υπολογιστής μεγιστοποίησε τις δυνατότητες πρόσβασης ακόμα και στην πιο εξειδικευμένη πληροφορία. Γίνεται επιλεκτικός λοιπόν ο άνθρωπος σήμερα σε αυτά που τον ενδιαφέρουν και συγκεκριμενοποιεί τις προσωπικές του ανάγκες. Επιθυμεί να γνωρίσει από κοντά την πολιτιστική κληρονομιά άλλων λαών και τον τρόπο ζωής τους σήμερα. Τα ερεθίσματα που έχει για άλλους τόπους με διαφορετικά φυσικά κλιματολογικά και άλλα δεδομένα, αποτελούν κίνητρο για να έρθει σε επαφή με αυτά, μέσω του ταξιδιού του.

Η καλλιέργεια του σύγχρονου ανθρώπου, σε διαβαθμίσεις που ποικίλουν και προσδιορίζονται από πολλούς παράγοντες, βρίσκει εφαρμογή σε εξειδικευμένους προορισμούς και μορφές τουρισμού. Η καλλιέργεια και η βελτίωση του πνευματικού επιπέδου είναι ανθρώπινη ανάγκη που βρίσκει μιμητές. Έτσι, ένα πλήθος άλλων ομάδων, ακολουθώντας και υιοθετώντας τέ-

---

<sup>38</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 195

τοια πρότυπα, έχει την τάση να πραγματοποιεί τα ίδια ταξίδια<sup>39</sup>.

### 8.6. Το αυξημένο ενδιαφέρον του κράτους και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας

Ο τουρισμός, που αποτελεί κλάδο της οικονομίας, έχει την ιδιότητα να επηρεάζει και να επηρεάζεται - κυρίως όμως να επηρεάζεται - από άλλους κλάδους και υποκλάδους της οικονομικής δραστηριότητας. Αλληλεπίδραση όμως δεν υφίσταται μόνο στο οικονομικό πεδίο, αλλά και στο γενικότερο περιβάλλον στο οποίο λειτουργεί και αναπτύσσεται (κοινωνικό, πολιτιστικό, πολιτικό).

Η έντονη αυτή αλληλεπίδραση, οι πολλαπλές πτυχές και ιδιομορφίες του τουριστικού φαινομένου, που έγιναν εντονότερα αντιληπτές μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, προβλημάτισαν κυβερνήσεις και εμπλεκόμενους φορείς.

Για το λόγο αυτό, το σύγχρονο μεταπολεμικό κράτος, προσπαθεί μέσω των αρμόδιων (συνήθως υπουργείο τουρισμού ή οργανισμός τουρισμού) φορέων του ή συναρμόδιων κατά περίπτωση (συνήθως υπουργεία εθνικής οικονομίας, περιβάλλοντος, παιδείας, πολιτισμού, τοπική αυτοδιοίκηση κ.ά.) να διαχειριστεί αυτήν τη δραστηριότητα. Συμβάλλει με έργα υποδομής και ανώδομης, δημιουργώντας βασικές προϋποθέσεις για την παραπέρα ανάπτυξη του. Ενθαρρύνει μέσω αναπτυξιακών νόμων την ιδιωτική πρωτοβουλία και την κατευθύνει εκεί όπου θεωρείται αναγκαίο. Πριν απ' όλα όμως χαράσσει πολιτικές και στρατηγικές ανάπτυξης με σκοπό να καταστήσει αυτήν τη δραστηριότητα παράγοντα ευημερίας, πολιτιστικής και πνευματικής ανέλιξης και ειρηνικής συνύπαρξης των λαών. Καθώς στον τουρισμό πρέπει να έχουν πρόσβαση όλοι, στο πλαίσιο του «κοινωνικού κράτους» η πολιτεία μέσω ειδικών προγραμμάτων κοινωνικού τουρισμού, διευκολύνει ασθενείς οικονομικά τάξεις να αποκτήσουν αυτήν τη δυνατότητα. Η προώθηση και προβολή του τουρισμού σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, καθώς και ο έλεγχος εν γένει της δραστηριότητας αυτής ανήκει στα αρμόδια κρατικά όργανα ή σε εξουσιοδοτημένους φορείς. Οι τοπικές κοινωνίες, που δέχονται τόσο τις ευεργετικές όσο

<sup>39</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 195-196

και τις αρνητικές επιδράσεις αυτής της εξάπλωσης, μέσω της τοπικής αυτοδιοίκησης τους, παίρνουν μέτρα και προτείνουν λύσεις.

Οι σχετικές με τον κλάδο επιχειρήσεις, λειτουργώντας άλλωστε με οικονομικό συμφέρον, έχουν κάθε λόγο να συμμετέχουν στη γενική προσπάθεια αύξησης των τουριστικών μεγεθών. Μόνες τους ή λειτουργώντας συλλογικά παρεμβαίνουν στην όλη προσπάθεια με σκοπό να αποκτήσουν οφέλη. Η διάχυση των οφελειών αλλά και των επιπτώσεων ενεργοποιεί ένα μεγάλο αριθμό άλλων ομάδων και φορέων με το γενικότερο σκεπτικό ότι ο τουρισμός είναι υπόθεση όλων<sup>40</sup>.

---

<sup>40</sup> Ηγούμενος, 1998, σελ. 196-197

## ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

### ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ

#### 1. Αειφόρος τουριστική ανάπτυξη

Η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης καλύπτει όλες τις μορφές οικονομικής δραστηριότητας συμπεριλαμβανομένου και του τουρισμού για να δηλώσει την ανάγκη για μία διαφορετική αντίληψη της ανάπτυξης βασισμένη στην ποσοτική αλλά και στην ποιοτική ανάπτυξη. Στην αειφόρο ανάπτυξη λαμβάνονται υπόψη όχι μόνο οι οικονομικές παράμετροι αλλά και οι περιβαλλοντικές και οι κοινωνικοπολιτιστικές.

Ανάλογα με τη σχετική βαρύτητα που δίνεται σε κάθε μία από αυτές τις παραμέτρους προκύπτουν και διαφορετικές ερμηνείες του όρου. Οι ερμηνείες αυτές περιλαμβάνουν την «οικονομική αειφορικότητα του τουρισμού», την «οικολογική αειφορικότητα του τουρισμού», την «αειφόρο τουριστική ανάπτυξη» -όπου παρά την ανάγκη για διασφάλιση της ποιότητας του περιβάλλοντος που περικλείει, η έμφαση δίδεται στην βιωσιμότητα των επιχειρήσεων - και τον «τουρισμό σαν κομμάτι της στρατηγικής για αειφόρο ανάπτυξη». Οι πρώτες τρεις ερμηνείες αναφέρονται ουσιαστικά σε κομμάτια της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης η οποία βασίζεται σε μία ολιστική θεώρηση της ανάπτυξης όπου όλες οι παράμετροι είναι εξίσου σημαντικές.

Παρόλο που οι ορισμοί και τα μέτρα εφαρμογής της αειφόρου ανάπτυξης μπορούν να χαρακτηριστούν ασαφή λόγω της ευρύτητας του όρου, είναι αναγκαίο να εξασφαλίζεται η συμβατότητα με την έννοια και της αρχές της σε κάθε προσπάθεια εφαρμογής. Άλλωστε, η έρευνα και η πρακτική εφαρμογή αυτών των αρχών μπορούν να οδηγήσουν και σε αποσαφήνιση του

πως εφαρμόζεται. Σε αυτή τη κατεύθυνση κινείται η διερεύνηση και εφαρμογή δεικτών αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης<sup>41</sup>.

## 2. Δείκτες αιεφόρου ανάπτυξης

Οι δείκτες είναι ένα εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται εδώ και δεκαετίες σε διάφορες επιστήμες, και κυρίως στα οικονομικά, για να δηλώσει με συντομία και ακρίβεια παραμέτρους για τις οποίες υπάρχει ενδιαφέρον.

Στα πλεονεκτήματα τους μπορούν να αναφερθούν η αμεσότητα στην παρουσίαση και εκτίμηση διαφόρων παραμέτρων, η καθοδήγηση σε θέματα που θεωρούνται σημαντικά κι επομένως, θα έπρεπε να ληφθούν υπόψη στο σχεδιασμό και την αναπτυξιακή διαδικασία και η συγκρισιμότητα των αποτελεσμάτων. Οι λειτουργίες που επιτελούν είναι διάφορες και περιλαμβάνουν την περιγραφή μιας κατάστασης, την επισήμανση προβλημάτων, την υποστήριξη λήψης αποφάσεων, την αξιολόγηση μέτρων και επιλογών και άλλες.

Οποσδήποτε, κατά την επιλογή και χρήση δεικτών πιθανόν να προκύψουν ορισμένα προβλήματα. Τα προβλήματα προέρχονται από την έλλειψη κατάλληλων στοιχείων για τον υπολογισμό τους, τη γενίκευση δεικτών για να συμπεριλάβουν διάφορες περιπτώσεις ή για να αντιπαρέλθουν την έλλειψη στοιχείων, την υποκειμενικότητα που λίγο έως πολύ μπορεί να τους διακρίνει τόσο κατά τη διαδικασία επιλογής τους και ακόμη περισσότερο κατά την αξιολόγηση τους -λιγότερο για τους λεγόμενους ποσοτικούς δείκτες και περισσότερο για τους λεγόμενους ποιοτικούς.

Οι δείκτες αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης είναι ένα εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αιεφόρο τουριστική διαχείριση ή πιο σωστά για την αιεφόρο ανάπτυξη τουριστικών περιοχών. Απόρροια της εξάπλωσης της παραπάνω έννοιας και της ανάγκης για πρακτική εφαρμογή των αρχών που τη διέπουν, οι δείκτες αυτοί έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται για την αξιολόγηση αναπτυξιακών επιλογών, επεμβάσεων στο περιβάλλον και επιδράσεων που ασκούνται στους οικονομικούς, περιβαλλοντικούς και κοινωνι-

---

<sup>41</sup> Φαρσάρη, 2003, σ. 2

κοπολιτιστικούς τομείς. Πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο στοχεύει στην αξιολόγηση τόσο της υφιστάμενης κατάστασης όσο και μελλοντικών αναπτυξιακών επιλογών και επεμβάσεων στον χώρο που δραστηριοποιείται και διαμορφώνεται το τουριστικό προϊόν.

Σε αντίθεση με παραδοσιακούς δείκτες που χρησιμοποιούνται στον τουρισμό όπως η πληρότητα, οι αφίξεις και οι διανυκτερεύσεις, οι δείκτες αυτοί έχουν σαν στόχο να συμπεριλάβουν περιβαλλοντικές και κοινωνικοπολιτικές παραμέτρους καθώς και το πλέγμα των αλληλεπιδράσεων τους μέσα στο πλαίσιο που καθορίζουν οι αρχές και οι επιταγές της αειφόρου ανάπτυξης<sup>42</sup>.

Ο καθορισμός δεικτών για ανεπτυγμένες τουριστικά περιοχές χρειάζεται ιδιαίτερη προσοχή καθώς πρόκειται για περιοχές με μία ήδη παγιωμένη κατάσταση στην τουριστική τους ανάπτυξη η οποία, συνήθως σχετίζεται με τον μαζικό τουρισμό. Οι περιοχές αυτές έχουν ανεπτυγμένη υποδομή και δίκτυα, και παρουσιάζουν συγκεκριμένα προβλήματα τα οποία είναι απόρροια της ανάπτυξης που έχει προηγηθεί. Ιδιαίτερα δε, για τις τουριστικές περιοχές της Μεσογείου, η εικόνα παρουσιάζεται όμοια στις περισσότερες περιπτώσεις. Βέβαια δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός ότι υπάρχουν πάντοτε ιδιαιτερότητες σε κάθε μία περιοχή οι οποίες πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στον καθορισμό των δεικτών.

Η σημασία της εφαρμογής των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης και στο χώρο του μαζικού τουρισμού έχει αρχίσει να τονίζεται τα τελευταία χρόνια.

Έτσι, ενώ μέχρι πρόσφατα η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη ταυτιζόταν με το οικοτουρισμό και άλλες ήπιες μορφές τουρισμού, έχει αρχίσει πια να γίνεται αντιληπτό ότι δεν είναι μία ακόμη μορφή τουρισμού στην ολοένα και αυξανόμενη λίστα των «νέων» μορφών τουρισμού, ούτε συνώνυμο στον εναλλακτικό και αντίθετο στον μαζικό τουρισμό. Η εφαρμογή της αειφόρου ανάπτυξης πρέπει να εξετάζεται σε όλες τις μορφές τουρισμού, καθοδηγώντας

---

<sup>42</sup> Φαρσάρη, 2003, σ. 3



τις πρακτικές εκείνες που θα συμβάλλουν στη γενικότερη ισόρροπη ανάπτυξη μιας περιοχής<sup>43</sup>.

### 3. Διαστάσεις και παράμετροι διαμόρφωσης τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός στη μεταπολεμική περίοδο, ειδικά μετά το 1970, αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας οικονομίας. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτού του τομέα είναι ότι η λειτουργία του συνδέεται με τη διεθνοποίηση μεγάλου αριθμού παραγωγικών κλάδων καθώς και κλάδων παροχής υπηρεσιών της οικονομίας. Έτσι μπορεί να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη σε τρία επίπεδα στις τουριστικές περιοχές: δημιουργία εισοδημάτων, θέσεων απασχόλησης, φορολογικών εσόδων. Επιπλέον διευρύνει την παραγωγική βάση αυτών των περιοχών και επιπλέον επηρεάζει και την ανάπτυξη και άλλων κλάδων της τοπικής οικονομίας (Γεωργία, Εμπόριο, Οικοδομή κ.λπ.). Οι προϋποθέσεις για την ύπαρξη αυτών των θετικών αποτελεσμάτων, όπως ο προγραμματισμός, η διαχείριση και η προβολή πόρων, ο έλεγχος των διαδικασιών ανάπτυξης κ.λπ.

Η δυναμική της πορείας ανάπτυξης του τουρισμού προκύπτει από τα ακόλουθα στοιχεία:

- Τη σταθερή αύξηση των ρυθμών ανάπτυξης των κυριότερων δεικτών του (αφίξεις, εισπράξεις) στην περίοδο 1950-1995, παρά τις σημαντικές κοινωνικές ανακατατάξεις σε παγκόσμιο επίπεδο και την οικονομική κρίση.
- Οι προβλέψεις ότι οι ίδιοι ρυθμοί (3% μέχρι 4,5% σε ετήσια βάση) θα συνεχιστούν έως και το 2010, με αποτέλεσμα οι αφίξεις να φθάσουν και τα 1.018 εκατομμύρια το 2010, ενώ οι εισπράξεις έως τα 1.500 δισεκατομμύρια το 2010.
- Την πρόσφατη εκτίμηση ότι ο τουρισμός είναι η μεγαλύτερη παγκόσμια «βιομηχανία», τόσο σε αριθμό απασχολούμενων όσο και σε δαπάνη, γεγονός που επισημαίνει τη σημασία του στην ανάπτυξη σε περιφερειακό, τοπικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο.

---

<sup>43</sup> Φαρσάρη, 2003, σ. 4

- Τη μετατροπή του τουριστικού ταξιδιού σε «κλασικό» κοινωνικό αγαθό για τις αναπτυγμένες χώρες, αλλά και σε μια μορφή δαπάνης με σταθερή παρουσία στον οικογενειακό προϋπολογισμό ευρύτατων κοινωνικών στρωμάτων.
- Τον κυρίαρχο ρόλο που έχει ο τουρισμός στην οικονομία πολλών αναπτυσσόμενων αλλά και αναπτυγμένων κρατών, γεγονός που υπογραμμίζει την ανάγκη προγραμματισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης.
- Το γεγονός ότι εκτός από την αλματώδη ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού και ο εγχώριος τουρισμός εμφανίζει εντυπωσιακούς ρυθμούς ανάπτυξης, συμβάλλοντας άμεσα στην περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη χωρών και περιοχών που διαθέτουν τουριστικούς πόρους.
- Τις εξελίξεις στα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού των αναπτυγμένων χωρών, που αναμένεται να ενισχύσουν περισσότερο την κατανάλωση τουριστικών προϊόντων τα επόμενα χρόνια: αύξηση του μέσου όρου ζωής, δυναμικότερη παρουσία των ατόμων τρίτης ηλικίας στον τουρισμό, περισσότερες εργαζόμενες γυναίκες, καλύτερη πληροφόρηση και εκπαίδευση, μείωση των ωρών εργασίας, αύξηση του αριθμού των εβδομάδων αδειας με αποδοχές.
- Την ιδιαίτερη «ευρωπαϊκή διάσταση της τουριστικής ανάπτυξης, εφόσον υπολογίζεται ότι το 64% του παγκόσμιου τουρισμού και το 75% της παγκόσμιας τουριστικής δαπάνης ενεργοποιείται στην ΕΕ.
- Τη δυνατότητα που εμφανίζει ο τουριστικός τομέας να «παράγει» νέους προορισμούς, αλλά και να κατασκευάζει ειδικά «τουριστικά προϊόντα», με αποτέλεσμα, αφενός να προσελκύει όλο και περισσότερες ομάδες καταναλωτών τουριστών και αφετέρου να επιτρέπει την εμπλοκή όλο και μεγαλύτερου αριθμού χωρών και περιφερειών του κόσμου στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης<sup>44</sup>.

---

<sup>44</sup> Κοκκώσης, 2001, σ. 21-23

#### 4. Παράμετροι διαμόρφωσης των χαρακτηριστικών της τουριστικής ανάπτυξης

Η δυναμική πορεία του τουρισμού οδήγησε στη διαμόρφωση πολλών και διαφορετικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στον κόσμο ως αποτέλεσμα των παραμέτρων που διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Παρακάτω παρουσιάζουμε τις παραμέτρους αυτές και τον ιδιαίτερο ρόλο που παίζει η καθεμιά τους.

(α) *Χαρακτηριστικά της τουριστικής ζήτησης*: Η τουριστική ζήτηση, ως αποτέλεσμα των ειδικότερων κινήτρων των τουριστικών ταξιδιών, επηρεάζει άμεσα την πορεία της τουριστικής ανάπτυξης. Αυτή προκάλεσε την ανάπτυξη των πρώτων παραθαλάσσιων και ορεινών θέρετρων, καθώς και των ιαματικών λουτροπόλεων. Σε αυτήν, επίσης, οφείλεται η τάση ανάπτυξης περιοχών με παραθεριστικές κατοικίες αλλά και η τάση κατάταξης σε ζώνες της παγκόσμιας προσφοράς με βάση τα χαρακτηριστικά της ζήτησης (π.χ. περιοχές με ήλιο και θάλασσα, περιοχές με χειμερινά σπορ, περιοχές για πολιτιστικό τουρισμό κ.λπ.). Σε σημαντικό παράγοντα, μετά το 1980, αναδεικνύεται η δυναμική τάση εξειδίκευσης της τουριστικής ζήτησης, που οδηγεί σε παράλληλη τάση για αντίστοιχη ειδίκευση των υπηρεσιών και προϊόντων που προσφέρουν οι περιοχές με τουριστική ανάπτυξη. Διαμορφώνονται σε αυτό το πλαίσιο περιοχές είτε με έναν κυρίαρχο τύπο ζήτησης είτε με έναν αριθμό, συχνά μεγάλο, διαφορετικών τύπων ζήτησης.

(β) *Τουριστικοί πόροι της χώρας ή της περιοχής*: Η ύπαρξη σημαντικών τουριστικών πόρων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα και συγκριτικό πλεονέκτημα για τις χώρες ή τις περιοχές που επιδιώκουν να αναπτυχθούν τουριστικά. Στους τουριστικούς πόρους, εκτός από τους φυσικούς (κλίμα, φυσικό περιβάλλον κ.λπ.) και τους πολιτιστικούς (παράδοση, πολιτιστικές εκδηλώσεις, τοπικά ήθη και έθιμα κ.λπ.) περιλαμβάνουμε τις υποδομές και υπηρεσίες που άμεσα ή έμμεσα συμβάλλουν στην τουριστική ανάπτυξη (ξενοδοχεία, πρακτορεία, μεταφορικά και επικοινωνιακά δίκτυα κ.λπ.). Η συνεχής αύξηση των τουριστικών χωρών και περιοχών σε παγκόσμιο επίπεδο επιβάλλει την

παράλληλη ανάπτυξη, προβολή και διαχείριση όλων των τύπων τουριστικών πόρων. Μετά το 1990 δε, παρατηρείται μια δυναμική τάση ανάπτυξης τεχνολογικά κατασκευασμένων τουριστικών πόρων (Θεματικά πάρκα, Χώροι τουρισμού και αναψυχής κ.ά.).

(γ) *Επιρροή των υπαρκτών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης στην προσφορά:* Οι φάσεις που πέρασε η τουριστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα στη μεταπολεμική περίοδο, βοήθησαν στη διαμόρφωση και την παγίωση ορισμένων προτύπων ανάπτυξης του τουρισμού, που θεωρούνται «πετυχημένα», είτε εμπορικά είτε αναπτυξιακά. Όσοι (φορείς ή άτομα) διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των υποδομών και υπηρεσιών που συγκροτούν την τουριστική προσφορά μιας χώρας, επηρεάζονται από τα πρότυπα αυτά. Έτσι, αυτά τα πρότυπα, π.χ. τα παραθαλάσσια θέρετρα μαζικού οργανωμένου τουρισμού διακοπών, γίνονται παραδείγματα προς μίμηση, και τυπολογικά χαρακτηριστικά της ανάπτυξης τους «μεταφέρονται» σε διαφορετικές περιοχές του κόσμου. Σε αυτό το πλαίσιο, ορισμένα πρότυπα ανάπτυξης, όπως ιδιαίτερα αυτό του οργανωμένου μαζικού τουρισμού διακοπών, δείχνουν να έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά, ανεξάρτητα από την περιοχή ή τη χώρα του κόσμου που αναπτύσσονται. Το γεγονός αυτό, ιδιαίτερα εμφανές στην τελευταία εικοσαετία, οδήγησε στη διαμόρφωση ορισμένων «κεντρικών τάσεων» στα πρότυπα της τουριστικής ανάπτυξης που συναντάμε στο σύγχρονο κόσμο. Πρέπει μάλιστα να επισημάνουμε ότι η επιρροή αυτή είναι εντονότερη στις αναπτυγμένες χώρες και, ιστορικά, σε νεότερους τουριστικούς προορισμούς (χώρες ή περιοχές).

(δ) *Φορείς, οργανισμοί και κοινωνικο-επαγγελματικές ομάδες που εμπλέκονται στη διαδικασία της τουριστικής ανάπτυξης:* Η συνεχής ανάπτυξη του τουρισμού και οι επιπτώσεις της στην οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον των τουριστικών χώρων προκάλεσε τη δημιουργία πολλών φορέων και οργανισμών, οι οποίοι σε διεθνές, εθνικό και τοπικό επίπεδο ασχολούνται με την πολιτική, την έρευνα, τον προγραμματισμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Εξίσου σημαντική είναι και η εμπλοκή κοινωνικο-επαγγελματικών ομάδων που για διαφορετικούς λόγους σχετίζονται με τον τουρισμό,

όπως: επαγγελματιών και επιχειρηματιών στις τουριστικές περιοχές, νέων, όσων ασχολούνται με την πολιτική σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο κ.λπ. Οι εξελίξεις αυτές είναι περισσότερο εμφανείς στην περίοδο μετά το 1980, οπότε και το θέμα της διαχείρισης των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης αποκτάει βαρύνουσα σημασία σε τοπικό επίπεδο.

(ε) *Τουριστικές επιχειρήσεις*: Τις τελευταίες δεκαετίες, η διεθνοποίηση του τουρισμού και η συνεχής γεωγραφική του επέκταση στις αγορές αναπτυσσόμενων χωρών τοποθέτησε σε προνομιακή θέση τις μεγάλες τουριστικές επιχειρήσεις. Το γεγονός μάλιστα ότι αυτές επηρεάζουν άμεσα -και σε μεγάλο ποσοστό— την τουριστική ζήτηση (ιδιαίτερα στα επαγγελματικά ταξίδια και τα ταξίδια διακοπών), τους επιτρέπει να επηρεάζουν καθοριστικά και τη διαμόρφωση συγκεκριμένων προτύπων ανάπτυξης από την πλευρά της προσφοράς. Η συνεχής αύξηση του αριθμού των οργανωμένων ταξιδιών και η μετατροπή του ταξιδιού σε καθημερινό καταναλωτικό προϊόν, ενισχύουν όλο και περισσότερο το ρόλο αυτών των επιχειρήσεων. Η σχετικά πρόσφατη αλλά αλματώδης ανάπτυξη του INTERNET έχει διαμορφώσει νέα δεδομένα στην επιχειρηματική δραστηριότητα των διαφόρων τύπων τουριστικών επιχειρήσεων.

(στ) *Τουριστική πολιτική (διεθνής, εθνική, τοπική)*: Από το 1970 και μετά παρατηρείται μια εντυπωσιακή σε όγκο και εύρος αύξηση των πολιτικών προγραμματισμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης. Πολλές από τις πολιτικές αυτές προέρχονται από διεθνείς οργανισμούς (Ευρωπαϊκή Ένωση, ΟΗΕ κ.λπ.), ενώ άλλες από αναπτυσσόμενες «τουριστικές» χώρες, και αφορούν διαφορετικές πτυχές της τουριστικής ανάπτυξης. Τέλος, η συστηματική προσπάθεια για αποκέντρωση στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων έχει ενισχύσει ιδιαίτερα το ρόλο των ΟΤΑ και των άλλων περιφερειακών φορέων στο σχεδιασμό και την προώθηση πολιτικών σχετικών με την τουριστική ανάπτυξη. Είναι άλλωστε κοινό χαρακτηριστικό της τουριστικής πολιτικής πολλών χωρών η ενίσχυση της «τοπικότητας» στον προγραμματισμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης<sup>45</sup>.

---

<sup>45</sup> Κοκκώσης, 2001, σ. 24-27

## 5. Αναπτυξιακός σχεδιασμός προορισμών

Η ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος εξαρτάται από τον προσεκτικό σχεδιασμό των τουριστικών δραστηριοτήτων. Η διαδικασία σχεδιασμού συντελεί στη βιώσιμη και αειφόρα ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος.

Ο αναπτυξιακός σχεδιασμός των προορισμών θα πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη του τις αναμενόμενες αρνητικές συνέπειες των ενεργειών που προτείνονται σε ένα αναπτυξιακό σχέδιο. Η Ευρώπη υπέστη αρνητικές για το μέλλον των γενεών των κρατών-μελών κοινωνικοπολιτιστικές συνέπειες. Πιο συγκεκριμένα οι αρνητικές συνέπειες ήταν:

- Αποδυνάμωση της πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας.
- Εξάλειψη των παραδοσιακών επαγγελμάτων.
- Μείωση των επαγγελματικών ευκαιριών.
- Εξάρτηση από κέντρα αποφάσεων που βρίσκονται εκτός της περιοχής ενδιαφέροντος.
- Διοχέτευση εργατικού δυναμικού και επαγγελματισμού σε άλλους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας.
- Ομοιογένεια στις αξίες των διαμενόντων και τουριστών.
- Αύξηση των κοινωνικών ομάδων που παρουσιάζουν επικινδυνότητα.

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας επιτυχίας των στρατηγικών, που αναλαμβάνονται, είναι η δυνατότητα εφαρμογής των στρατηγικών σχεδίων. Σύμφωνα με έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού κατά τη δεκαετία του 1980 μόνο το 56% των τουριστικών σχεδίων των διαφόρων κρατών σε διεθνές επίπεδο θέτουν σε εφαρμογή όλες τις προτεινόμενες προτάσεις. Ο λόγος είναι ότι οι προτεινόμενες στα σχέδια ενέργειες δεν είναι εφαρμόσιμες.

Για την καλύτερη προσέγγιση της πράξης έχουν προταθεί κατά καιρό διάφορα υποδείγματα που λαμβάνουν υπ' όψη τους τις οικολογικές, οικονομικές και κοινωνικές μεταβλητές στα γεωγραφικά σημεία διερεύνησης. Τα υποδείγματα αυτά αναπτύχθηκαν αρχικά από ιδρύματα και ινστιτούτα γεωγραφικής και τουριστικής έρευνας και έχουν ως στόχο να καθιερωθούν στην πράξη μέσω κατάλληλων εφαρμογών που σχετίζονται με την ανάπτυξη

αιφόρων τουριστικών δραστηριοτήτων. Μια πιλοτική προσπάθεια εδραίωσης της αιφόρας ανάπτυξης στις επιχειρησιακές δραστηριότητες ξεκίνησε από την Ομάδα Εργασίας για Δραστηριότητες Ελεύθερου Χρόνου και Γεωγραφικής Μετακίνησης των Ξένων (Επισκεπτών) του Πανεπιστημίου Trier Γερμανίας. Η Ομάδα Εργασίας ανέπτυξε μετά το 1994 ένα τυποποιημένο σύστημα αξιολόγησης των αιφόρων τουριστικών δραστηριοτήτων. Το σύστημα αξιολόγησης ονομάστηκε Ταξιδιωτικός Αστéρας (Travelstar) και έχει ως στόχο την ενημέρωση των καταναλωτών και την υποστήριξη των διαδικασιών λήψης αποφάσεων τους για την καταλληλότητα ενός αιφόρου τουριστικού πακέτου.

Το Travelstar έχει σχέση με το πόσο κατάλληλος είναι ένας προορισμός επίσκεψης για τους καταναλωτές που ενδεχόμενα να ξεκινήσουν από μια βάση αναχώρησης. Στόχος της προσπάθειας ανάπτυξης του τυποποιημένου συμβόλου είναι η καθιέρωση του στα τουριστικά φυλλάδια των τουριστικών γραφείων και πρακτορείων. Το αστέρι αναλύει κάθε προορισμό επίσκεψης βάσει μιας κλίμακας αξιολόγησης τριών βαθμίδων. Από 0-33 θεωρείται θετική η αξιολόγηση, από 34 μέχρι 66 θεωρείται μέτρια και από 67 μέχρι 100 θεωρείται αρνητική. Σε κάθε αστέρι αξιολογούνται πέντε θέματα:

- Το πώς μετακινούμαι ως επισκέπτης
- Το πώς διαχειρίζομαι τους πόρους
- Το τι συμβαίνει στην Αγορά Εργασίας
- Το πόσο σημαντικά είναι τα χρήματα μου για την Οικονομία
- Το ποιες κοινωνικοπολιτιστικές ωφέλειες προκύπτουν

Παρουσιάζονται επίσης πληροφορίες σχετικά με την απόσταση (σε ημέρες) από το σημείο αναχώρησης, τα χιλιόμετρα του ταξιδιού με το λεωφορείο, τη μέγιστη ακτίνα απόστασης σε χιλιόμετρα όσον αφορά τις εκδρομές στον προορισμό, τον τύπο προτεινόμενου καταλύματος, και την κύρια δραστηριότητα στον προορισμό.

Σύμφωνα με την Ομάδα Εργασίας για να πετύχει η προσπάθεια διεύρυνσης βιώσιμων στρατηγικών ανάπτυξης των προορισμών, η συμπεριφορά των καταναλωτών μπορεί να αλλάξει με στοχευόμενες κατάλληλες πλη-

ροφορίες ενώ στην αντίθετη περίπτωση απαιτείται μια μεταστροφή της συμπεριφοράς της προσφοράς<sup>46</sup>.

Αρκετές χώρες αναμένουν οικονομικές και κοινωνικές ωφέλειες μέσω του προσεκτικού τουριστικού σχεδιασμού. Οι χώρες αυτές χρησιμοποιούν τα έσοδα των τουριστικών δραστηριοτήτων για να αναπτύξουν την περιφερειακή υποδομή τους. Οι περιφέρειες με τον προσεκτικό σχεδιασμό των υποδομών κατορθώνουν να επεκτείνουν και να αναπτύξουν τον κύκλο ζωής τους.

Εδώ μπορούμε να αναφέρουμε ως παραδείγματα την Βουλγαρία, την Κούβα και την Νιγηρία. Η Βουλγαρία έχει αναδειχθεί ως ένας δημοφιλής τουριστικός προορισμός της πρώην Ανατολικής Ευρώπης. Στήριξε την ανάπτυξη της στην ικανοποίηση των εσωτερικών αναγκών αναψυχής των Βουλγάρων υπηκόων με τη δημιουργία κατάλληλης υποδομής. Η Κούβα προσπάθησε μετά το 1989 να επανακτήσει τη χαμένη δόξα του μοναδικού εξωτικού προορισμού της Καραϊβικής με την εφαρμογή μιας αυστηρής πολιτικής ελέγχου του σχεδιασμού, που έχει ως απώτερο σκοπό την ευχάριστη παραμονή των επισκεπτών. Η Νιγηρία προσπαθεί να θέσει σε εφαρμογή πετυχημένες στρατηγικές που συναντώνται στην Κένυα και την Τανζανία, δίνοντας έμφαση και αυτή στα παιχνίδια αναψυχής.

Όλα τα παραπάνω παραδείγματα ανάπτυξης και σχεδιασμού των τουριστικών και ευρύτερα των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας γεωγραφικής περιοχής θα πρέπει να λάβουν υπ' όψη τους τα προβλήματα του υπερκορεσμού, καθώς επίσης θα πρέπει να πετύχουν ένα βιώσιμο σχεδιασμό που να εξυπηρετεί τελικά τόσο τις ανάγκες των διαμενόντων αλλά και τις ανάγκες των επισκεπτών, διατηρώντας παράλληλα ανέπαφα τα στοιχεία της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς. Για να επιτευχθεί αυτό θα πρέπει οι διαμενόντες να συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων έτσι ώστε τα αναπτυξιακά σχέδια που θα προταθούν να τύχουν υποστήριξης από την τοπική κοινωνία.

---

<sup>46</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ.285-287



## 6. Λόγοι που επέβαλαν το σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης

Πληθαίνουν τις δύο τελευταίες δεκαετίες οι φορείς που επισημαίνουν την ανάγκη να υπάρχει σχεδιασμός, προγραμματισμός και συγκροτημένη διαχείριση της ανάπτυξης του τουρισμού.

Οι λόγοι για τους οποίους επιβάλλεται ο σχεδιασμός αυτός είναι οι εξής:

- Αποτελέσματα της απρογραμμάτιστης τουριστικής ανάπτυξης
- Συστηματική μελέτη και έρευνα των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης
- Η ιδιαίτερη σημασία που απέκτησε η τουριστική ανάπτυξη για έναν πολύ μεγάλο αριθμό περιοχών
- Η αλλαγή της πολιτικής των tour-operators σε θέματα σχετικά με την τουριστική ανάπτυξη
- Τα νέα δεδομένα και χαρακτηριστικά της ζήτησης

Πιο συγκεκριμένα:

Η ταχύτατη ανάπτυξη του τουρισμού, τόσο στις αναπτυγμένες χώρες όσο και στις αναπτυσσόμενες, προκάλεσε έντονο προβληματισμό για τις δυσκολίες διαχείρισης αυτού του τομέα. Το εγγενές χαρακτηριστικό της τουριστικής ανάπτυξης, η επέκταση στο χώρο, ανάδειξε τα πρώτα προβλήματα στην περιβαλλοντική, χωροταξική και πολεοδομική διαχείριση αυτού του νέου τύπου ανάπτυξης.

Ο μεγάλος αριθμός των τουριστών σε συνδυασμό με την εποχικότητα οδήγησαν σε έντονες πιέσεις στις παραγωγικές και κοινωνικές λειτουργίες των πόλεων και των κοινοτήτων που αναπτύσσονταν τουριστικά. Το αποτέλεσμα, υπήρξε υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στο κοινωνικό πεδίο αλλά και του τοπικού περιβάλλοντος (φυσικού και δομημένου). Έγινε επομένως κατανοητό σε εθνικό (τουριστικές χώρες) και σε διεθνές επίπεδο (φορείς και οργανισμοί σχετικοί με τον τουρισμό ή την ανάπτυξη) ότι απαιτείται ένας ειδικός σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης αλλά και ένα κοινώς αποδεκτό πλαίσιο θεσμών που να ενισχύει τις διαδικασίες της ανάπτυξης.

Το ζήτημα των επιπτώσεων αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί ένα από τα κύρια ζητήματα στις αναλύσεις και στις έρευνες επιστημόνων διαφορετικής επιστημονικής προέλευσης (οικονομολόγοι, κοινωνιολόγοι, περιβαλλοντολόγοι κ.λπ.), οι οποίοι διερεύνησαν πολλές και διαφορετικές περιοχές του κόσμου, προσφέροντας μας με αυτόν τον τρόπο ένα μεγάλο αριθμό μελετών περίπτωσης σχετικών με τις επιπτώσεις. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε την κριτική για τα πρότυπα εκείνα που θεωρούνται ότι οδηγούν σε δυσμενείς επιπτώσεις στην κοινωνία, στο περιβάλλον, στην οικονομία και στον πολιτισμό (π.χ. οργανωμένος μαζικός τουρισμός διακοπών). Κοινό παρονομαστή των προτάσεων, σε αυτές τις αναλύσεις, αποτέλεσε η προβολή και προώθηση του προγραμματισμού και της διαχείρισης ως καθοριστικών παραγόντων της τουριστικής ανάπτυξης. Επιπλέον αναδείχτηκε από αυτές τις μελέτες και τις έρευνες η ανάγκη να υπάρξουν πρότυπα που να στηρίζονται στο σεβασμό των τοπικών ιδιαιτεροτήτων, καθώς και σε σωστά σχεδιασμένη ισόρροπη σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον, στην οικονομία, στην κοινωνία και στον πολιτισμό. Ως κύριο τέτοιο πρότυπο αναδείχτηκε αυτό της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

Η τουριστική ανάπτυξη περιορίστηκε για μια περίοδο σε συγκεκριμένο αριθμό – κυρίως αναπτυγμένων – χωρών του κόσμου. Μετά τη δεκαετία του '70, όμως, υπήρξε ραγδαία γεωγραφική εξάπλωση της τουριστικής ανάπτυξης σε πολλές χώρες και περιοχές του κόσμου. Πρώτο αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης ήταν να αναδειχτεί ο τουρισμός σε κύριο ή και μόνο πόλο ανάπτυξης μιας μεγάλης ομάδας αναπτυσσόμενων χωρών του κόσμου. Δεύτερο αποτέλεσμα ήταν η συνειδητοποίηση της ανάγκης για εξειδίκευση των σχεδίων ανάπτυξης, ώστε να ανταποκρίνονται στις διαφορετικές περιοχές (π.χ. αστικό κέντρο, νησί, ορεινή περιοχή, παραθαλάσσια περιοχή, χώρα του Τρίτου Κόσμου κ.λπ.). Τρίτο αποτέλεσμα ήταν η ανάδειξη της τοπικής συμμετοχής (μέσω οργανώσεων, θεσμών ή φορέων) σε βασική παράμετρο στη σχεδίαση της τουριστικής ανάπτυξης. Τέταρτο αποτέλεσμα, τέλος, ήταν η εμπλοκή (θεσμική και οικονομική) στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης υπερεθνικών φορέων και οργανισμών που συνέβαλαν αποφασιστικά στην

προώθηση της αντίληψης ότι ο σχεδιασμός και η διαχείριση αποτελούν καθοριστικές παραμέτρους ενός πετυχημένου προγράμματος ανάπτυξης του τουρισμού σε τοπικό επίπεδο.

Όσον αφορά τους tour-operators από τη δεκαετία του '80 και μετά σημειώνεται ενδιαφέρουσα αλλαγή σε ορισμένες από τις επιλογές των tour-operators, που σχετίζονται με την ανάπτυξη του τουρισμού. Αυτό δεν σημαίνει ότι σταματούν να ενισχύουν τα πρότυπα ανάπτυξης που κατά κύριο λόγο προκαλούν προβλήματα σε τοπικό επίπεδο (π.χ. οργανωμένος μαζικός τουρισμός). Απλώς επιδιώκουν μέσα από ειδικές πολιτικές, όπως εκπαίδευση προσωπικού, μάρκετινγκ, σχεδιασμό ειδικών προϊόντων και υπηρεσιών, να συμβάλουν στη συγκρότηση ενός τύπου ανάπτυξης πιο ισορροπού με τα τοπικά δεδομένα, και φιλικού στο περιβάλλον. Στην αλλαγή αυτή προχώρησαν οι tour-operators λαμβάνοντας υπόψη τους τόσο τη γενικότερη τάση για ισορροπία πρότυπα ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο όσο και τις αλλαγές στη ζήτηση των τουριστών, που πλέον επιλέγουν με μεγαλύτερη συχνότητα προορισμούς ταξιδιών με βασικό κριτήριο την ποιότητα. Η αλλαγή αυτή, λόγω της καθοριστικής θέσης των tour-operators στη διαδικασία παραγωγής των τουριστικών προϊόντων, σηματοδοτεί την ενίσχυση στο μέλλον των τάσεων για πρότυπα ανάπτυξης όπου ο σχεδιασμός και η διαχείριση θα παίζουν ουσιαστικό ρόλο.

Από τη δεκαετία του '70 και δυναμικότερα από αυτή του '80 καταγράφονται σημαντικές αλλαγές στην τουριστική ζήτηση, που επηρεάζουν ευρύτερα τα χαρακτηριστικά της τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο. Οι αλλαγές αυτές αφορούν αρχικά στα κίνητρα των τουριστών, πολλά από τα οποία σχετίζονται με το περιβάλλον, τη φύση, την τοπική παράδοση, τον αθλητισμό κ.λπ., και ενισχύουν τη δημιουργία εναλλακτικών προτύπων ανάπτυξης σε τουριστικές περιοχές. Σε ένα άλλο επίπεδο, ο θεσμικός ρόλος των τουριστών-καταναλωτών τους μετατρέπει σταδιακά σε συμμετόχους των διαδικασιών της τουριστικής ανάπτυξης. Η τάση αυτή ενισχύεται από την προώθηση θεσμών που αναφέρονται σε δικαιώματα και υποχρεώσεις των τουριστών κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους και προβάλλουν τη διαφύλαξη της ισορροπίας τοπικής ανάπτυξης ως βασικό μέλημα των σύγχρονων τουριστών.

Τη θεσμική αυτή διάσταση ενισχύει και η Σχολή της ηθικής που επισημαίνει την υποχρέωση όλων όσων συμμετέχουν στη διαδικασία «παραγωγής» του τουρισμού να σέβονται τις ιδιαιτερότητες (ήθη, έθιμα, παραδόσεις κ.λπ.) των τουριστικών περιοχών. Καταγράφεται, με την έννοια αυτή, μια γενικευμένη τάση στη ζήτηση, η οποία αναζητά τουριστικές περιοχές με ήπια και ισόρροπα αναπτυξιακά χαρακτηριστικά.

Την τελευταία εικοσαετία ενισχύθηκε ιδιαίτερα ο ρόλος των επιστημόνων του τουρισμού στις τουριστικές χώρες μέσα από τη συμμετοχή τους σε καίριους τομείς όπως: ο σχεδιασμός της τουριστικής πολιτικής, η τουριστική εκπαίδευση, η έρευνα και ανάλυση του τουριστικού φαινομένου, η παραγωγή και προβολή των τουριστικών προϊόντων. Η εξέλιξη αυτή έχει συμβάλει στην αύξηση, τη βελτίωση της ποιότητας και την εξειδίκευση των αναλύσεων, οι οποίες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην πορεία ανάπτυξης του τουρισμού σε πολλές και διαφορετικές (σε ότι αφορά στα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά τους) περιοχές του κόσμου. Το γεγονός αυτό έχει οδηγήσει στη διατύπωση πολλών προτάσεων σχετικών με το σχεδιασμό και τη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης, που καταγράφουν και το γόνιμο επιστημονικό προβληματισμό για την πορεία αυτής της ανάπτυξης στο μέλλον<sup>47</sup>.

## **7. Η διαδικασία σχεδιασμού των τουριστικών δραστηριοτήτων**

Ο σχεδιασμός των τουριστικών δραστηριοτήτων είναι μια συνεχής διαδικασία με στόχο την επίτευξη μιας βιώσιμης ανάπτυξης και τη συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σ' αυτήν. Ο σχεδιασμός ακολουθεί μια σειρά από αναλυτικά βήματα. Τα βήματα, που ακολουθούνται, είναι:

(α) *Η προπαρασκευή της έρευνας.* Στη φάση αυτή γίνεται μια ανάλυση του υπάρχοντος δυναμικού, του φορέα ενασχόλησης, των αρμοδιοτήτων και καθηκόντων και προβλέπεται η δυνατότητα αποπεράτωσης του έργου βάσει των υπαρκτών και διαθέσιμων πόρων. Συνήθως μια πλήρης ομάδα στρατηγικού σχεδιασμού των τουριστικών δραστηριοτήτων, που αφορούν ένα προορι-

---

<sup>47</sup> Κοκκώσης, 2001, σ. 91-95

(ε) Η διαμόρφωση του σχεδίου βάσει της εκτίμησης των εναλλακτικών σχεδίων και πολιτικών. Στη φάση αυτή καθορίζονται οι στόχοι (επανελέγχος των στόχων) τίθενται οι υποθέσεις εφαρμογής των πολιτικών και προτείνονται οι εναλλακτικές στρατηγικές δράσεων.

(στ) Οι συστάσεις και υποδείξεις σχετικά με τα στοιχεία που αναφέρονται στο σχέδιο. Κατά την αξιολόγηση των εναλλακτικών, λαμβάνουμε υπ' όψη την ποιότητα των επεξεργασμένων στοιχείων και προτείνουμε μία στρατηγική ή ένα συνδυασμό αυτών.

(ζ) Η εφαρμογή του σχεδίου και οι σχετικές με την εφαρμογή υποδείξεις. Εφ' όσον επιλεγεί η στρατηγική, τίθενται στη συνέχεια οι τυχόν περιορισμοί και οι υποδείξεις για την πρακτική εφαρμογή του σχεδίου (κατανομή των πόρων, δράσεις και πολιτικές, χρονοδιάγραμμα και κόστος ενεργειών).

(η) Η παρακολούθηση και ο έλεγχος των συστάσεων και εφαρμογών που τέθηκαν στο σχέδιο. Η ποιότητα της ανάλυσης της απόδοσης των ενεργειών, που έχουν διεκπεραιωθεί, σχετίζεται με τον τρόπο αξιολόγησης που θα προεπιλεγεί. Στη φάση αυτή αξιολογούνται αριθμητικά τα δεδομένα που τέθηκαν ως στόχοι επίτευξης εντός του χρονικού ορίζοντα.

## 8. Βασικά βήματα ανάπτυξης ενός στρατηγικού τουριστικού σχεδίου

Μία σημαντική πρόταση σταδιακής εξέλιξης για μια συστηματική ανεύρεση τουριστικών στρατηγικών, πρέπει να λαμβάνει υπ' όψη της τη διερεύνηση του εξωτερικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο δραστηριοποιείται μια περιοχή. Για τον λόγο αυτό οι ειδικοί επί του θέματος προτείνουν τέσσερα βασικά βήματα ανάπτυξης ενός στρατηγικού τουριστικού σχεδίου, με σκοπό τη δημιουργία μιας βιώσιμης εσωτερικής και εξωτερικής εικόνας της υπό τουριστική ανάπτυξη περιοχής. Τα βήματα αυτά είναι:

(α) Ο προσδιορισμός της κατάστασης (το «*τώρα είναι*»)

Κατ' αρχήν για να προσδιορίσουμε την παρούσα κατάσταση θα πρέπει αρχικά να εξετάσουμε και να αξιολογήσουμε αφ' ενός την συγκεκριμένη τουριστική περιοχή και αφ' ετέρου το ευρύτερο περιβάλλον μέσα στο

οποίο βιώνει τη συγκεκριμένη τουριστική περιοχή, για να μπορέσουμε έτσι να έχουμε μια σαφή εικόνα της παρούσας κατάστασης.

Πιο συγκεκριμένα για την συγκεκριμένη τουριστική περιοχή θα πρέπει να εξετασθούν και να αναλυθούν τα παρακάτω θέματα:

- Το φυσικό περιβάλλον της περιοχής και η περιοχή (γεωφυσική κατάσταση, μορφολογία, κλίμα, ιδιαίτερες συνθήκες, πολιτιστικά στοιχεία).
- Τα φυσικά και πολιτιστικά αξιοθέατα (μοναδικότητες, ιδιαίτερα αξιοπερίεργα στη φύση, πολιτιστικά στοιχεία, αξιοθέατα τοπικού, εθνικού, διεθνούς ενδιαφέροντος).
- Η αισθητική του χώρου και η αρχιτεκτονική του χώρου διερεύνησης (τοπίο, ομορφιά, οπτική).
- Τα καταλύματα, η γαστρονομία και οι δυνατότητες για λιανικές αγορές (ψώνια).
- Οι δυνατότητες για ψυχαγωγία.
- Τα προγράμματα εκδηλώσεων.

Ενώ για την αξιολόγηση του ευρύτερου περιβάλλοντος εμβαθύνουμε την ανάλυση των παρακάτω θεμάτων:

- Το γενικό περιβάλλον: κοινωνία (π.χ. μικρές οικογένειες με ένα άτομο, αύξηση διαζευγμένων), οικολογία (π.χ. καταστροφές, θεομηνίες, μόλυνση παραλίων, επίπεδο χιονιού), πολιτική (π.χ. εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη, αστάθεια και πολιτική κρίση στην πρώην Γιουγκοσλαβία), τεχνολογία (π.χ. δυνατότητες των Η/Υ και των συστημάτων κράτησης) και οικονομία (π.χ. διακυμάνσεις στα μακροοικονομικά μεγέθη, συναλλαγματικές ισοτιμίες του ευρώ και υπόλοιπων νομισμάτων).
- Το περιβάλλον της καταναλωτικής αγοράς (π.χ. αλλαγές στη συμπεριφορά των ταξιδιωτών, επιλογές στα μέσα ταξιδιού, ο χρόνος ταξιδιού, τα κίνητρα έλευσης και οι προτιμήσεις σε δραστηριότητες)
- Το περιβάλλον της προμηθευτικής αγοράς (π.χ. συνεργασίες στα δίκτυα διανομής, πιθανή φραγμοί εισόδου και ιδιαιτερότητες, κόστος ενεργειών, διαθεσιμότητα προμηθευτών και δυνατότητες τους).
- Το περιβάλλον του κλάδου και ο ανταγωνισμός (π.χ. μερίδια αγοράς,

κύριοι ανταγωνιστές, ρυθμοί ανάπτυξης σε μεγέθη διανυκτερεύσεων, αφίξεων, εισπράξεων, επενδυτικές πρωτοβουλίες, συνεργασίες στα δίκτυα διανομής, φραγμοί εισόδου, εποχικότητα των δραστηριοτήτων).

Τα παραπάνω στοιχεία αναλύονται ανά θέμα βάσει της σχέσης «κατάσταση-εξέλιξη» και προσδιορίζονται στη συνέχεια οι ευκαιρίες και οι απειλές.

Η διαδικασία αξιολόγησης μιας τουριστικής περιοχής έχει ως αποτέλεσμα τον ευκολότερο προσδιορισμό των δυνατών σημείων και αδυναμιών της, ενώ η αξιολόγηση του ευρύτερου περιβάλλοντος βοηθάει στην αποσαφήνιση των απειλών και ευκαιριών, που υπάρχουν στο μη άμεσα ελεγχόμενο εξωτερικό περιβάλλον<sup>48</sup>.

*(β) Ο προσδιορισμός των μελλοντικών δραστηριοτήτων (το «πρέπει να γίνει»)*

Ο τελικός προσδιορισμός των επιχειρησιακών δραστηριοτήτων αποτελεί το επιστέγασμα προηγούμενων αναλύσεων (π.χ. ευκαιρίες βάσει των χαρακτηριστικών του προορισμού, βάσει του ανταγωνισμού- και του κλάδου δραστηριότητας ή βάσει των προτιμήσεων των καταναλωτών). Η διαδικασία προβλέπει την ανάπτυξη και παρουσίαση εναλλακτικών εφαρμόσιμων σεναρίων ανάληψης ενεργειών. Η ταξινόμηση των ενεργειών γίνεται κατά βραχυπρόθεσμες, μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες ενέργειες. Στη φάση αυτή τίθενται οι υποθέσεις και επιλέγονται τα πιο αποδοτικά σενάρια (π.χ. επιλογή μετά από αναλύσεις της σχέσης κόστους-ωφέλειας). Οι υποθέσεις θα πρέπει να τεκμηριώνονται με μετρήσιμα μεγέθη, έτσι ώστε να γίνεται δυνατή μια μελλοντική αξιολόγηση των αποφάσεων<sup>49</sup>.

*(γ) Ο προσδιορισμός της πιθανής στρατηγικής (το «με ποια μέσα»)*

Ο συγκερασμός των προηγούμενων πληροφοριών (π.χ. παράγοντες επιρροής ποσοτικής και ποιοτικής φύσεως) μαζί με τους προσωπικούς παράγοντες (όπως η δημιουργικότητα, οι προσωπικοί στόχοι, ο βαθμός προετοιμασίας στην ανάληψη του κινδύνου) οδηγεί την ανάλυση στον προσδιορι-

<sup>48</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ.292-293

<sup>49</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ.294

σμό της πιθανής στρατηγικής. Στη φάση αυτή είναι αναγκαία η περιγραφή των πεδίων ανάληψης των επιχειρησιακών δραστηριοτήτων καθώς και ανεύρεση των μελλοντικών δομών για την τουριστική ανάπτυξη του γεωγραφικού προορισμού. Τα σενάρια ενεργειών αξιολογούνται βάσει τεκμηριωμένων πληροφοριών και στη συνέχεια γίνεται ο πρόχειρος διαχωρισμός των πιο ελκυστικών σεναρίων. Τα επιλεγμένα σενάρια κατατάσσονται ανά προτεραιότητα βάσει των πεδίων επιχειρησιακής δράσης και ακολουθεί η ερμηνεία των λόγων επιλογής τους. Τα πεδία επιχειρησιακών δράσεων εξετάζονται συνδυαστικά μεταξύ τους.

*(δ) Η επιλογή της στρατηγικής (το «τι θα γίνει»)*

Το βήμα αυτό περιλαμβάνει δραστηριότητες όπως η τελική επιλογή μιας στρατηγικής και ο καθορισμός των δημιουργικών δραστηριοτήτων που θα επακολουθήσουν για τη δημιουργία των οπτικών μηνυμάτων, τη μεταφορά των ιδεών και εικόνων μέσω κατάλληλων μηνυμάτων και τέλος τον καθορισμό των στρατηγικών κατευθύνσεων. Πιο συγκεκριμένα η διαμόρφωση μιας τουριστικής εικόνας προορισμού περιλαμβάνει τις διαδικασίες δημιουργίας της εσωτερικής εικόνας (π.χ. μεταξύ των συνεργατών, ελεύθερων επαγγελματιών και διοικητικών φορέων με βαρύτητα στα στοιχεία πλαίσιο δράσης και καθορισμός κοινών στόχων δράσης) και της δημιουργίας της εξωτερικής εικόνας (π.χ. μεταξύ των επισκεπτών, προμηθευτών, χρηματοδοτών, ανταγωνιστών, κοινωνίας και κλαδικών φορέων με βαρύτητα στα στοιχεία δημόσια τοποθέτηση του προορισμού, δημιουργία μηνύματος που δίνει έμφαση στην ωφέλεια του καταναλωτή από τις παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες και τα προϊόντα του προορισμού)<sup>50</sup>.

## **9. Το πρόγραμμα της τουριστικής ανάπτυξης**

Το πρόγραμμα της τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί μια αναλυτική και σαφή διατύπωση των τελικών και ενδιάμεσων στόχων του με τον προσδιορισμό συγκεκριμένων ποσοτικών μεγεθών ή αριθμητικών αξιών, καθώς επίσης του χρονικού ορίζοντα στα πλαίσια του οποίου θα επιχειρηθεί από τους

---

<sup>50</sup> Βασιλειάδης, 2003, σ.295



φορείς της πολιτικής εξουσίας η επίτευξη τους με τη χρησιμοποίηση αποτελεσματικών μέτρων που έχουν στη διάθεση τους.

Κατά τη φάση της επεξεργασίας του, το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης υποβάλλεται σε έλεγχο αριστοποίησης, εφικτότητας, συνέπειας κλπ., προκειμένου να διαπιστωθεί αν οι τελικοί και ενδιάμεσοι στόχοι που τέθηκαν εξασφάλισαν την άριστη χρησιμοποίηση των τουριστικών πόρων που λίγο-πολύ βρίσκονται σε ανεπάρκεια, αν είναι εφικτοί από άποψης διαθέσιμων συντελεστών τουριστικής παραγωγής, αν είναι συνεπείς μεταξύ τους κλπ.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης αποτελεί μια αποτελεσματική μέθοδο λήψης ορθολογιστικών αποφάσεων από την πολιτική εξουσία προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο.

Με την κατάρτιση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης πετυχαίνονται κατά κύριο λόγο τα πιο κάτω:

(α) Μειώνεται η αβεβαιότητα ως προς τη μελλοντική εξέλιξη της τουριστικής οικονομίας με τον προσδιορισμό μιας σειράς στόχων. Έτσι δημιουργείται ένα κλίμα εμπιστοσύνης των μελών του κοινωνικού συνόλου στη μελλοντική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας και στην πολιτική που ασκείται από την πολιτική εξουσία για την ανάπτυξη και πρόοδο της.

(β) Διατυπώνονται με ακρίβεια και σαφήνεια οι στόχοι της τουριστικής πολιτικής, γεγονός το οποίο συμβάλλει αποφασιστικά στην κινητοποίηση του κοινωνικού συνόλου και κυρίως όλων εκείνων που με οποιοδήποτε τρόπο συμμετέχουν ενεργά στην άσκηση των διάφορων οικονομικών λειτουργιών της τουριστικής οικονομίας.

(γ) Γίνεται δυνατή η εκτίμηση του βαθμού απόκλισης μεταξύ ιδιωτικού και κοινωνικού κόστους και αυτό γιατί με το πρόγραμμα της τουριστικής πολιτικής προσδιορίζεται το μέγεθος της διάστασης μεταξύ βραχυχρόνιων, μεσοχρόνιων και μακροχρόνιων συνθηκών ισορροπίας και καθορίζεται η επιθυμητή από το κοινωνικό σύνολο κατεύθυνση δράσης του κοινού, των επιχειρηματιών, των φορέων της πολιτικής εξουσίας κλπ. Έτσι αποφεύγεται η λήψη αποφάσεων που επηρεάζουν αρνητικά το κοινωνικό σύνολο, εξαιτίας

δε αυτού περιορίζεται σημαντικά και το μέγεθος του κοινωνικού κόστους.

(δ) Διευκολύνεται και ενθαρρύνεται η δημόσια κριτική και συζήτηση πάνω στην αναπτυξιακή πολιτική που ασκείται στην τουριστική οικονομία από την πολιτική εξουσία. Έτσι γίνεται δυνατή η διατύπωση απόψεων και θέσέων που συμβάλλουν αποφασιστικά στην αναπτυξιακή πολιτική που ασκείται στην τουριστική οικονομία είτε κατά την αναθεώρηση της είτε κατά τη χάραξη νέας.

Το πρόγραμμα της τουριστικής ανάπτυξης πρέπει απαραίτητα να περιέχει ορισμένα στοιχεία και συγκεκριμένα τα εξής:

(α) Τη διατύπωση των τελικών και ενδιάμεσων στόχων της αναπτυξιακής πολιτικής που ασκείται στην τουριστική οικονομία.

(β) Τον καθορισμό των μέτρων που θα χρησιμοποιηθούν για την επίτευξη των στόχων της αναπτυξιακής πολιτικής που ασκείται στην τουριστική οικονομία.

(γ) Τον προσδιορισμό της χρονικής περιόδου στη διάρκεια της οποίας θα επιχειρηθεί η επίτευξη των στόχων της αναπτυξιακής πολιτικής που ασκείται στην τουριστική οικονομία.

(δ) Τον καθορισμό των προτεραιοτήτων της αναπτυξιακής πολιτικής στην τουριστική οικονομία ως προς την επίτευξη των στόχων της.

(ε) Την επιλογή της στρατηγικής που θα χρησιμοποιηθεί στο πλαίσιο της εφαρμογής της αναπτυξιακής πολιτικής στην τουριστική οικονομία για την επίτευξη των στόχων της.

(στ) Την πληροφόρηση ως προς τους περιοριστικούς παράγοντες ανάπτυξης της τουριστικής οικονομίας, τον τρόπο αντιμετώπισης ανεπιθύμητων εξελίξεων σε αυτήν, τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται για συμμετοχή στα ωφέληματα της τουριστικής ανάπτυξης κλπ.

## **10. Σκοποί και στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης**

Το πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει να επιδιώκει κατά κύριο λόγο την επίτευξη των πιο κάτω σκοπών:

(α) Την παροχή ενός πλαισίου για την αύξηση του εισοδήματος και

κατ' επέκταση του βιοτικού επιπέδου των ανθρώπων που κατοικούν μόνιμα σε έναν τουριστικό προορισμό διαμέσου των οικονομικών ωφελειών που προκύπτουν από τον τουρισμό.

(β) Τη δημιουργία της αναγκαίας τουριστικής υποδομής και ανωδομής που θα επιτρέψει την ομαλή και απρόσκοπτη ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας ενός τουριστικού προορισμού.

(γ) Την εφαρμογή του κατάλληλου τύπου ανάπτυξης σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης, κέντρα διακοπών, θέρετρα κλπ., έτσι ώστε να αποφεύγεται η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής των ανθρώπων σε έναν τουριστικό προορισμό.

(δ) Τη συγκοινωνιακή σύνδεση ενός τουριστικού προορισμού με τις σημαντικότερες τουλάχιστον τουριστικές αγορές και με όσο το δυνατό περισσότερα συγκοινωνιακά μέσα γίνεται, καθώς επίσης την ανάπτυξη ή και βελτίωση του εσωτερικού συγκοινωνιακού δικτύου.

(ε) Την εξασφάλιση συνεχούς ροής επενδυτικών κεφαλαίων στην τουριστική οικονομία ενός τουριστικού προορισμού, για την αύξηση, επέκταση, συμπλήρωση και ανανέωση των κτιριακών της εγκαταστάσεων και του λοιπού κεφαλαιουχικού της εξοπλισμού.

(στ) Την προσφορά των ποσοτήτων, ποικιλιών και ποιοτήτων τουριστικών προϊόντων που ζητούνται από τους τουρίστες σε έναν τουριστικό προορισμό για την ικανοποίηση των τουριστικών αναγκών ή επιθυμιών τους.

(ζ) Την εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού που χρειάζεται για την παραγωγή τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών σε έναν τουριστικό προορισμό και την κατάλληλη διαπαιδαγώγηση του πληθυσμού του ώστε να αποκτήσει τουριστική συνείδηση.

(η) Τη διατήρηση των τιμών των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε έναν τουριστικό προορισμό σε σταθερά επίπεδα και αυτό γιατί ή αύξηση της τιμής τους έχει την ίδια επίπτωση που έχει η μείωση του εισοδήματος του πιθανού τουρίστα.

(θ) Τη μεγιστοποίηση της ικανοποίησης ή και ωφέλειας των τουρι-

στών που προκύπτει από την κατανάλωση ή χρήση των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο.

### 11. Προβλήματα κατά την εφαρμογή του προγράμματος

Η εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης αναμφίβολα αποτελεί ένα από τα κρισιμότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η πολιτική εξουσία και εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο του προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης, από τη μια πλευρά με τον καθορισμό και την οργάνωση των φορέων που θα αναλάβουν υπεύθυνα την παρακολούθηση και τον έλεγχο της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και από την άλλη πλευρά με τη χρονική κλιμάκωση των μέτρων που θα παρθούν και των θεσμικών αλλαγών που θα γίνουν ώστε να επιτευχθούν οι επιθυμητοί στόχοι.

Το κεντρικό πρόβλημα της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης τίθεται βασικά όπως πιο κάτω: η πολιτική εξουσία είτε με δηλώσεις της που αναφέρονται στην αντιμετώπιση διάφορων προβλημάτων της τουριστικής οικονομίας, όπως είναι για παράδειγμα το χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης της, το ψηλό ποσοστό ανεργίας ή και υποαπασχόλησης στον τουρισμό, η ανεπάρκεια των τουριστικών επενδύσεων που πραγματοποιούνται σε έργα τουριστικής υποδομής και ανωδομής κλπ., δημιουργούν αναπόφευκτα ορισμένες προσδοκίες σε όλους εκείνους που με οποιοδήποτε τρόπο ασκούν τις διάφορες οικονομικές λειτουργίες της τουριστικής οικονομίας. Όπως συμβαίνει όμως τις περισσότερες φορές οι προσδοκίες αυτές δεν ικανοποιούνται όλες και κυρίως στον επιθυμητό βαθμό, με αποτέλεσμα να εμφανίζεται ένα χάσμα μεταξύ προσδοκιών και επιτεύξεων ή να παρατηρούνται αποκλίσεις μεταξύ αυτών που προγραμματίστηκαν και αυτών που τελικά πραγματοποιήθηκαν. Το χάσμα αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στο γεγονός ότι όταν καταρτίζονται τα διάφορα προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης από τους τεχνοκράτες, ειδικούς επιστήμονες και εμπειρογνώμονες ή όταν γίνονται κάποιες δηλώσεις από την πολιτική εξουσία σχετικά με την επίλυση κάποιων προβλημάτων της τουριστικής οικονομίας, όπως για παράδειγμα

αυτό της τουριστικής ανάπτυξης, ξεχνιούνται για μια στιγμή ή δεν λαμβάνονται σοβαρά υπόψη τα άπειρα και πολλές φορές περίπλοκα προβλήματα που παρουσιάζει τόσο η εφαρμογή όσο και η υλοποίηση των προγραμμάτων αυτών.

Με τον καθορισμό των στόχων και την επιλογή των μέτρων στο πρόγραμμα της τουριστικής ανάπτυξης παρουσιάζεται έντονα το πρόβλημα της εφαρμογής του και κατ' επέκταση της υλοποίησης του. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ειπωθεί ότι η εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης δεν αποτελεί ξεχωριστή δραστηριότητα της πολιτικής εξουσίας, αλλά βασικό στοιχείο που εντάσσεται στο περιεχόμενο της πολιτικής που ασκείται για την ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας και προσδιορίζει την ολοκληρωμένη έννοια της. Με άλλα λόγια το πρόβλημα της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, δηλαδή της εκτέλεσης του, συνδέεται άμεσα με το πρόβλημα της διατύπωσης της τουριστικής πολιτικής.

Αν η τουριστική ανάπτυξη, που επιθυμεί η πολιτική εξουσία να εφαρμοστεί, είναι διατυπωμένη με ακρίβεια και σαφήνεια στο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης, τότε το θέμα της εφαρμογής της αναφέρεται στην εκτέλεση του. Τα κυριότερα προβλήματα που συνήθως παρουσιάζονται κατά το στάδιο της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης, δηλαδή της εκτέλεσης του, συνοψίζονται όπως πιο κάτω:

(α) Η δημιουργία ενός κατάλληλου μηχανισμού εφαρμογής, παρακολούθησης και ελέγχου του προγράμματος της τουριστικής ανάπτυξης.

(β) Η χρονική κλιμάκωση των μέτρων που θα εφαρμοστούν και των θεσμικών αλλαγών που θα γίνουν για να επιτευχθούν οι στόχοι του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης.

(γ) Ο προσδιορισμός της διαδικασίας για την αναθεώρηση του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και την επανεκτίμηση των αρχικών στόχων του.

(δ) Ο καθορισμός του βαθμού συγκέντρωσης και αποκέντρωσης στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μεταξύ κεντρικών και περιφερειακών φορέων της πολιτικής εξουσίας.

(ε) Η οργάνωση της διαδικασίας επισημάνσης, προπαρασκευής, αξιολόγησης και εκτέλεσης των σχεδίων τουριστικών επενδύσεων στην τουριστική οικονομία, με βάση τις σχετικές προτάσεις που υποβάλλονται από διάφορες υπηρεσίες στους αρμόδιους για την επιλογή τους φορείς.

(στ) Ο προσδιορισμός με ακρίβεια και σαφήνεια του ρόλου που θα διαδραματίσει τόσο το κράτος όσο και η ιδιωτική πρωτοβουλία στην εφαρμογή του προγράμματος της τουριστικής ανάπτυξης με την κινητοποίηση και των δυο προς την επιθυμητή κατεύθυνση.

Όπως ήδη ειπώθηκε η ευθύνη της πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη ανήκει αποκλειστικά και μόνο στην πολιτική εξουσία. Παρ' όλα αυτά οι αρμόδιοι για τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην αποτελεσματική εφαρμογή της, όχι μόνο με την υπόδειξη ρεαλιστικών και πραγματοποιήσιμων επιλογών, αλλά κυρίως με την παρουσίαση τους κατά τρόπο απλό, σαφή και κατανοητό. Σε τελευταία ανάλυση η ευθύνη για την εφαρμογή της επιθυμητής πολιτικής για την τουριστική ανάπτυξη δεν ανήκει μόνο στην πολιτική εξουσία αλλά και σε όλους τους άμεσα ενδιαφερόμενους, δηλαδή αυτούς που με οποιοδήποτε τρόπο ασκούν τις διάφορες οικονομικές λειτουργίες της τουριστικής οικονομίας.

## **12. Η εκτίμηση του αποτελέσματος από την εφαρμογή του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης**

Ένα θέμα μεγάλης σημασίας που συνδέεται στενά με την τουριστική ανάπτυξη είναι η δυνατότητα που υπάρχει για να μετρήσει κανείς την ανάπτυξη που συντελέστηκε στην τουριστική οικονομία από της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Χωρίς τη δυνατότητα να μετρηθεί το μέγεθος και ο ρυθμός της τουριστικής ανάπτυξης που επιτεύχθηκε στο διάστημα της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και κυρίως χωρίς να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι στόχοι του, είναι αδύνατο να καταλήξει κανείς σε συμπεράσματα και πολύ περισσότερο να κάνει προβλέψεις για μελλοντικές εξελίξεις στην τουριστική οικονομία σχετικά

με την αναπτυξιακή της πορεία.

Για να μετρηθεί ο ρυθμός με τον οποίο μια τουριστική οικονομία αναπτύσσεται είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί κάποιο μέτρο. Αφού όπως ήδη επισημάνθηκε η τουριστική ανάπτυξη συνεπάγεται αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της τουριστικής οικονομίας, σαν μέτρο για τη μέτρηση της διαχρονικής ανάπτυξης χρησιμοποιείται συνήθως ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού προϊόντος ή εισοδήματος της τουριστικής οικονομίας. Κατά συνέπεια η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας μπορεί να εκφραστεί σαν διαχρονική μεταβολή στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα της και με αυτόν τον τρόπο να δείχτει κατά κύριο λόγο η αύξηση της τουριστικής παραγωγής μιας χώρας σε μια ορισμένη χρονική περίοδο.

Ας σημειωθεί ότι ο δείκτης τουριστικής ανάπτυξης για τον οποίο ο λόγος πρέπει να εκφράζει πραγματικές μεταβολές στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα και όχι απλές χρηματικές μεταβολές που, όπως είναι γνωστό, προκαλούνται από μεταβολές του επιπέδου των τιμών των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών που προφέρονται στους τουρίστες μέσω των τουριστικών αγορών για κατανάλωση ή χρήση και κατ' επέκταση για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών.

Για να ήταν δυνατή η σωστή μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης θα έπρεπε να μπορούσε κανείς να μετρήσει με όσο το δυνατό μεγαλύτερη ακρίβεια γινόταν την οργανική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, δηλαδή την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας των διάφορων μεμονωμένων τουριστικών μονάδων και κατ' επέκταση του συνόλου τους. Τέτοια στοιχεία όμως δυστυχώς δεν υπάρχουν και αυτό γιατί είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν. Έτσι λοιπόν παρά το γεγονός ότι θεωρητικά η τουριστική ανάπτυξη αναφέρεται στην αύξηση του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος κάτω από συνθήκες πλήρους απασχόλησης στην τουριστική οικονομία, στην πράξη τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης σε μια ορισμένη χρονική περίοδο είναι ιστορικά, δηλαδή προσδιορίζουν ποιες ποσοτικές μεταβολές έγιναν στο παρελθόν στην τουριστική οικονομία, αλλά δεν διευκρινίζουν αν σε αυτή, δηλαδή την τουριστική

οικονομία, επικρατούσαν τότε συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε αύξηση στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα που πραγματοποιήθηκε σε μια ορισμένη χρονική περίοδο δεν είναι απαραίτητο να συμπίπτει με την ποσοστιαία αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας στην ίδια χρονική περίοδο που δεν μπόρεσε να βεβαιωθεί και καταγραφεί. Παρ' όλα αυτά όμως δεν είναι λίγες οι φορές που τα ιστορικά αυτά στοιχεία μεταβολής του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση του ρυθμού τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επίσης τον υπολογισμό μακροχρόνιων αναπτυξιακών τάσεων στην τουριστική οικονομία και κατ' επέκταση την αποτόλμηση προβλέψεων σχετικά με τη μελλοντική ανάπτυξη της.

### 13. Οι λόγοι που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη

Η απόφαση να αναπτυχθεί η τουριστική οικονομία ή να ενταθεί η προσπάθεια ανάπτυξης της σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο, πρέπει πριν επιχειρηθεί, να μελετηθεί με μεγάλη προσοχή. Τα οικονομικά ωφέληματα που προέρχονται από τον τουρισμό είναι αναμφίβολα πάρα πολύ σημαντικά. Γι' αυτό και η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας αποσπά ολοένα και περισσότερο το ενδιαφέρον τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων χωρών, εφόσον βέβαια υπάρχουν και οι απαραίτητες προϋποθέσεις για κάτι τέτοιο, όπως για παράδειγμα κάποιοι συνδυασμοί φυσικών, ιστορικών, αρχαιολογικών, πολιτιστικών και κλιματολογικών θέλγητρων. Είναι πέρα από κάθε αμφισβήτηση ότι η τουριστική βιομηχανία αναπτύσσεται και μεγεθύνεται ολοένα και περισσότερο. Μπορεί βραχυχρόνια να παρουσιάζει αυτή μια επιβράδυνση σε ότι αφορά στην ανάπτυξη της, πλην όμως οι μεσοχρόνιες ή μακροχρόνιες προοπτικές είναι καλές. Η αναμενόμενη συνεχής ανάπτυξη ή μεγέθυνση της τουριστικής βιομηχανίας βασίζεται στη συνεχή αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος των λαών, στο χαμηλότερο κόστος των τουριστικών μετακινήσεων, στον αυξανόμενο ελεύθερο χρόνο για ανάπαυλα και ξεκούραση και στις αλλαγές στα γούστα και τις προτιμήσεις των ανθρώπων για ταξίδια αναψυχής και τουριστικά αγαθά και υπηρεσίες.



Πολλοί υπέρμαχοι του τουρισμού τον είδαν σαν πανάκεια για την επίλυση των αναπτυξιακών προβλημάτων του χώρου, με την πλατιά έννοια του όρου. Η άποψη αυτή κάθε άλλο παρά σαν ρεαλιστική μπορεί να θεωρηθεί και αυτό επειδή τα οικονομικά ωφέληματα από τον τουρισμό είναι δυνατό να συνοδεύονται και από αρνητικές επιδράσεις. Μια ανασκόπηση μερικών από τα κυριότερα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα που προκαλεί η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, θα δείξει για ποιο λόγο είναι αναγκαίος ένας προσεκτικός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης.

Τα κυριότερα επιχειρήματα που συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

(α) Προσφέρει ευκαιρίες πλήρους και μερικής απασχόλησης για ειδικευμένο και ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό και αυτό γιατί πρόκειται κατά κύριο λόγο για βιομηχανία έντασης εργασίας.

(β) Εφοδιάζει την οικονομία με συναλλαγματικούς πόρους και συγκεκριμένα με σκληρά ξένα νομίσματα που, όπως είναι γνωστό, έχουν τουλάχιστον μερική εξωτερική μετατρεψιμότητα<sup>9</sup>.

(γ) Αυξάνει τα ατομικά εισοδήματα, ενώ παράλληλα δημιουργεί συμπληρωματικό εισόδημα σε πολλές κατηγορίες ανθρώπων.

(δ) Συμβάλλει στην αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος.

(ε) Προϋποθέτει την ανάπτυξη μιας απαραίτητης υποδομής που εκτός του ότι ενισχύει την τουριστική ανάπτυξη, τονώνει παράλληλα τόσο το τοπικό εμπόριο όσο και η μεταποιητική δραστηριότητα, (στ) Βοηθά στο να διαμορφωθεί μια οικονομία και ιδιαίτερα όταν αυτή είναι παραγωγικά μονόπλευρα προσανατολισμένη.

(ζ) Συνθέτει μια ευνοϊκή σε παγκόσμια κλίμακα νοερή εικόνα του τουριστικού προορισμού.

(η) Διευκολύνει τη διαδικασία του εκσυγχρονισμού με τη διαπαιδαγώγηση των νέων και της κοινωνίας, καθώς επίσης με αξίες που αλλάζουν.

(θ) Δημιουργεί τουριστικές και ψυχαγωγικές εγκαταστάσεις που μπορεί να κάνει χρήση τους και ο τοπικός πληθυσμός, που διαφορετικά δεν θα είχε καν τη δυνατότητα να τις αποκτήσει.

(ι) Δίνει την ευκαιρία στους ξένους να εντυπωσιαστούν θετικά από τα θέλγητρα μιας μικρής χώρας ή μιας περιοχής που δεν είναι και τόσο γνωστή.

Αντίθετα, τα κυριότερα επιχειρήματα που δεν συνηγορούν για την τουριστική ανάπτυξη σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο είναι ότι ο τουρισμός:

(α) Προκαλεί μια υπερβάλλουσα ζήτηση για κάθε είδους αγαθά και υπηρεσίες, που οι τουριστικοί προορισμοί κάθε άλλο παρά σε θέση είναι να ικανοποιήσουν,

(β) Προξενεί μεγάλες διαρροές εισοδήματος, που δεν επιτρέπουν να προκύψουν σημαντικά οικονομικά ωφέληματα,

(γ) Εκτρέπει επενδυτικά κεφάλαια από πρότυπα ανάπτυξης, που εμφανίζουν καλύτερες προοπτικές για κέρδη.

(δ) Δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα εξαιτίας των εισοδηματικών διαφορών, των κοινωνικών αντιθέσεων και της αύξησης της εγκληματικότητας και της διαφθοράς.

(ε) Καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον και διαταράσσει την οικολογική ισορροπία.

(στ) Υποβαθμίζει λίγο-πολύ τους ιστορικούς και πολιτιστικούς χώρους,

(ζ) Συγκεντρώνει τα μειονεκτήματα της εποχικότητας και κυρίως την περιορισμένη χρονικά παραγωγική δραστηριότητα,

(η) Αυξάνει την ευπάθεια του προϊόντος του σε οικονομικές και πολιτικές συγκυρίες ή αλλαγές.

(θ) Προκαλεί πληθωριστικές πιέσεις στην αξία της γης, καθώς επίσης και στην τιμή των ντόπιων αγαθών και υπηρεσιών.

Όπως διαπιστώνεται απ' όσα εκτέθηκαν πιο πάνω, ο τουρισμός κάθε άλλο παρά πανάκεια να αποτελέσει μπορεί για τα αναπτυξιακά προ-

βλήματα ενός τόπου, μιας περιφέρειας ή μιας χώρας. Αντίθετα, μια υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να προκαλέσει μόλυνση του περιβάλλοντος, διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας κλπ. και να οδηγήσει τελικά μάλλον σε μια υποβάθμιση της ποιότητας ζωής παρά σε μια αναβάθμιση της στο χώρο που επιχειρείται αυτή.

Η επίσκεψη ενός τουριστικού προορισμού από ένα μεγάλο αριθμό ατόμων ταυτόχρονα, δεν μπορεί παρά να δημιουργεί μια σειρά προβλημάτων σε αυτόν, όπως για παράδειγμα μόλυνση της γης, του νερού και της ατμόσφαιρας, που προκαλείται από τις διάφορες παραγωγικές μονάδες που αναπτύσσονται για να παράγουν τουριστικά και άλλα προϊόντα που ικανοποιούν άμεσα ή έμμεσα τις τουριστικές ανάγκες ή επιθυμίες των ανθρώπων, αλλά και από τους ίδιους τους επισκέπτες του τουριστικού προορισμού για τον οποίο ο λόγος ή και τα μεταφορικά μέσα που χρησιμοποιούν κατά την παραμονή τους σε αυτόν για τη μετακίνησή τους.

Επίσης ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών σε έναν τουριστικό προορισμό θέτει σε άμεσο κίνδυνο και την ποιότητα της ζωής του, γενικά, που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις θα τείνει να υποβαθμίζεται εφόσον δεν ληφθούν έγκαιρα τα κατάλληλα μέτρα για να αποτρέψουν κάτι τέτοιο. Η υποβαθμισμένη ζωή, όμως, σε έναν τουριστικό προορισμό δεν έχει αρνητικές επιδράσεις μόνο σε αυτούς που κατοικούν μόνιμα σε αυτόν, αλλά και σε αυτούς που τον επισκέπτονται.

Για όλα όσα εκτέθηκαν πιο πάνω δεν μπορεί και δεν πρέπει να καταλογίζονται ευθύνες στον τουρισμό, αλλά στην έντονη εμπορευματοποίηση του που συχνά αγγίζει τα όρια της στιγνής εκμετάλλευσης και του παραλογισμού. Ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες στον κόσμο, πλην όμως κυβερνητικοί αξιωματούχοι και επιχειρηματίες πρέπει να σταθμίζουν προσεκτικά τα οικονομικά ωφέληματά του, ιδιαίτερα δε απέναντι σε μια ενδεχόμενη μελλοντική υποβάθμιση τόσο των ανθρώπινων όσο και των φυσικών πόρων προτού επιδιωχθεί εκ μέρους τους η ανάπτυξη του, που πάντως πρέπει να γίνεται με μέτρο και σύνεση.

Η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας σε οποιοδήποτε επίπεδο και αν επιχειρείται, πρέπει να κατευθύνεται από μια προσεκτικά προγραμματισμένη τουριστική πολιτική, η χάραξη της οποίας δεν πρέπει σε καμιά περίπτωση να παραβλέπει τις ιδέες και αρχές της ανθρώπινης ευημερίας και ευτυχίας και κυρίως να μη θυσιάζονται αυτές στο βωμό του γρήγορου και εύκολου κέρδους, όσο μεγάλο και αν είναι αυτό. Τα διάφορα κοινωνικά προβλήματα δεν μπορούν να λυθούν χωρίς την ύπαρξη μιας τουλάχιστον δυναμικά αναπτυσσόμενης οικονομίας. Στη δημιουργία της, ο τουρισμός μπορεί χωρίς άλλο να συμβάλει αποφασιστικά. Η εφαρμογή μιας σωστής αναπτυξιακής πολιτικής στον κλάδο του τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε μια αυξανόμενη σε λογικά πλαίσια εμπορευματοποίηση του και ταυτόχρονα στη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων που σε πρώτη θέση αποτέλεσαν πόλο έλξης των επισκεπτών, δηλαδή των τουριστών και εκδρομέων.

Συμπερασματικά μπορεί να ειπωθεί ότι η τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει να ληφθούν υπόψη ορισμένα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν εξαιτίας της ή που είναι στενά συνυφασμένα με αυτήν, όπως είναι για παράδειγμα η μόλυνση του περιβάλλοντος, η διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας, η οικοδομική αναρχία, η αρχιτεκτονική ρύπανση, ο καθορισμός της χρήσης της γης, η διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, η τουριστική εκπαίδευση, η ανάπτυξη των συγκοινωνιών, η εξοικονόμηση της ενέργειας, η χρηματοδότηση των έργων τουριστικής υποδομής και ανωδομής και άλλα πολλά ακόμα. Για όλα αυτά, ο σωστός προγραμματισμός της τουριστικής ανάπτυξης κρίνεται εντελώς απαραίτητος και αυτό γιατί συμβάλλει στην αύξηση των ωφελειών που προκύπτουν από τα πλεονεκτήματα του τουρισμού και περιορίζει τις αρνητικές επιδράσεις των μειονεκτημάτων του<sup>51</sup>.

#### 14. Συμπεράσματα

Το γεγονός ότι ο τουρισμός τείνει να αποτελεί πλέον έναν από τους κυριότερους μοχλούς ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας, αποτελεί κοινό τόπο για πολλούς μελετητές. Οι εντυπωσιακοί ρυθμοί αύξησης των εσόδων

---

<sup>51</sup> Ηγούμενος, 2000, σ.116-120

του και του αριθμού των ταξιδιών διεθνούς και ημεδαπού τουρισμού φαίνεται ότι θα συνεχιστούν και στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα. Επιπλέον, η χωρική και γεωγραφική επέκταση του τουρισμού, λόγω και των συνεχών τεχνολογικών εξελίξεων στα μέσα μεταφοράς, φτάνει και στις πλέον απομακρυσμένες περιοχές του πλανήτη. Παράλληλα, περιοχές οι οποίες δεν θεωρείτο ότι διαθέτουν ικανοποιητικούς τουριστικούς πόρους εμπλέκονται πλέον στις διαδικασίες της τουριστικής ανάπτυξης διότι μπορούν να κατασκευάσουν πλέον τέτοιους πόρους τεχνητά. Η συνεχής εξειδίκευση δε της ζήτησης, εντάσσει στον ήδη τεράστιο αριθμό των τουριστικών προορισμών όλο και περισσότερες γεωγραφικά απομονωμένες περιοχές με μικρής κλίμακας αλλά πλούσιους περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς πόρους, οι οποίοι μπορούν να προσελκύσουν τουρίστες ειδικών εναλλακτικών μορφών τουρισμού.

Η δυναμική αυτή πορεία οικονομικής ανάπτυξης και χωρικής επέκτασης των τουριστικών δραστηριοτήτων συνοδεύτηκε από νέα δεδομένα – ιδιαίτερα τα τελευταία 10 χρόνια – σε ότι αφορά στον προγραμματισμό, στην οργάνωση και στη διαχείριση της τουριστικής ανάπτυξης. Οι προσπάθειες προώθησης σε εθνικό και τοπικό επίπεδο ενός τύπου βιώσιμης ανάπτυξης του τουρισμού παραμένουν στο επίκεντρο των επιστημονικών συζητήσεων και από ότι όλα δείχνουν, το ζήτημα αυτό θα συνεχίσει να αποτελεί κύριο θέμα στην έρευνα για έναν τουρισμό ελεγχόμενο και σωστά σχεδιασμένο. Η ολική συχνά διάσταση της τουριστικής ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο οδήγησε επίσης πολλές περιοχές αλλά και τον ίδιο τον τουριστικό τομέα σε αναζήτηση προτύπων εναλλακτικού τουρισμού, τα οποία εντάσσονταν περισσότερο ήμια στα δεδομένα της τοπικής κοινωνικής και οικονομικής. Οι αμφιβολίες για τη βιωσιμότητα παρόμοιων προτύπων ανάπτυξης, τα ζητήματα σχεδιασμού και διαχείρισης τους και η πιθανή μετεξέλιξη τους σε περισσότερο σύνθετα τουριστικά προϊόντα, αποτελούν ζητήματα τα οποία διερευνούν συστηματικά τα τελευταία χρόνια οι επιστήμονες του σχεδιασμού. Η σταδιακή επίσης στροφή στο τοπικό επίπεδο της ανάπτυξης (σχεδιασμού, οργάνωσης και διαχείρισης) του τουρισμού συνδέθηκε με την ανάδειξη του ζητήματος της «τοπικότητας» σε ότι αφορά τόσο στον έλεγχο όσο και στη συμμετοχή των ντόπιων στις δια-

δικασίες αυτής της ανάπτυξης. Μεγάλη είναι η σημασία, για την τουριστική ανάπτυξη, της συνεχούς εξειδίκευσης της τουριστικής ζήτησης τα τελευταία χρόνια σε συνδυασμό με την τάση ανάπτυξης νέων τύπων τουριστικών προϊόντων, πολλά από τα οποία συνδυάζουν δραστηριότητες τουρισμού εκπαίδευσης και ελεύθερου χρόνου. Τέλος, οι εντυπωσιακές τεχνολογικές εξελίξεις σε πεδία τα οποία σχετίζονται με την οργάνωση, τη διεξαγωγή και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά των τουριστικών ταξιδιών οδηγούν σε ουσιαστικές ανατροπές πολλά από τα μέχρι σήμερα δεδομένα της ανάπτυξης του τουρισμού.

## Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο 4<sup>ο</sup>

### ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ

#### 1. Ο ρόλος του τουρισμού στην οικονομία

Ο τουρισμός κάτω από προϋποθέσεις αποτελεί για ορισμένες χώρες του πλανήτη μας σημαντική οικονομική δραστηριότητα, ο δε ρόλος που διαδραματίζει αυτός στις οικονομίες τους συχνά είναι κυριολεκτικά πρωταγωνιστικός, με αποτέλεσμα να συμβάλει καθοριστικά στην οικονομική τους ανάπτυξη και πρόοδο. Θα λέγαμε λοιπόν ότι ο τουρισμός αποτελεί βασικό μοχλό ανάπτυξης της οικονομίας μιας χώρας και η αποδοχή βέβαια μιας τέτοιας πρότασης θα οδηγήσει αναγκαστικά, στην αναδιάταξη των προτεραιοτήτων και στόχων της εθνικής πολιτικής αλλά και στη διαμόρφωση μιας «εθνικής τουριστικής πολιτικής», κοινής αποδοχής, που θα υλοποιεί ένα επιλεγμένο μακροχρόνιο πρόγραμμα τουριστικής ανάπτυξης της χώρας.

Μεταξύ λοιπόν των χωρών αυτών συγκαταλέγεται χωρίς άλλο και η Ελλάδα, αφού η συμβολή του τουρισμού της στη διαμόρφωση του μεν ακαθάριστου εθνικού της προϊόντος είναι σήμερα της τάξης του 7-8% περίπου, του δε εγχώριου προϊόντος της τάξης του 14% περίπου, που σημαίνει ότι συμβάλλει αυτός στη διαμόρφωση τόσο του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος όσο και του εγχώριου προϊόντος περισσότερο απ' ότι πολλοί άλλοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας της οικονομίας. Αυτά αναφορικά με το σημαντικότατο ρόλο που διαδραματίζει ο τουρισμός στην οικονομία της Ελλάδας. Στο σημείο αυτό, όμως, θα πρέπει να σημειωθεί ότι χώρες σαν την Ελλάδα, που βιώνουν την «εισβολή» του μαζικού τουρισμού, κινδυνεύουν να υποστούν τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις του φαινόμενο για το οποίο ο λόγος, δηλαδή του τουρισμού. Για το λόγο αυτό, η

πολιτική εξουσία, από τα πρώτα κιόλας στάδια της ανάπτυξης του τουρισμού στην Ελλάδα, εκδήλωσε έντονα το ενδιαφέρον της για την ταχύρρυθμη ανάπτυξή του. Είναι βέβαιο δε ότι όσο μεγαλύτερη θα είναι μελλοντικά η προσπάθεια που καταβάλλεται στην Ελλάδα για την ανάπτυξη του τουρισμού τόσο μεγαλύτερος θα είναι ο κρατικός παρεμβατισμός που αναμένεται να εκδηλωθεί στην τουριστική βιομηχανία της χώρας.

Σήμερα ο τουρισμός αναμφίβολα καταλαμβάνει στην Ελλάδα μια εντελώς ξεχωριστή θέση στην οικονομία της. Παρ' όλα αυτά, όμως, η αντιμετώπιση της ανάπτυξής του, από τις εκάστοτε πολιτικές εξουσίες, τις περισσότερες φορές κάθε άλλο παρά η ενδεδειγμένη ήταν. Και αυτό κυρίως γιατί η πολιτική τουριστικής ανάπτυξης που εφαρμόστηκε, υπήρξε μάλλον αποσπασματική και το χειρότερο απ' όλα απρογραμμάτιστη. Εξαιτίας δε του τελευταίου γεγονότος δεν είχε αυτή ποτέ ούτε συνέπεια αλλά ούτε και συνέχεια.

Ένα μεγάλο μέρος της ευθύνης για την απαράδεκτη αυτή κατάσταση πρέπει να χρεωθεί στην ιδιωτική πρωτοβουλία, η οποία στην πλειοψηφία της έβλεπε, μέχρι και στο τέλος της δεκαετίας του '80, τον τουρισμό κατά κύριο λόγο σαν οικονομική δραστηριότητα που εξασφαλίζει σε όλους όσους επενδύουν σε αυτόν γρήγορο και εύκολο κέρδος.

## 2. Σημασία του τουρισμού για τη χώρα

Είναι κοινή η διαπίστωση ότι ο τουρισμός αποτελεί για τη χώρα σημαντική οικονομική δραστηριότητα. Σύμφωνα με τα δεδομένα των 25 τελευταίων ετών, αναπτύχθηκε με γρήγορους ρυθμούς και επέδειξε αντοχή στις κοινωνικοοικονομικές κρίσεις της περιόδου. Ο βαθμός ανάπτυξης του τομέα είναι σχετικά μεγάλος, γεγονός που έχει ως συνέπεια οι εξελίξεις που παρουσιάζει να επηρεάζουν ανάλογα την οικονομία. Ειδικότερα η συμβολή του στη διαμόρφωση των συνολικών μεγεθών της οικονομίας είναι μεγάλη και ακόμη μεγαλύτερη είναι η συμβολή του στην περιφερειακή ανάπτυξη, η οποία χαρακτηρίζεται ως η πιο σημαντική, γιατί αποτέλεσε τη βασική δύναμη αντιστροφής των δυσμενών εξελίξεων (πληθυσμιακών οικονομικών κ.λπ.) της μεταπολεμικής περιόδου, κυρίως στις προβληματικές περιοχές της χώρας. Σ'



αυτό συνέβαλε η μεγάλη διασπορά των τουριστικών πόρων στο χώρο και ιδιαίτερα σε περιοχές που υστερούν σε παραγωγικές δυνατότητες, όπως οι νησιωτικές.

Είναι επίσης γνωστό ότι η σημαντική αυτή οικονομική δραστηριότητα αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα (οργάνωσης, κανονικής λειτουργίας, περιβαλλοντικά κ.λπ.) που αντανakλούν στη χαμηλή ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, καθώς και στη μείωση της αποδοτικότητας και ανταγωνιστικότητας της. Τα προβλήματα οφείλονται σε δύο κατηγορίες αιτιών, πρώτον, στον ανεξέλεγκτο και απρογραμματίστο τρόπο ανάπτυξης του τομέα που αντανakλά την αδυναμία της τουριστικής πολιτικής να παρέμβει αποτελεσματικά στις εξελίξεις και δεύτερον, στις εγγενείς αδυναμίες του όπως η εποχικότητα, η φύση του τουριστικού προϊόντος κ.λπ. Ειδικότερα ο τουρισμός, από τις αρχές κυρίως της δεκαετίας του 1980 παρουσιάζει μια συνεχή μετάπτωση και μάλιστα με επιταχυνόμενους ρυθμούς σε μορφή παραοικονομίας, με την έννοια μιας ανεξέλεγκτα λειτουργούσας δραστηριότητας σε ποσοστά που ξεπερνούν το 60% του συνολικού αριθμού των διανυκτερεύσεων και των κλινών, γεγονός που έχει δυσμενείς συνέπειες τόσο στην περαιτέρω κανονική εξέλιξη του τομέα όσο και στη συμβολή του στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας. Η παράλληλη ταχεία και ανεξέλεγκτη οικιστική επέκταση των αστικών κέντρων στις τουριστικές περιοχές και η αδυναμία του Δημόσιου τομέα να ελέγξει τον τρόπο ανάπτυξης και να διαθέσει τους απαραίτητους πόρους για δημιουργία της αναγκαίας υποδομής και των υπηρεσιών υποβάθμισαν σε μεγάλο βαθμό το περιβάλλον. Κάτω από αυτές τις συνθήκες εξέλιξης του τομέα, οι δυνάμεις της αγοράς συντελούν στο να επιτυγχάνονται κάθε φορά και σε όλες τις βαθμίδες ισορροπίες σε επίπεδα συνεχώς χαμηλότερα, με προφανείς δυσμενείς συνέπειες στην ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών, στην απόδοση και ανταγωνιστικότητα του και τελικά στην παραπέρα εξέλιξη του.

Η εξέλιξη αυτή περιορίζει σε κάποιο βαθμό τη συμβολή του τουρισμού στην οικονομία, δεν αναιρεί, όμως, τη σημασία του ούτε αποδυναμώνει

την πρόταση επιλογής του ως τομέα οδηγού στην περαιτέρω ανάπτυξη της χώρας, διότι είναι αναστρέψιμη και επομένως προσωρινή<sup>52</sup>.

### 3. Διαχρονική, εξέλιξη και επιπτώσεις της τουριστικής πολιτικής

Η πολιτική που εφαρμόστηκε μέχρι σήμερα στον τομέα του τουρισμού έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην έκταση και πολύ περισσότερο στον τρόπο ανάπτυξης του. Μέχρι το 1973 η τουριστική πολιτική απέβλεπε στην ταχεία ανάπτυξη του τομέα με βασικό στόχο τη μεγιστοποίηση των συναλλαγματικών εσόδων. Αυτό επιχειρήθηκε με ένα σύστημα ευνοϊκών «χρηματοδοτικών κινήτρων» τα οποία, πράγματι, οδήγησαν στην ταχεία αύξηση της προσφοράς. Ειδικότερα έως το 1967, που ίσχυαν τραπεζικά κριτήρια, τα ξενοδοχειακά καταλύματα συγκεντρώθηκαν στα αστικά κέντρα των τουριστικών περιοχών γιατί εκεί μόνο η αξία των οικοπέδων μπορούσε να καλύψει τις εμπράγματος εγγυήσεις που ζητούσαν οι Τράπεζες για χορήγηση δανείων. Στη συνέχεια και μέχρι το 1974, η ακόμη ευνοϊκότερη χρηματοδοτική πολιτική, χωρίς τραπεζικά κριτήρια, επηρέασε μεν ευνοϊκά την ευρύτερη κατανομή των ξενοδοχειακών καταλυμάτων στο χώρο και την ανάπτυξη τουριστικών περιοχών που επελέγησαν γι' αυτόν το σκοπό, συνετέλεσε όμως στη δημιουργία μεγάλων μονάδων σε περιοχές με μικρές δυνατότητες (π.χ. Χαλκιδική), επιτάχυνε την εγκατάσταση μονάδων σε περιοχές όπου έλειπαν βασικά έργα υποδομής (π.χ. Ερμιονίδα) και διευκόλυνε την είσοδο στον κλάδο ατόμων άσχετων, σε πολλές περιπτώσεις, με το τουριστικό επάγγελμα με μόνο κριτήριο την κατοχή της αναγκαίας έκτασης. Η αποτυχία της πολιτικής ανάπτυξης περιοχών ήταν αποτέλεσμα κακής επιλογής χώρων και αδυναμίας του δημόσιου τομέα να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του.

Στη συνέχεια και μέχρι το 1980 επιχειρήθηκε η ορθολογική ανάπτυξη του τομέα και ειδικότερα η αυτοδύναμη ανάπτυξη (Ν. 1313/72 και 1378/73 κινήτρων) και η επίτευξη παράλληλα στόχων περιφερειακής πολιτικής (Ν. 289/76) και στόχων ενίσχυσης των προβληματικών περιοχών (Ν. 849/78), όμως, τα αποτελέσματα δεν είναι σημαντικά, λόγω αναποτελεσματι-

<sup>52</sup> Κίντης, 1997, σ.596-597

κότητας των κινήτρων, μη πλήρωσης των προϋποθέσεων αυτοχρηματοδότησης (δηλαδή μη πραγματοποίησης κερδών κυρίως μετά το 1975), καθώς και διοικητικών και θεσμικών αδυναμιών. Η ευνοϊκή, όμως, χρηματοδοτική πολιτική με τραπεζικά κριτήρια επιτάχυνε τους ρυθμούς αύξησης των καταλυμάτων, αλλά ώθησε τη δημιουργία τους πάλι και για τους λόγους που αναφέρθηκαν στις αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές. Η υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων σ' αυτές, χωρίς παράλληλη βελτίωση και επέκταση της υποδομής, δημιούργησε, από το τέλος ήδη της δεκαετίας του 1980, σοβαρά προβλήματα κανονικής λειτουργίας των μονάδων και κινδύνους υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της τουριστικής τους σημασίας. Το γεγονός αυτό εξανάγκασε να χαρακτηριστούν κορεσμένες αρκετές από τις περιοχές αυτές, να περιοριστούν τα κίνητρα και να αυξηθούν οι διοικητικοί περιορισμοί. Τα μέτρα όμως αυτά, σε μια εποχή εντεινόμενης ζήτησης και ευνοϊκών προοπτικών, προκάλεσαν την εμφάνιση και στη συνέχεια ραγδαία ανάπτυξη της «παραξενοδοχίας», που κάλυπτε μεν μια σημαντική ανάγκη σε βοηθητικά καταλύματα, αλλά κατά τρόπο ανεξέλεγκτο (ως προς τις προδιαγραφές κατασκευής, τον τρόπο λειτουργίας, τις παρεχόμενες υπηρεσίες κ.λπ.), επικίνδυνο (για το περιβάλλον, την επιβάρυνση των δικτύων υποδομής κ.λπ.) και αντικοινωνικό (λόγω ανάπτυξης νοοτροπίας μη συμβολής στα κοινά).

Κατά την περίοδο της 10ετίας του 1980 η τουριστική πολιτική παρουσίασε πλήρη αδυναμία να επηρεάσει ή να παρέμβει στις εξελίξεις. Από τις αρχές της 10ετίας του 1980 θεσπίστηκε νέο σύστημα κινήτρων (Ν. 1116/81, Ν. 1262/82 που αντικατέστησε τον προηγούμενο), τα οποία ήταν ισχυρά προκειμένου να συμβάλουν στην αποκέντρωση και στη δημιουργία εξαρχής βιώσιμων μονάδων (κυρίως μέσω της επιδότησης του κεφαλαίου). Οι πολλές, όμως, αδυναμίες του νέου συστήματος κινήτρων που είχε προσαρμοστεί στη λειτουργία μιας «σοσιαλιστικής κοινωνίας», η δυσμενής οικονομική εξέλιξη και το ασαφές γενικά πολιτικό κλίμα, καθυστέρησαν την εκδήλωση ενδιαφέροντος για επενδύσεις και εμπόδισαν τη δημιουργία μεγάλων, υψηλής στάθμης μονάδων. Το ενδιαφέρον εκδηλώθηκε κυρίως στις τουριστικά αναπτυγμένες περιοχές, γιατί στις υπόλοιπες δεν υπήρχαν οι βασικές προϋποθέσεις (υπο-

δομή, υπηρεσίες κ.λπ.). Έτσι σε μια περίοδο, όπως η δεκαετία του 80, διεθνούς οικονομικής άνθησης και εντεινόμενης τουριστικής ζήτησης, οι περιορισμοί στη δημιουργία μεγάλων μονάδων (Ν. 1262/82) που θα μπορούσαν, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες και κορεσμένες περιοχές, να αναβαθμίσουν την τουριστική σημασία τους, καθώς και η αδυναμία του δημόσιου τομέα να διαθέσει τους αναγκαίους πόρους για κάλυψη των αναγκών υποδομής (βασικής και ειδικής) και υπηρεσιών, έστρεψε τον ιδιωτικό τομέα προς την «παραξενοδοχία», ενώ πριν (αρχές της δεκαετίας) ήταν μεν εμφανής η τάση προς την κατεύθυνση αυτή, όχι όμως σε βαθμό επικίνδυνο.

Επομένως το θεσμικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1980 (κυρίως ο νόμος κινήτρων) για την ανάπτυξη του τουρισμού, όχι μόνο δεν πέτυχε τους στόχους του αλλά αντίθετα ευθύνεται για τη μετάπτωση του τομέα σε μορφή παραοικονομίας και στη συσσώρευση προβλημάτων, που, λόγω και της μεγέθυνσης του, περιόρισαν τη συμβολή του στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας. Επίσης, κατά την περίοδο αυτή η διάθεση πόρων μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (ΠΔΕ) για την κάλυψη αναγκών σε υποδομή ήταν εντελώς ανεπαρκής, ενώ τα αυξημένα ποσά που διατέθηκαν από τα Μεσογειακά Ολοκληρωμένα Προγράμματα (ΜΟΠ) και το Α' Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης (ΚΠΣ) δεν κατανεμήθηκαν σωστά, δηλαδή με βάση προτεραιότητες στην κάλυψη αναγκών. Έτσι, κατά την περίοδο από της ισχύος του Ν. 1262/82 ενώ προστέθηκε, όπως ελέχθη, ένας σχετικά μικρός αριθμός ξενοδοχειακών κλινών (53.4 χιλ. τη δεκαετία) σε μονάδες μικρού μεγέθους και χαμηλών κατηγοριών, ο αριθμός των ενοικιαζόμενων δωματίων υπερέβη τις 800 χιλιάδες.

Από το 1990 και μετά, ο νέος αναπτυξιακός νόμος (1892/90) περιέλαβε βελτιώσεις και τροποποιήσεις του προηγούμενου, αλλά δεν μπορούσε από μόνος τους να αλλάξει το κλίμα της προηγούμενης δεκαετίας. Φάνηκε ότι έπρεπε να συνδυαστεί με μια γενικότερη αλλαγή πολιτικής σε μια περίοδο μάλιστα που παρουσιάστηκαν δυνατότητες για παρεμβάσεις μέσω του ΠΔΕ. Έτσι τα άρθρα του Ν. 1892/90 που αφορούσαν τον τουρισμό και ειδικότερα τις επιχορηγήσεις-επιδότησεις-αυξημένες αποσβέσεις, ανεστάλησαν τὸν Μάιο

του 1992 και παρέμειναν μόνο οι αφορολόγητες εκπτώσεις. Κίνητρα επιχορηγήσεων διατηρήθηκαν μόνο για εκσυγχρονισμό ξενοδοχειακών μονάδων 10 ετών και άνω. Ωστόσο, δεν κρίνονται αποτελεσματικά κυρίως στις υπερανάπτυγμένες περιοχές, δηλαδή εκεί που είναι έντονο το πρόβλημα λόγω της χαμηλής απόδοσης τους. Ο νόμος 2234/94 τροποποίησε και συμπλήρωσε άρθρα του 1892/90 υιοθετώντας μια πιο ρεαλιστική και προς τη σωστή κατεύθυνση πολιτική κινήτρων που περιελάμβανε ειδικότερα και τα εξής:

α. Με τη δημιουργία Περιοχών Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ) επιδίωξε ελεγχόμενη και επιθυμητή ανάπτυξη.

β. Με την επιχορήγηση για εκσυγχρονισμό τουριστικών μονάδων, με χρόνο λειτουργίας άνω των 10 ετών, επιχειρήθηκε η αναβάθμιση των τουριστικών υπηρεσιών, κυρίως στις περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση τουριστικών δραστηριοτήτων.

γ. Με την ευνοϊκή ρύθμιση του ύψους της επιχορήγησης για επενδύσεις άνω των 25 δισ. δρχ., που χαρακτηρίζονταν ως εξαιρετικής σημασίας για την εθνική οικονομία,

δ. Με άλλες επίσης βελτιώσεις ως προς τα ποσοστά ίδιας συμμετοχής σε σχέση με την περιοχή επένδυσης και το ύψος της, τα ευνοϊκότερα ποσοστά σε περιπτώσεις επενδύσεων σε ξενοδοχεία πολυτελείας και Α στις περιοχές Β' και Γ', για επενδύσεις αξιοποίησης ιαματικών πηγών κ.λ.π.<sup>53</sup>.

#### 4. Το πλαίσιο της Εθνικής Τουριστικής Πολιτικής

Η διαμόρφωση εθνικής πολιτικής για τον τουρισμό είναι ήδη αναγκαία και προσδιορίζεται από το μέγεθος και τη σημασία του ως οικονομικής δραστηριότητας. Επομένως η επιλογή του ως βασικού μοχλού ανάπτυξης της χώρας δεν αλλάζει, απλώς επιτείνει τα μέτρα και αυξάνει τα αναγκαία μέσα για την επίτευξη των στόχων της τουριστικής πολιτικής, είτε με την εξασφάλιση πρόσθετων πόρων είτε με την ανακατανομή των υφιστάμενων.

Βασική κατεύθυνση της πολιτικής στον τουρισμό πρέπει να είναι η δημιουργία ανταγωνιστικού και αποδοτικού τομέα, η ανάπτυξη του οποίου

<sup>53</sup> Κίντης, 1997, σ. 608-610

θα εναρμονίζεται με την ανάπτυξη άλλων παραγωγικών δραστηριοτήτων της οικονομίας, θα στηρίζεται όμως σε ένα πρότυπο ανάπτυξης που θα έχει σαν βάση του τον «επιλεκτικό τουρισμό». Στα πλαίσια αυτά οι ειδικότερες επιδιώξεις διαμορφώνονται ως εξής:

#### α. Πολιτική προσφοράς

- Καταγραφή και έλεγχος όλων των μη νόμιμα λειτουργούντων καταλυμάτων και ένταξη όσων πληρούν τις προϋποθέσεις στο τουριστικό δυναμικό. Έτσι, θα διαπιστωθεί κατά περιοχή το υφιστάμενο δυναμικό, η σύνθεση του κατά κατηγορίες καταλυμάτων και η ανάγκη για προσθήκη κλινών ή η μετατροπή υφιστάμενων σε άλλες κατηγορίες.
- Διάκριση των περιοχών ανάλογα με το βαθμό ανάπτυξης σε σχέση με την υπάρχουσα υποδομή και άλλους παράγοντες και η εφαρμογή ανάλογης πολιτικής. Στις κορεσμένες περιοχές ειδικότερα, θα επιδιωχθεί η προσωρινή ανάσχεση της παραπέρα συγκέντρωσης τουριστικών δραστηριοτήτων και η δημιουργία της αναγκαίας υποδομής και των απαραίτητων υπηρεσιών για να αποφευχθεί έτσι η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η μείωση της τουριστικής τους σημασίας.
- Ευρύτερη κατανομή στο χώρο και κατά προτεραιότητα η προώθηση επενδυτικών σχεδίων στις προβληματικές (διεύρυνση προγράμματος αγροτουρισμού, του οποίου όμως η ανάπτυξη να ελέγχεται από τον ΕΟΤ) και μη αναπτυγμένες τουριστικά περιοχές. Βασική προϋπόθεση για διάθεση πόρων πρέπει να είναι η δημιουργία βιώσιμων μονάδων.
- Συστηματική ανάπτυξη επιλεγμένων περιοχών και επίτευξη συγκεκριμένων στόχων.
- Ενίσχυση μεταποιητικών κλάδων που συνδέονται άμεσα με τον τουρισμό.
- Αξιοποίηση των παραδοσιακών κτισμάτων και οικισμών για τουριστικούς σκοπούς, τόσο για τη διάσωση τους που αποτελεί εθνική κληρονομιά, όσο και την ανάπτυξη των περιοχών όπου βρίσκονται, που στην πλειονότητα τους είναι προβληματικές.
- Παράλληλη με τον τουρισμό, ενίσχυση άλλων αποδοτικών δραστηριοτήτων του πρωτογενή τομέα για την κάλυψη τοπικών αναγκών και του δευ-

τερογενή που αξιοποιούν υφιστάμενους πόρους.

- Αναβάθμιση τουριστικών υπηρεσιών του δημόσιου (πύλες εισόδου και εξόδου, μουσείων, δημόσιων χώρων κ.λπ.) και ιδιωτικού (ξενοδοχεία κ.λπ.) τομέα.
- Η οργάνωση των μεταφορών και ειδικότερα των αερομεταφορών (ΟΑ) ώστε να καταστεί ανταγωνιστική αλλά και αποδοτική δραστηριότητα, των θαλάσσιων μεταφορών για να αντιμετωπιστεί ο εξωτερικός ανταγωνισμός και να επιτευχθεί εύκολη και γρήγορη εξυπηρέτηση των τουριστών και των τουριστικών λεωφορείων (δημιουργία εταιρειών ικανών να ανταπεξέλθουν στις στοιχειώδεις ανάγκες εκσυγχρονισμού των μέσων και ανταγωνισμού στο εσωτερικό των ξένων).
- Οργάνωση των τουριστικών γραφείων και ενίσχυση για δημιουργία ισχυρών εταιρειών, ικανών να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό των αντίστοιχων πολυεθνικών, αλλά και να περιορίσουν τον εσωτερικό αθέμιτο ανταγωνισμό που οδηγεί σε συμπίεση τιμών, διαπραγματευτική αποδυνάμωση και υποβάθμιση παρεχόμενων υπηρεσιών.
- Προώθηση (μέσω του ΠΔΕ) προγραμμάτων ανάπτυξης ειδικών μορφών τουρισμού και ειδικότερα: α) Θαλάσσιου τουρισμού, με την ολοκλήρωση των μελετών για «λιμένες αναψυχής», την ταχεία προώθηση των έργων που είχαν επιλεγεί και την οργάνωση του κλάδου. Η ανάπτυξη του θαλάσσιου τουρισμού αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας, λόγω της σημασίας του, αλλά και της ανάγκης αξιοποίησης ενός συγκριτικού πλεονεκτήματος της χώρας στο μεσογειακό χώρο. β) Ιαματικού τουρισμού, με το σχεδιασμό της αξιοποίησης των δυνατοτήτων σε μακροχρόνια βάση, την άμεση αξιοποίηση εγκαταστάσεων με τη συμπλήρωση της υποδομής και το σχεδιασμό με στόχο τη δημιουργία κέντρων ιαματικού τουρισμού με διεθνείς προδιαγραφές. γ) Χειμερινού τουρισμού, που θα αποβλέπει στη δημιουργία πρότυπων χιονοδρομικών κέντρων αλλά και πολλών μικρών εγκαταστάσεων τοπικής σημασίας, μέσω κυρίως τοπικών φορέων. δ) Κοινωνικού τουρισμού, με στόχο την επέκταση των κινήτρων και στην αλλοδαπή ζήτηση, κυρίως σε περιόδους εκτός αιχμής. ε) Συνεδριακού τουρι-

σμού, με τη δημιουργία κέντρων κυρίως στις μεγαλουπόλεις, όπου υπάρχουν και προβλήματα πληροτήτων ξενοδοχειακών μονάδων. Η περιοχή Αθηνών έχει προτεραιότητα.

- Η προώθηση προγραμμάτων υποστήριξης και βελτίωσης του υφιστάμενου επιπέδου τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, όπως κέντρων εστίασης και αναψυχής, μεθοριακών σταθμών κ.λπ., καθώς και η βελτίωση και αξιοποίηση φυσικών χώρων με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά (σπηλαίων, πάρκων κ.λπ.).
- Η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας πληροφορικής σ' όλο το τουριστικό κύκλωμα και σύγχρονων μεθόδων οργάνωσης και λειτουργίας των μονάδων. Αυτό θα βοηθήσει στον περιορισμό των μεσαζόντων στο τουριστικό κύκλωμα και θα καταστήσει δυνατή την άμεση επικοινωνία αγοραστή και πωλητού του τουριστικού αγαθού.
- Συνεργασία φορέων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο για προβολή και πώληση του τουριστικού προϊόντος.

#### β. Πολιτική «ζήτησης»

- Επηρεασμός της ζήτησης για προσέλκυση τουριστών εκτός περιόδου αιχμής και άμβλυνση της εποχικότητας. Η ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού που αναφέρθηκαν παραπάνω (ιαματικού, κοινωνικού, συνεδριακού, χειμερινού κ.λπ.) με τη δημιουργία των κατάλληλων εγκαταστάσεων, εμπίπτει στην κατηγορία αυτή (κατευθυνόμενης ζήτησης) και αποτελεί στόχο πρώτης προτεραιότητας.
- Ο επηρεασμός της ζήτησης για προσέλκυση τουριστών υψηλού εισοδηματικού επιπέδου με την κατάλληλη προβολή και την παροχή του ανάλογου επιπέδου υπηρεσιών. Η επίτευξη, όμως, του στόχου αυτού (που αναφέρεται ως επιλεκτικός τουρισμός) προϋποθέτει την ποιοτική αναβάθμιση του συνόλου των παρεχόμενων υπηρεσιών και διατήρησή τους σε υψηλά επίπεδα.
- Ενίσχυση του εσωτερικού τουρισμού ώστε να μπορούν και οι Έλληνες να απολαμβάνουν διακοπές και να επιτυγχάνουν καλύτερο επίπεδο υπηρεσιών με χαμηλότερο κόστος.



- Περιορισμό της «ελεύθερης κατασκήνωσης», με τη δημιουργία οργανωμένων χώρων κατά περιοχή και ενίσχυση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης ώστε να αναλάβει το ρόλο αυτό.
- Επηρεασμός της ζήτησης με την κατάλληλη προβολή του «τουριστικού προϊόντος», συνολικά και κατά περιοχή, στις διάφορες τουριστικές αγορές, σε συνδυασμό με μια οργανωμένη προσπάθεια διευκολύνσεων και εξυπηρέτησης.

#### γ. Πολιτική τιμών

- Προσέγγιση των τιμών ισορροπίας, όπως διαμορφώνονται σε μια ελεύθερη ανταγωνιστική αγορά. Οι τιμές που συμφωνούνται είναι κατώτερες των τιμών ισορροπίας και εξαρτώνται από τη διαπραγματευτική ικανότητα και αντοχή των πωλητών υπηρεσιών έναντι των πιέσεων των πολυεθνικών μονοψωνίων. Η οργανωμένη προσπάθεια των φορέων τουρισμού κατά περιοχή πώλησης του «τουριστικού προϊόντος» αυξάνει τη διαπραγματευτική τους θέση, περιορίζει παράλληλα τον αθέμιτο, πολλές φορές, ανταγωνισμό και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για συστηματική παρακολούθηση της εξέλιξης των παραγόντων που επηρεάζουν τον τουρισμό της περιοχής τους, τις τιμές κ.λπ. Σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή θα παίξει ο ΕΟΤ, τόσο στην οργάνωση, όσο και στην ενίσχυση των τοπικών φορέων.
- Διαφοροποίηση των τιμών κατά περιοχή και περιόδους. Η διαμόρφωση κατώτατων ορίων και η ελεύθερη διαπραγμάτευση των ανώτατων λειτουργεί θετικά, όπως απέδειξε η πείρα των τελευταίων ετών.

#### δ. Πολιτική απασχόλησης

- Αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας με την εφαρμογή, σε μόνιμη βάση, προγραμμάτων επιμόρφωσης απασχολούμενων και επιχειρηματιών, καθώς και ταχύρρυθμης εκπαίδευσης των εποχιακά απασχολούμενων.
- Εξασφάλιση των εποχιακά απασχολούμενων με την κατοχύρωση του επαγγέλματος, την ασφάλιση κ.λπ. Η εποχικότητα της τουριστικής δραστηριότητας αποτελεί σοβαρό εμπόδιο στην προσέλκυση ικανών στελεχών, αλλά και στην επιμόρφωση των εργαζομένων.

- Αναβάθμιση της τουριστικής εκπαίδευσης με την αναδιοργάνωση του όλου εκπαιδευτικού συστήματος και την πλήρη αξιοποίηση των κοινοτικών προγραμμάτων. Η μετεκπαίδευση του στελεχιακού δυναμικού αλλά και η επιμόρφωση όλων των απασχολουμένων σε τουριστικά επαγγέλματα αποτελεί προϋπόθεση της αναβάθμισης των παρεχόμενων υπηρεσιών<sup>54</sup>.

## 5. Το Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης (Γ' ΚΠΣ) και τουριστικές δραστηριότητες

Οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες μπορούν να ενισχυθούν με τη χρήση κεφαλαιακών πόρων από ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησης.

Ένα από ευρωπαϊκά κοινοτικά προγράμματα είναι το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

Τα ενταγμένα μέτρα του Γ' ΚΠΣ που αφορούν τη στήριξη του ελληνικού τουρισμού προβλέπουν κατά άξονα δράσης τα παρακάτω:

### ΑΞΟΝΑΣ 1: Βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος

**Μέτρο 1.5.2:** Τη συμμετοχή σε δίκτυο συμβουλευτικής και μελετητικής υποστήριξης των ΜΜΕ του τουρισμού (συνολικού ύψους 21,44 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των τουριστικών ΜΜΕ μέσω της δημιουργίας δομών στήριξης με χαρακτήρα ιδιωτικού δικαίου. Προβλέπεται ότι ο φορέας ιδιωτικού δικαίου θα συσταθεί μετά από δημόσια ανακοίνωση πρόσκλησης ενδιαφέροντος, από κεφάλαια του Δημοσίου και του ιδιωτικού τομέα (συλλογικοί φορείς των κλάδων του τουρισμού) με στόχο την κάλυψη των ΜΜΕ στις 13 περιφέρειες της χώρας. Πιο συγκεκριμένα προγραμματίζεται η δημιουργία δικτύου εξειδικευμένων δομών παροχής συμβουλευτικών και μελετητικών υπηρεσιών προς τις Μικρο-Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ) του τομέα. Οι ΜΜΕ στον τουρισμό είναι κατά πλειοψηφία ατομικές επιχειρήσεις

<sup>54</sup> Κίντης, 1997, σ. 610-614

μικρού μεγέθους. Το μικρό και μέσαιο μέγεθος των επιχειρήσεων στον τουριστικό κλάδο καθώς και ο μεγάλος αριθμός των επιχειρήσεων δυσκολεύει την παροχή έγκυρων πληροφοριών σχετικά με τις τάσεις που επικρατούν στην αγορά, την ύπαρξη νέων δυνατοτήτων και τη βελτίωση των θέσεων τους με τεχνικές προσέλκυσης νέων αγορών και μείωσης του λειτουργικού κόστους (περίπου το 95% του συνόλου των επιχειρήσεων). Η έλλειψη στις παραμεθόριες περιφέρειες των δομών συμβουλευτικής και μελετητικής υποστήριξης οδηγεί τις ΜΜΕ στην αδυναμία εντοπισμού ευκαιριών, καθώς και την εξάρτησή τους από μεσάζοντες παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών. Η πληροφόρηση προς τις ΜΜΕ προσεγγίζει διεπιστημονικές θεματικές γνώσεων λόγω της ιδιαίτερης φύσης του τουριστικού κλάδου.

#### ΑΞΟΝΑΣ 2: Στήριξη και ενθάρρυνση της επιχειρηματικότητας

**Μέτρο 2.2:** Στήριξη επιχειρηματικότητας των τουριστικών επιχειρήσεων (συνολικού ύψους 207, 42 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ. Τελικός δικαιούχος: ΥΠΕΘΟ Ενδιάμεσος Φορέας Διαχείρισης (ΕΦΔ).

**Στόχος του μέτρου:** Ο ποιοτικός εκσυγχρονισμός των τουριστικών καταλυμάτων (ξενοδοχείων, κάμπινγκς, ενοικιαζόμενα καταλύματα) και η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας όλων των κλάδων του τουρισμού, μέσω των κινήτρων που παρέχονται από τον αναπτυξιακό νόμο. Πιο συγκεκριμένα προβλέπονται αναλήψεις δράσεων για ποιοτική βελτίωση των καταλυμάτων και διαποικίλισης των παρεχόμενων υπηρεσιών τους (εγκαταστάσεις, εξοπλισμός και μέσα) μέσω του αναπτυξιακού νόμου και για μικρές επενδύσεις μέσω πρόσκλησης ενδιαφέροντος που δημοσιεύει ο ενδιάμεσος φορέας διαχείρισης, καθώς και ενέργειες βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας τους (συνενώσεις, διείσδυση σε νέα τμήματα αγορών και εφαρμογή στρατηγικών marketing κ.ά) με σχετική πρόσκληση ενδιαφέροντος και διαχείριση που αναλαμβάνει ο ενδιάμεσος φορέας διαχείρισης.

ΑΞΟΝΑΣ 3: Προώθηση της επιχειρηματικής αριστείας

**Μέτρο 3.2:** Προώθηση επιχειρηματικής αριστείας στον τουρισμό (συνολικού ύψους 0, 57 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η ανάδειξη της επιχειρηματικής αριστείας μεταξύ των τουριστικών επιχειρήσεων. Πιο συγκεκριμένα προβλέπεται η επιβράβευση της επιχειρηματικής αριστείας στον τουριστικό κλάδο με αντίστοιχες προκηρύξεις που θα έχουν χαρακτήρα παραδείγματος.

ΑΞΟΝΑΣ 5: Διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος

**Μέτρο 5.1:** Ενίσχυση εγκαταστάσεων ειδικής τουριστικής υποδομής (συνολικού ύψους 106, 12 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΥΠΕΘΟ ΕΦΔ.

**Στόχος του μέτρου:** Η διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού Προϊόντος και η άμβλυση της εποχικότητας της ζήτησης. Πιο συγκεκριμένα αφορά τις ιδιωτικές επενδύσεις που προσβλέπουν στην ίδρυση εγκαταστάσεων ειδικής μορφής (συνεδριακά κέντρα, μαρίνες, γήπεδα γκολφ, κέντρα θαλασσοθεραπείας, κέντρα τουρισμού υγείας, υδροθεραπευτήρια, χιονοδρομικά κέντρα, κέντρα αθλητικού-προπονητικού τουρισμού κ.ά) μέσω του αναπτυξιακού νόμου. Στην ενότητα αυτή των επενδύσεων προβλέπεται να ενταχθούν όλες οι Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (ΠΟΤΑ). Οι ΠΟΤΑ δημιουργούνται με στόχο την ανάπτυξη ολοκληρωμένων τοπικών αγορών ακόμη και σε απομακρυσμένες παραμεθόριες περιοχές και συμβάλλουν στην ανάπτυξη νέων τουριστικών προϊόντων με ιδιαίτερα διαφοροποιημένο και ποιοτικό προσανατολισμό.

**Μέτρο 5.2:** Ολοκληρωμένες δράσεις πολιτιστικού τουρισμού (συνολικού ύψους 34, 71 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ, ΕΦΔ.

**Στόχος του μέτρου:** Η διαφοροποίηση και ο εμπλουτισμός του ελληνικού τουριστικού προϊόντος με την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και έμμεσα η άμβλυση της εποχικότητας της ζήτησης με δημόσιες επεν-

δύσεις σε δίκτυα και διαδρομές και με επενδυτικά προγράμματα ιδιωτικών φορέων που θα υποβληθούν μετά από πρόσκληση ενδιαφέροντος προς τους ιδιώτες και φορείς που θα δημοσιεύσουν οι ενδιάμεσοι φορείς διαχείρισης (ΕΦΔ). Πιο συγκεκριμένα εδώ προβλέπεται να ενταχθούν οι δραστηριότητες και τα έργα ανάδειξης του τουριστικού προϊόντος της χώρας μας. Για την αποπεράτωση της επενδυτικής πρωτοβουλίας απαιτείται η ανάπτυξη πολιτιστικών δικτύων και διαδρομών σε εθνικό επίπεδο. Στα προγράμματα που θα υποβληθούν θα πρέπει να περιέχονται τα παρακάτω θέματα:

- χαρτογραφήσεις πολιτιστικών διαδρομών
- σχεδιασμός και οργάνωση δικτύων
- σχεδιασμός υποδομών
- οργάνωση της λειτουργίας
- διαχείριση επισκεπτών
- φορείς διαχείρισης
- ενημερωτικό υλικό και προβολή

ή θέματα:

- διάσωσης και καθιέρωσης της ελληνικής κουζίνας (εθνική, τοπική, δημιουργική)
- υλοποίησης δράσεων ένταξης των παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων
- υλοποίησης δράσεων ένταξης των προϊόντων χειροτεχνίας και γενικά των παραδοσιακών τεχνικών (μεταλλοτεχνία και ξυλοναυπηγική κ.ά) στο τουριστικό προϊόν της χώρας
- προγράμματα προσέγγισης του τουρίστα με την ελληνική τέχνη

**Μέτρο 5.3:** Τουριστικά αγκυροβόλια (συνολικού ύψους 14,29 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η διαφοροποίηση του ελληνικού τουριστικού προϊόντος και έμμεσα η άμβλυνση της εποχικότητας της ζήτησης μέσω της εκμετάλλευσης του νησιωτικού χαρακτήρα της. Πιο συγκεκριμένα το έργο θα πραγματοποιηθεί με δημόσιες επενδύσεις.

**Μέτρο 5.4:** Τουριστική Προβολή (συνολικού ύψους 9, 71 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η ενίσχυση της παρουσίας της χώρας στις αγορές, η αξιοποίηση των νέων αγορών ή τμημάτων αγορών καθώς και η σταδιακή δραστηριοποίηση και συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο κόστος της τουριστικής προβολής. Πιο συγκεκριμένα το μέτρο θα υλοποιηθεί με δημόσιες επενδύσεις που αφορούν ενέργειες και δραστηριότητες marketing (δημιουργία σχεδίων προβολής υπό συνέργια με αντίστοιχα σχέδια προβολής από τον ιδιωτικό τομέα που δίνουν έμφαση σε εξειδικευμένα κομμάτια του σχεδίου marketing της χώρας). Η χρηματοδότηση θα καλυφθεί και από κεφάλαια ιδιωτών.

**Μέτρο 5.5:** Πρόσέλκυση τουριστικής ζήτησης κατά τη χειμερινή περίοδο (συνολικού ύψους 4, 29 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η συμβολή στην αύξηση της ζήτησης κυρίως των ανεπτυγμένων τουριστικών περιοχών (περιοχές με κατάλληλα ενεργά καταλύματα και παρεχόμενες επιπρόσθετες εξυπηρετήσεις και διευκολύνσεις). Πιο συγκεκριμένα το μέτρο θα ενεργοποιηθεί από τον ΕΟΤ με τη δημοσίευση πρόσκλησης ενδιαφέροντος προς τους ιδιώτες.

#### ΑΞΟΝΑΣ 8: Ανθρώπινο δυναμικό

**Μέτρο 8.1:** Αναμόρφωση της εκπαίδευσης και κατάρτιση στο χώρο του τουρισμού (συνολικού ύψους 45, 3 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ, ΣΤΕ (Σχολή Τουριστικής Εκπαίδευσης πρώην Σχολή Τουριστικών Επαγγελματιών).

**Στόχος του μέτρου:** Η αξιοποίηση των ανθρώπινων πόρων μέσω της αναδιάρθρωσης και ριζικής αναμόρφωσης της τουριστικής εκπαίδευσης και κατάρτισης.

### ΑΞΟΝΑΣ 9: Τεχνική βοήθεια

**Μέτρο 9.2:** Τεχνική βοήθεια - Τομέας Τουρισμού (συνολικού ύψους?, 14 εκατομμυρίων ευρώ).

**Αρχή εφαρμογής:** ΕΟΤ, Τελικός δικαιούχος: ΕΟΤ.

**Στόχος του μέτρου:** Η υποστήριξη των τουριστικών δράσεων σε θέματα κατάρτισης των μελετών σκοπιμότητας, κατάρτισης συστημάτων πιστοποίησης, οργάνωσης, διαχείρισης, παρακολούθησης και ελέγχου της υλοποίησης μέτρων, τεχνικής βοήθειας καθώς και δαπανών επικοινωνίας για την ενημέρωση των ενδιαφερόντων.

## **6. Οι πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της υπαίθρου**

Η υποστήριξη της βιώσιμης ανάπτυξης των παραμεθόριων και υπαίθριων αγροτικών περιοχών αποτελεί σημαντικό στόχο των προτεραιοτήτων της χώρας μας αλλά και της Ε.Ε. Η θέσπιση προγραμμάτων υποστήριξης της υπαίθρου σχετίζεται συχνά με συγκεκριμένα προγράμματα χρηματοδότησης επενδύσεων, διατήρησης των πόρων και υποστήριξης δημιουργίας υποδομών.

Τα κοινοτικά πλαίσια στήριξης που αποσκοπούν στην αγροτική ανάπτυξη περιλαμβάνουν μέτρα για την προώθηση δραστηριοτήτων αγροτικού τουρισμού, μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο ολοκληρωμένης ανάπτυξης. Τα μέτρα αυτά συνίστανται στη χρηματοδοτική ενίσχυση επενδύσεων τουριστικής ανωδομής, όπως καταλύματα, κέντρα εστίασης - αναψυχής, αθλητικές εγκαταστάσεις, κλπ. Στις επιλέξιμες περιφέρειες για ενίσχυση μέσω του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης, ο αγροτικός τουρισμός και το περιβάλλον έχουν επωφεληθεί σημαντικά από αυτές τις ενισχύσεις.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υιοθέτησε το 1990, μια κοινοτική πρωτοβουλία για την αγροτική ανάπτυξη, με την ονομασία LEADER («Liaisons Entre Actions pour le Développement de l'Économie Rurale»), μέσα στα πλαίσια της οποίας η Ε.Ε. ενθαρρύνει την ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη σε τοπικό επίπεδο. Μέσω αυτής της πρωτοβουλίας έχει δημιουργηθεί ένα δίκτυο 200 ομάδων τοπικής δράσης (Ο.Τ.Δ.). Κατά τη χρονική περίοδο

1994-1999 λειτούργησε η πρωτοβουλία LEADER II. Κάθε Ο.Τ.Δ. ανέλαβε την ευθύνη διαχείρισης οικονομικών πόρων για την ενίσχυση επενδυτικών σχεδίων μέσα στα γεωγραφικά όρια της χωρικής της ενότητας, επενδυτικά σχέδια που θα έπρεπε να εξυπηρετούν τα εξής μέτρα:

- Παροχή πληροφόρησης για όλα τα κοινοτικά μέτρα και χρηματοδοτικά πλαίσια ενίσχυσης της αγροτικής ανάπτυξης
- Επαγγελματική κατάρτιση και ενίσχυση της απασχόλησης /επιχειρηματικότητας.
- Αγροτικός τουρισμός
- Προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος
- Μικρές μονάδες μεταποίησης, χειροτεχνίας και τοπικών υπηρεσιών
- Αξιοποίηση και εμπορία τοπικών αγροτικών προϊόντων.

Το Leader αποσκοπεί:

- Στην οικονομική διαφοροποίηση των υπαίθριων, αγροτικών και παραμεθόριων περιοχών
- Στην προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος
- Στην προστασία της ποιότητας ζωής της υπαίθρου

Μια προσέγγιση των εξελίξεων των τουριστικών επενδύσεων της ευρωπαϊκής υπαίθρου μπορεί να διεξαχθεί βάσει του μεγέθους των επενδύσεων που πραγματοποιήθηκαν πανευρωπαϊκά στα πλαίσια του προγράμματος Leader της Ε.Ε.

Τα ποσοστά των επενδύσεων σε τουριστικές δραστηριότητες της υπαίθρου φαίνεται να αυξάνονται πανευρωπαϊκά στις περιοχές της Δυτικής Μεσογείου και της Βόρειας Ευρώπης. Πιο συγκεκριμένα τα ποσοστά παρουσιάζονται ιδιαίτερα αυξημένα στην Ισπανία (60% min.-100% max.), την Πορτογαλία (60% min.-80% max.), την Γερμανία (60% min.-100% max.) και το Βέλγιο (60% min.-80% max.).

Σύμφωνα με μελέτες, η παρούσα κατάσταση στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει να παρουσιάσει τόσο προορισμούς με επιτυχημένη εξέλιξη στις



οικονομικές δραστηριότητες όσο και προορισμούς που παρουσίασαν προβλήματα στην αναπτυξιακή τους εξέλιξη.

### *6.1. Η κοινοτική πρωτοβουλία Leader+ (2000-2006)*

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού προβάλλουν ως μια αξιόπιστη λύση μέσα στα πλαίσια της αναπτυξιακής στρατηγικής εμπλουτισμού της προσφοράς τουριστικών υπηρεσιών στον Ελλαδικό χώρο. Η επιλογή αυτή καθίσταται ακόμη πιο κρίσιμη όταν το ζήτημα είναι ο σχεδιασμός και η προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού στην αγροτική ζώνη, μέσα στα πλαίσια μιας βιώσιμης και αειφορικής ανάπτυξης της ελληνικής υπαίθρου. Η αναγκαιότητα του σχεδιασμού τέτοιων δραστηριοτήτων συνεπάγεται την εφαρμογή επιστημονικών προσεγγίσεων και μεθόδων έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η αποδοτικότητα του εγχειρήματος και να επιτευχθούν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα.

Η ανάπτυξη των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενισχύεται με την καθιέρωση των κοινοτικών πρωτοβουλιών. Τα προγράμματα Αγροτικής Ανάπτυξης μιας γεωγραφικής περιοχής, που ανήκει στην επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.), ενισχύονται από τις γενικές κατευθύνσεις του σχετικού κανονισμού της Ε.Ε. (άρθρο 20 του κανονισμού ΕΚ 1260/99 με τίτλο «Πρωτοβουλία για την αγροτική ανάπτυξη Leader+»). Η εθνική αρμόδια υπηρεσία για τη διαχείριση της κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader+ είναι το Υπουργείο Γεωργίας (Διεύθυνση Προγραμματισμού και Γεωργικών Διαρθρώσεων, Αχαρνών 2, 10176 Αθήνα, Τμήμα Α' - Γραφείο Leader, Τηλ.: 01-5291251, 5291232, 5291247). Η αρμόδια Ευρωπαϊκή Υπηρεσία είναι η Γενική Διεύθυνση Γεωργίας (VI) - Διεύθυνση Ανάπτυξης και Υπαίθρου (FI), Τμήμα FI 2 (Τηλεφωνικό κέντρο 0032-2/ 299 11 11).

Οι στόχοι της νέας κοινοτικής πρωτοβουλίας Leader +, σύμφωνα με το πρόγραμμα, δίνουν έμφαση στην προώθηση ολοκληρωμένων, πρωτότυπων στρατηγικών αειφόρου ανάπτυξης, υψηλής ποιότητας. Για να επιτευχθεί ο στόχος προτείνεται η πειραματική εφαρμογή νέων μορφών αειφόρου ανάπτυξης, όπως:

- Αξιοποίηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Ενίσχυση του οικονομικού πλαισίου με σκοπό τη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης.
- Βελτίωση της οργανωτικής ικανότητας της τοπικής κοινωνίας.

Για την Ελλάδα η συνολική κοινοτική συνεισφορά ανέρχεται σε 172 εκ. ευρώ (υπολογισμός βάσει τιμών του 2002).

Η φιλοσοφία της ανάπτυξης Leader+ στηρίζεται στην αξιοποίηση των τοπικών εταίρων, γνωστών με την ονομασία Ομάδες Τοπικής Δράσης. Οι ομάδες αυτές αποτέλεσαν την εναρκτήρια βάση για την ανάπτυξη των τοπικών υπαίθριων αναπτυξιακών δράσεων βάσει στόχων που καθορίζουν από κοινού και αποτελούνται από διαμένοντες-αντιπροσώπους των κοινωνικοοικονομικών κύκλων της γεωγραφικής περιοχής (π.χ. αντιπρόσωποι των τοπικών επαγγελματικών οργανώσεων, αντιπρόσωποι των τοπικών φορέων διοίκησης, ενώσεις κατοίκων κ.ά). Το πρόγραμμα έχει ολοκληρωθεί ως προς τη φάση αξιολόγησης των υποψήφιων περιοχών κατά τη διάρκεια των δύο ετών από την έγκριση των κριτηρίων επιλογής των προγραμμάτων Leader+. Η υποβολή προτάσεων από τους ενδιαφερόμενους (δηλαδή τις Ομάδες Τοπικής Δράσης) έγινε 2001 μετά δηλαδή από τη διαδικασία έγκρισης του εθνικού προγράμματος Leader+ από την αρμόδια επιτροπή της Ε.Ε. και μάλιστα ένα πολύ μεγάλο ποσοστό επιχειρήσεων έχει λάβει την ανάλογη χρηματοδότηση για την υποστήριξη των επιχειρηματικών τους εργασιών.

## 6.2. Οι τομείς ανάπτυξης της ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας Leader+

Η ευρωπαϊκή πρωτοβουλία Leader+(2000-2006) περιλαμβάνει τους παρακάτω τέσσερεις τομείς δράσεων (σκέλη δράσεων):

Σκέλος 1 και 2: «Ολοκληρωμένες και πιλοτικού χαρακτήρα στρατηγικές αγροτικής ανάπτυξης». Το πρώτο σκέλος της πρωτοβουλίας ασχολείται με την κατάρτιση και την εφαρμογή αναπτυξιακών σχεδίων. Τα σχέδια ανάπτυξης που εντάχθηκαν στην πρωτοβουλία, θα πρέπει:

- Να προτείνουν τοπικές αναπτυξιακές στρατηγικές με έμφαση στην ολοκληρωμένη προσέγγιση του αναπτυξιακού προβλήματος, τη βιωσιμότητα

τητα της πρότασης και τη λεπτομερή αναγραφή των πολιτικών ή της κατανομής των δράσεων της προσπάθειας.

- Να στηρίζεται η απόδοση της πρότασης στην επιτυχία της αντιπροσωπευτικής εταιρικής σχέσης μεταξύ των μελών της Ομάδας Τοπικής Δράσης.
- Να στηρίζεται η απόδοση της πρότασης στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής, δηλαδή τους φυσικούς, πολιτιστικούς και τεχνητούς πόρους, οι οποίοι ως στοιχεία αποτελούν την πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και στο επίπεδο τεχνογνωσίας των μελών της τοπικής κοινωνίας και την ικανότητα χρήσης νέων τεχνολογιών. Ο συντονισμός μεταξύ διαφόρων φορέων και ο καθορισμός κοινών στόχων προαπαιτείται με σκοπό την υποβολή ενός τελικού τοπικού σχεδίου ανάπτυξης που περικλείει και εκφράζει τις επιδιώξεις όλων των μελών της Ομάδας Τοπικής Δράσης.
- Να τονίζει τις επιπτώσεις της χρήσης των πιθανών νέων σε εφαρμογή τεχνολογιών και γνώσεων, την ανταγωνιστικότητα των τοπικών προϊόντων παραγωγής και των προσφερόμενων υπηρεσιών.
- Να τονίζει τις επιπτώσεις των ενεργειών στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της περιοχής.
- Να εμβαθύνει στα κανάλια διανομής προώθησης των τοπικών αγροτικών προϊόντων και τις δυνατότητες αμοιβαίας συνεργασίας με σκοπό την προώθηση των αγαθών στην αγορά.
- Να αναφέρεται στην αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων με έμφαση στην αξιοποίηση τοποθεσιών κοινοτικού ενδιαφέροντος, σύμφωνα με το κοινοτικό πρόγραμμα ΦΥΣΗ 2000 (NATURA 2000).
- Να αναφέρεται σε περιοχές εφαρμογής που πληρούν κατ' ελάχιστον τα παρακάτω κριτήρια: α) Περιορισμένη έκταση, β) Αγροτικό χαρακτήρα, γ) Ομοιογένεια φυσική (δηλαδή βάσει γεωγραφικής όχι απαραίτητα βάσει εθνικής διοικητικής διαίρεσης), οικονομική και κοινωνική, δ) Επάρκεια σε κατάλληλο, ενεργό ανθρώπινο δυναμικό, ε) Επάρκεια σε χρηματοοικονομικούς πόρους για ανάληψη επενδυτικών και άλλων πρωτοβουλιών με σκοπό τη μελλοντική βιώσιμη ανάπτυξη και στ) Ο συνολικός πλη-

θυσμός της υποψήφιας γεωγραφικής περιοχής θα πρέπει να συγκαταλέγεται αριθμητικά μεταξύ των περιοχών με ελάχιστο όριο τους 10.000 κατοίκους και μέγιστο όριο τους 100.000 κατοίκους.

Σκέλος 3: «Στήριξη της συνεργασίας μεταξύ των αγροτικών περιοχών». Το δεύτερο σκέλος της πρωτοβουλίας ασχολείται με τις μορφές συνεργασίας και την εφαρμογή σχεδίων συνεργασίας μεταξύ διαφόρων γεωγραφικών περιοχών. Τα σχέδια συνεργασίας, που θα ενταχθούν σ' αυτό το σκέλος της πρωτοβουλίας, θα πρέπει:

- Να έχουν διακρατικό χαρακτήρα ή χαρακτήρα συνεργασίας μεταξύ συνεργαζόμενων γεωγραφικών περιοχών.
- Να αναφέρονται σε θεματικές εφαρμογές που πληρούν κατ' ελάχιστον τα παρακάτω κριτήρια: α) Δυνατότητα εφαρμογής σε περιοχές που επιλέχθηκαν στο πρώτο σκέλος, β) Εξασφάλιση προστιθέμενης αξίας για την περιοχή ή τις περιοχές επιλογής, γ) Συνεισφορά στη συγκέντρωση τεχνογνωσίας, ανθρώπινου δυναμικού και χρηματοδοτικών πόρων για κάθε περιοχή, δ) Συμφωνία με τις θεματικές κατευθύνσεις που καθορίστηκαν με σαφήνεια από τις Ομάδες Τοπικής Δράσης στο σχέδιο ανάπτυξης του πρώτου σκέλους της πρωτοβουλίας και ε) Υλοποίηση μιας από κοινού μεταξύ των περιοχών ενέργειας.

Σκέλος 4: «Δικτύωση». Το τρίτο σκέλος της πρωτοβουλίας ασχολείται με τη δικτύωση των αγροτικών περιοχών είτε πρόκειται για περιοχές ενταγμένες στο Leader+ είτε όχι. Στο δίκτυο συμμετέχουν:

- Οργανώσεις με τοπικό χαρακτήρα δράσεων.
- Διοικητικές υπηρεσίες με τοπικό χαρακτήρα δράσεων.
- Γενικά οι αγροτικές περιοχές με τους κοινωνικούς φορείς τους.

Επιδίωξη της προσπάθειας σχετικά με την εφαρμογή των στόχων του τρίτου σκέλους της πρωτοβουλίας είναι:

- Η ανταλλαγή και μεταφορά εμπειριών.
- Η τόνωση και ολοκλήρωση της συνεργασίας μεταξύ των περιοχών.
- Η πληροφόρηση.

- Η αποτίμηση διδαγμάτων σχετικά με την αγροτική ανάπτυξη.

Το ύψος επιχορήγησης του ελληνικού *Leader II* για την εξαετία 1994-1999 ανέρχονταν σε 184 εκατομμύρια ECU (με κοινοτική συμμετοχή 148 εκατομμύρια ECU και εθνική συμμετοχή 36 εκατομμύρια ECU). Το ύψος της επιχορήγησης, βάσει του *Leader Plus (Leader+)* όπως προαναφέρθηκε, ανέρχεται σε 172 εκατομμύρια ευρώ. Η ίδια συμμετοχή των φορέων δεν θα πρέπει να είναι μικρότερη από 30% του συνολικού εκτιμώμενου κόστους της πρωτοβουλίας *Leader*. Το ύψος της ίδιας συμμετοχής θα πρέπει να αποδεικνύεται από τον επενδυτή για κάθε μεμονωμένο έργο που υποβάλλεται. Ο Αγροτουρισμός που περιλαμβάνεται στο μέτρο 3 του σκέλους του προγράμματος της αγροτικής καινοτομίας (σκέλος Β') επιχορηγείται το ανώτερο με 60% από τα διαρθρωτικά ταμεία του *Leader* (ΕΤΠΑ, ΕΚΤ) και με 40% ελάχιστο ποσοστό ίδιας συμμετοχής. Η απόκτηση ικανοτήτων περιλαμβάνεται στο σκέλος Α' των ενεργειών του *Leader+* που περιλαμβάνει πακέτο ενεργειών με αντικείμενο τη διάγνωση των αναγκών της περιοχής αναφοράς, καθώς και την ενημέρωση-κατάρτιση-ευαισθητοποίηση του πληθυσμού για την ενεργή συμμετοχή του στο σχεδιασμό της αναπτυξιακής προσπάθειας.

## 7. Αγροτουρισμός

Γενικά, ο αγροτικός τουρισμός περιλαμβάνει μια ευρεία ποικιλία τουριστικών καταλυμάτων, δραστηριοτήτων, εκδηλώσεων, αθλημάτων και αναψυχής, τα οποία αναπτύσσονται σε μια χωρική ενότητα που χαρακτηρίζεται ως αγροτική. Κατά μια άποψη, ο «αγροτικός τουρισμός είναι μια έννοια η οποία περιλαμβάνει όλες τις τουριστικές δραστηριότητες σε αγροτικές ζώνες». Ένας εναλλακτικός ορισμός που ξεπερνάει το γεωγραφικό πρόβλημα μπορεί να είναι ο εξής: «Αγροτικός τουρισμός είναι μια έννοια που καλύπτει τουριστικές δραστηριότητες που αναλαμβάνονται και οργανώνονται από τον τοπικό πληθυσμό, και βασίζονται στις ευκαιρίες και τα πλεονεκτήματα που παρέχει το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον».

Η χώρα μας λαμβάνοντας υπόψη τόσο τη δυνατή συμμετοχή του αγροτουρισμού στην αγροτική ανάπτυξη, την παγκοσμιοποίηση των αγορών, την αλλαγή των καταναλωτικών προτύπων, τη διαφοροποίηση της αγοράς εργασίας στις αγροτικές περιοχές αλλά όσο και την αξιοποίηση των ευκαιριών προχώρησε στη σύσταση της εταιρείας Αγροτουριστική Α.Ε. Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού θα ενισχυθεί στην Ελλάδα από το νέο φορέα την Αγροτουριστική ΑΕ, που έχει τη μορφή Ανώνυμης Εταιρείας. Οι κύριοι μέτοχοι της εταιρείας είναι ο ΕΟΤ, το Υπουργείο Γεωργίας, οι αναπτυξιακές εταιρείες, επιχειρηματικοί και κοινωνικοί φορείς. Ο φορέας θα παρέχει επιστημονικές, τεχνικές και πληροφοριακές υπηρεσίες σε θέματα οργάνωσης, παραγωγής, προώθησης και προβολής των προϊόντων. Επίσης παρέχει συμβουλές στο Υπουργείο Γεωργίας σε θέματα χάραξης στρατηγικής και προώθησης του αγροτουρισμού.

Οι αγρότες και οι αγρότισσες που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό παρακολουθούν υποχρεωτικά σεμινάρια, ώστε να βελτιώσουν την απόδοση τους παρέχοντας παράλληλα στους επισκέπτες τις κατάλληλες υπηρεσίες. Τα προγράμματα κατάρτισης ανακοινώνονται από τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις Γεωργικής Ανάπτυξης. Οι αγρότες ως κατ' εξοχήν κάτοικοι της υπαίθρου μπορούν να αναπτύξουν συλλογικές τουριστικές δραστηριότητες με τη μορφή των Αγροτικών Συνεταιρισμών. Για τη σύσταση απαιτείται η σύνταξη καταστατικού και υπογραφές από επτά τουλάχιστον μέλη (ν. 2810/2000 και ν. 602/ 1915) καθώς και έγκριση από το Ειρηνοδικείο της έδρας του συνεταιρισμού.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο αριθμός των ελάχιστων μελών κυμαίνεται από δύο μέχρι επτά (όσον αφορά τα ελάχιστα απαιτούμενα μέλη κατά χώρα είναι Ολλανδία δύο, Ιταλία τρία, Ισπανία, Φιλανδία, Λουξεμβούργο και Πορτογαλία πέντε, Γερμανία, Γαλλία, Ιρλανδία, Αγγλία και Ελλάδα επτά, στις χώρες Δανία, Βέλγιο και Σουηδία οι συνεταιρισμοί θεωρούνται εταιρείες όπως οι υπόλοιπες νομικές μορφές).

Η αγροτική ζώνη (ύπαιθρος) καθίσταται ένας προορισμός που προσελκύει αυξανόμενη πελατεία που είναι σε αναζήτηση ενός καθαρού περι-

βάλλοντος και αυθεντικότητας. Η πρόκληση για τον τοπικό πληθυσμό είναι η παραγωγή του κατάλληλου προϊόντος σε ένα επίπεδο υψηλής ποιότητας, όπως γίνεται αντιληπτή από την πελατεία, και στην επαγγελματική του προώθηση και εμπορία. Γενικά, υφίσταται ένα έντονο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη και προώθηση του αγροτικού τουρισμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ένας από τους βασικούς στόχους αλλά και προϋποθέσεις της βιώσιμης ανάπτυξης είναι η ολοκληρωμένη ανάπτυξη σε χωρικές ενότητες της υπαίθρου. Στα πλαίσια της τοπικής ανάπτυξης, ο αγροτουρισμός μπορεί να αποτελέσει μια αξιόπιστη στρατηγική επιλογή προς την κατεύθυνση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού και της βιώσιμης ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών.

Οι προϋποθέσεις επιτυχίας ενός σχεδίου δράσης για την τοπική ανάπτυξη είναι:

- Η ολοκληρωμένη προσέγγιση της ανάπτυξης, με βάση ορισμένους άξονες που προκύπτουν από τους παραγωγικούς πόρους και το ανθρώπινο δυναμικό της περιοχής.
- Η εκπόνηση και εφαρμογή ενός επιχειρησιακού σχεδίου με όλες τις συνιστώσες-παραμέτρους ανάπτυξης.
- Η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων, που προϋποθέτει συντονισμό και οργάνωση των εμπλεκόμενων φορέων του δημοσίου, κοινωνικού και ιδιωτικού τομέα<sup>55</sup>.

Από τη μέχρι σήμερα εμπειρία σχετικών αναπτυξιακών σχεδίων, διαπιστώθηκε μια σειρά ελλείψεων και αδυναμιών, μεταξύ των οποίων:

- Ο κατακερματισμός των προσπαθειών οργάνωσης του αγροτικού τουρισμού σε διάφορα επίπεδα.
- Η έλλειψη κρίσιμης μάζας που θα επιτρέψει την υλοποίηση δράσεων μεγαλύτερου βεληνεκούς, με όρους αφενός οικονομικούς (βιωσιμότητας και αποδοτικότητας) και, αφετέρου πρόσβασης σε νέες αγορές (marketing).
- Η έλλειψη προδιαγραφών και άρα διασφάλισης ποιότητας των παρεχομένων υπηρεσιών και υποδομών στις αγροτικές περιοχές.

---

<sup>55</sup> Βαρβαρέσος, 1999, σ 131-140

Οι παραπάνω διαπιστώσεις οδηγούν στην αναγκαιότητα κεφαλαιοποίησης της μέχρι σήμερα εμπειρίας του LEADER II και άλλων σχετικών τοπικών προγραμμάτων, ως επίσης και της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και του συντονισμού των αναπτυξιακών παρεμβάσεων, είτε αυτές αφορούν στο πεδίο του σχεδιασμού, είτε είναι υποστηρικτικές. Τα στοιχεία αυτά συνεπάγονται τον καθορισμό ξεκάθαρων, εξειδικευμένων και ρεαλιστικών στόχων, και την εκπόνηση ενός επιχειρησιακού σχεδίου δράσης, με εσωτερική συνάφεια.

Κατά την προηγούμενη εφαρμογή του Τοπικού Προγράμματος - μέσα στα πλαίσια της πρωτοβουλίας LEADER II - οι ενισχύσεις στον τομέα του αγροτικού τουρισμού και σε άλλες συναφείς δραστηριότητες αποτέλεσαν τον κορμό της επενδυτικής δραστηριότητας στη χώρα μας. Οι επενδύσεις που έχουν υλοποιηθεί μέσα στα πλαίσια των προγραμμάτων LEADER II και Β' Κ.Π.Σ. έχουν συνεισφέρει στη διαμόρφωση ενός καλού υπόβαθρου για δραστηριότητες αγροτουρισμού και εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Ειδικότερα, έχουν διαμορφωθεί οι προϋποθέσεις για τις εξής επιμέρους τουριστικές δραστηριότητες:

- Αγροτουριστική διαμονή: με ιδιαίτερη ατμόσφαιρα και υποδοχή. Τα καταλύματα διαθέτουν αυθεντικό παραδοσιακό χρώμα και καλή ελληνική τοπική ανά περιοχή κουζίνα. Διακρίνονται για τον ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτήρα τους, κατασκευασμένα από πέτρα και ξύλο.
- Πεζοπορία - Ορειβασία: ημερήσιες ή πολυήμερες πεζοπορικές εκδρομές με συνοδεία σε κάθε γωνιά για φυσιολάτρες (trekking).
- Ποδηλασία: φυσιολατρικές εξερευνήσεις, διαδρομές σε γραφικούς επαρχιακούς δρόμους με ποδήματα βουνού.
- Θαλάσσιο kayaking: εξάσκηση στη θαλάσσια δραστηριότητα για την εξερεύνηση απόμακρων ακρογιαλιών, κόλπων και θαλάσσιων σπηλαίων.
- Ανεμοπτερισμός: οργανωμένος σε βάσεις, με τη συνοδεία έμπειρων εκπαιδευτών.
- Αναρρίχηση: διαδρομές για τους έμπειρους της αναρρίχησης, και μαθήματα σε εξειδικευμένο κέντρο εκπαίδευσης.



- Βοτανολογικοί περίπατοι: ποικιλία σε φυτά και λουλούδια όλες τις εποχές.
- Ελληνική Λαϊκή Κληρονομιά: ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς, με αξιόλογα λαογραφικά μουσεία. Προβολή της κεραμικής τέχνης, της υφαντουργίας, των παραδόσεων, των αρχαιολογικών θησαυρών, της μουσικής και της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Οι επικρατούσες συνθήκες διαμόρφωσαν ένα πλαίσιο για δραστηριότητες εναλλακτικού τουρισμού, που χρήζει κατάλληλου αναπτυξιακού σχεδιασμού για περαιτέρω ποιοτική αναβάθμιση, με στόχο την αειφορική αγροτουριστική δραστηριότητα στα πλαίσια μιας βιώσιμης ανάπτυξης στην αγροτική χώρα.

Ο βασικός σκοπός είναι η βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη της υπαίθρου και η αποκατάσταση της διαταραγμένης κοινωνικής και περιβαλλοντικής ισορροπίας. Το Εθνικό Πρόγραμμα LEADER+ έχει υιοθετήσει δύο γενικούς αναπτυξιακούς στόχους:

- Ολοκληρωμένη, αειφόρος ανάπτυξη της υπαίθρου μέσω πιλοτικών εφαρμογών.
- Ενίσχυση της προσπάθειας για άρση της απομόνωσης των περιοχών σε όλα τα επίπεδα οικονομικής και κοινωνικής ζωής.

Οι παραπάνω γενικοί στόχοι σε εθνικό επίπεδο έχουν εξειδικευθεί σε τοπικό επίπεδο, με βάση τους παραγωγικούς, φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους της περιοχής.

(α) Ο γενικός στόχος του Ειδικού Σχεδίου Αγροτουρισμού είναι η κατάλληλη αξιοποίηση των πόρων - ανθρώπινων, φυσικών, πολιτιστικών και ιστορικών - της χωρικής ενότητας, μέσω της περαιτέρω ενεργοποίησης του ενδογενούς δυναμικού και του επενδυτικού ενδιαφέροντος στις περιοχές παρέμβασης, με απώτερο στόχο τη βελτίωση του επιπέδου ζωής και την ανάσχεση της τάσης εγκατάλειψης της ενδοχώρας.

Ένας κρίσιμος προσδιοριστικός παράγοντας επιτυχίας του αγροτουρισμού είναι η ολοκληρωμένη προσέγγιση, με βάση ορισμένους άξονες που προκύπτουν από τους παραγωγικούς και άλλους πόρους της περιοχής. Ο γενικός στόχος θα επιτευχθεί με την υλοποίηση παρεμβάσεων ολοκληρωμένης

και επικεντρωμένης προσέγγισης, μικρών επιχειρήσεων που αφορούν άμεσα ή έμμεσα, την ολοκληρωμένη αγροτική ανάπτυξη, ενισχύοντας τη συλλογική, τομεακή και διατομεακή δράση.

(β) Ειδικοί Στόχοι. Ειδικότερος στόχος ως προς τον αγροτουρισμό είναι η τουριστική ανάπτυξη που θα στηρίζεται στην ανάδειξη και προβολή των αξιόλογων πόρων της χωρικής ενότητας μέσω καθορισμένων χωρικά διαδρομών και την προώθηση εξειδικευμένων τουριστικών προϊόντων. Τα προϊόντα εξυπηρετούν τους εξής στόχους:

- Αποκατάσταση της οικολογικής ισορροπίας και προστασία του περιβάλλοντος, με την ταυτόχρονη προώθηση τουριστικών δραστηριοτήτων φιλικών προς το περιβάλλον.
- Προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών πόρων της περιοχής (τοπική αρχιτεκτονική, λαϊκή τέχνη και τοπικά ήθη και έθιμα).
- Βελτίωση και εμπορία των τοπικών προϊόντων (αγροτικών, χειροτεχνίας και μεταποίησης), εξασφαλίζοντας μια λειτουργική αλληλοσύνδεση των τουριστικών δραστηριοτήτων με τους άλλους κλάδους της τοπικής οικονομίας.
- Δημιουργία ευκαιριών συμπληρωματικής απασχόλησης στον τοπικό πληθυσμό, έτσι ώστε να βελτιωθεί το εισόδημα τους.
- Προσέλκυση επισκεπτών ειδικού ενδιαφέροντος (ανεμοπτεριστές, ορειβάτες, ποδηλάτες κ.λ.π).
- Ανάπτυξη υπαίθριων αθλητικών δραστηριοτήτων - εκδηλώσεων.
- Ανάπτυξη δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την παροχή υπηρεσιών διαμονής, διατροφής και ψυχαγωγίας.
- Δημιουργία ενός οργανωμένου δικτύου προώθησης αγροτουριστικών προϊόντων, μέσα από μια ολοκληρωμένη πολιτική και στρατηγική marketing.
- Δημιουργία συμπληρωματικών οικονομικών οφελών στην τοπική οικονομία με γνώμονα πάντοτε την διατήρηση της αυθεντικότητας της φυσιογνωμίας.

Οι κρίσιμες παράμετροι που υπεισέρχονται σε μια ολοκληρωμένη προσέγγιση αναπτυξιακού σχεδιασμού του αγροτικού τουρισμού σε τοπικό επίπεδο είναι:

- Χωροταξικός σχεδιασμός και σύνδεση του τουρισμού με τις άλλες παραγωγικές και κοινωνικές δραστηριότητες.
- Διαμόρφωση πόλων έλξης, προορισμών, διαδρομών και ικανού παραγωγικού δυναμικού.
- Σαφής προσδιορισμός του ρόλου των τοπικών αρχών και της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας.
- Επιχειρηματικές πρωτοβουλίες προστιθέμενης αξίας, συμβατές με το Τοπικό Πρόγραμμα
- Οι αναγκαίες υποστηρικτικές ενέργειες για βελτίωση της αποτελεσματικότητας (οργάνωση - διοίκηση, marketing και κατάρτιση).

Η αποτελεσματικότητα των παρεμβάσεων εξασφαλίζεται με ενέργειες ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας προϊόντων και υπηρεσιών, όπως είναι η υιοθέτηση ενός σήματος ποιότητας, η ανάπτυξη διακλαδικών σχέσεων και η χρήση σύγχρονης τεχνολογίας.

Οι στόχοι του αγροτουρισμού θα επιτευχθούν με την εφαρμογή μιας ολοκληρωμένης αναπτυξιακής στρατηγικής για τον αγροτουρισμό στη χωρική ενότητα. Η στρατηγική αυτή αναπτύσσεται γύρω από ένα θέμα συσπείρωσης, που είναι τα θεματικά αγροτουριστικά προϊόντα.

## **8. Το πρόγραμμα INTERREG**

Η κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG III προβλέπει για την Ελλάδα ένα προϋπολογισμό χρηματοδότησης που ανέρχεται στα 568 εκατομμύρια ευρώ. Η διάρκεια εφαρμογής της νέας πρωτοβουλίας θα καλύψει τα έτη 2000- 2006.

Ο στόχος της κοινοτικής πρωτοβουλίας Interreg προσβλέπει στη διασυννοριακή συνεργασία και την ενίσχυση των εσωτερικών και εξωτερικών παραμεθόριων περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με σκοπό την αντιμετώπιση της σχετικής απομόνωσης τους έναντι των εθνικών οικονομιών και του

συνόλου της Ένωσης. Στην Ελλάδα οι περιοχές αυτές περιλαμβάνουν τους νομούς που συνορεύουν με την Βουλγαρία και την Αλβανία, τον νομό Καβάλας και Θεσσαλονίκης, τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, τον νομό Πρέβεζας, τους νομούς Αιτωλοακαρνανίας και Αχαΐας, τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και η Κρήτη για την ανάπτυξη συνεργασιών με την Κύπρο και την Μέση Ανατολή. Ο άξονας του προγράμματος με τίτλο «Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα» περιλαμβάνει:

- Την αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού στους κυριότερους τομείς του πρωτογενούς τομέα που έχουν ζωτική σημασία για τις συνοριακές περιοχές
- Τη διασυνοριακή συνεργασία και τη δημιουργία δικτύου ανταλλαγής τεχνογνωσίας, τεχνολογίας και δομών marketing με τις όμορες χώρες.

Τουρισμός - Το πρόγραμμα προσαρμογής των μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων (2000-2006) στις περιβαλλοντολογικές απαιτήσεις και τα σχετικά εθνικά προγράμματα τουριστικής ανάπτυξης.

Η προώθηση καινοτόμων μέτρων που θα βελτιώσουν την ικανότητα των μικρών και μεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων. Στόχος είναι η προσαρμογή των επιχειρήσεων στις περιβαλλοντολογικές απαιτήσεις καθώς και η λειτουργία των επιχειρήσεων με φιλικό προς το περιβάλλον τρόπο, έτσι ώστε να μειώσουν το λειτουργικό τους κόστος και να αναβαθμιστεί η ποιότητα τους ώστε να γίνουν πιο ελκυστικές για τους επισκέπτες.

Η αρμόδια ευρωπαϊκή αρχή για τον τουρισμό είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και πιο συγκεκριμένα η Γενική Διεύθυνση XXIII μονάδα D3 καθώς και η προώθηση των συμφερόντων των τουριστών και της ποιότητας του τουρισμού G-1 3/209, ενώ ο αντίστοιχος εθνικός φορέας εφαρμογής είναι ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού (ΕΟΤ) ο οποίος ενσωματώθηκε ως Διεύθυνση στο Υπουργείο Ανάπτυξης (για τα μέτρα δράσεων υπέρ του τουρισμού, βλέπε παραπάνω Γ ΚΠΣ). Επίσης οι μικρομεσαίες τουριστικές επιχειρήσεις στη χώρα μας μπορούν να ενταχθούν στα προγράμματα των υπόλοιπων τομέων του Υπουργείου Ανάπτυξης, σχετικά με την ανταγωνιστικότητα, το ηλεκτρονικό εμπόριο, την εξοικονόμηση ενέργειας κ.ά. Επίσης υπήρξαν και υπάρ-

χουν και άλλα παρόμοια ευρωπαϊκά και εθνικά προγράμματα ανάπτυξης, αρμοδιότητας άλλων υπουργείων και διευθύνσεων που συμβάλλουν στην ανταγωνιστικότητα των επιχειρησιακών δραστηριοτήτων και την ανάπτυξη υποδομών στους τουριστικούς προορισμούς, π.χ. προγράμματα νέας τεχνολογίας όπως το INFO, ανάπτυξης και βελτίωσης των οικονομικών και κοινωνικών δομών των ευρωπαϊκών αστικών χώρων (ιδιαίτερα των χωριών και επαρχιών) όπως το URBAN, κατάρτιση των ανθρώπινων πόρων, ίδρυση ηλεκτρονικών κόμβων πληροφόρησης, βελτίωσης τεχνολογιών στις μεταφορές και την υποδομή γενικότερα των σταθμών εισόδου και εξόδου, ανάδειξης και διασφάλισης των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όπως το νέο επιχειρησιακό πρόγραμμα ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ του Γ' ΚΠΣ που θα εφαρμοστεί την επταετία (2000-2006) με κύρια έμφαση στο πρόγραμμα της πολιτιστικής ολυμπιάδας 2000-2004 που εφαρμόστηκε στη χώρα μας ή το Natura για την ανάδειξη των μοναδικών φυσικών πόρων της Ευρώπης κ.ά.

Οι τουριστικές δραστηριότητες χρηματοδοτούνται στην Ελλάδα άμεσα και έμμεσα με τρεις τρόπους:

1. Με ευρωπαϊκά Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (Α', Β' και Γ ΚΠΣ).
2. Με αναπτυξιακούς νόμους.
3. Με τις δραστηριότητες της εταιρείας Ελληνικά Τουριστικά Ακίνητα, η οποία διαχειρίζεται την περιουσία του ΕΟΤ και τα Καζίνο.

Το έργο ECOSERT (European Cooperation for Sustainable Environmental Regional Development through Tourism).

Το έργο ECOSERT περιλαμβάνει το σχεδιασμό για βιώσιμο τουρισμό στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι στόχοι του έργου περιλαμβάνουν:

- Τουριστική ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον.
- Ανάπτυξη και προβολή οικολογικού και πολιτιστικού τουρισμού.
- Περιβαλλοντολογική διαχείριση τουριστικών περιοχών.
- Συγκρότηση μιας ενιαίας μεθοδολογίας τουριστικού σχεδιασμού.
- Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Τα έργα της ECOSERT συγχρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Κοινοτικό Πρόγραμμα Διαπεριφερειακής Συνεργασίας Recite II σε συνεργασία με τις Νομαρχιακές Αυτοδιοικήσεις, τους Δήμους και την Επαρχία των κρατών-μελών. Στη χώρα μας το πρόγραμμα της ευρωπαϊκής συνέργασίας για αειφόρο περιβαλλοντολογική περιφερειακή ανάπτυξη μέσα από τον τουρισμό βρήκε εφαρμογή στο Πήλιο. Το πρόγραμμα συγχρηματοδοτείται από το Recite II και περιλαμβάνει ως εταίρους συνεργασίας τη Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, τον Δήμο Chester της Αγγλίας και την Επαρχία Avellino της Ιταλίας. Σχετικά με την Τουριστική Πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλέπε και Ian Barnes και Pamela Barnes (1993), *Tourism Policy in the European Community*.

### 9. Μη κύρια ξενοδοχειακά καταλύματα στην Ελλάδα

Με βάση το νόμο 2160/93 χαρακτηρίζονται ως μη κύρια ξενοδοχεία και καταλύματα: α. Οι χώροι οργανωμένης κατασκήνωσης με ή χωρίς οικίσκους β. Οι τουριστικές επαύλεις ή οι κατοικίες γ. Τα ενοικιαζόμενα δωμάτια σε συγκρότημα μέχρι 10 δωματίων δ. Τα ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα

Για τα εν λόγω καταλύματα η χορήγηση του ειδικού σήματος λειτουργίας ήταν εφικτή μέχρι 5-1-1995 με γνώμονα την ένταξη αφ' ενός στη νομική τουριστική λειτουργία όσων λειτούργησαν παράνομα αλλά και για την κάλυψη των σύγχρονων αναγκών.

Πέραν της ημερομηνίας αυτής ίσχυε αναστολή χορήγησης νέων ειδικών σημάτων λειτουργίας με εξαίρεση της περιπτώσεως που αναφέρονταν στην 520901/ 30-11-94 απόφαση υπουργείου τουρισμού, η οποία ανέφερε:

«1.α. Εξαιρούνται των διατάξεων της παρούσης επιδοτούμενες επιχειρήσεις βάσει κινήτρων αγροτουρισμού και με την προσκόμιση σχετικού αποδεικτικού της αρμόδιας Υπηρεσίας του Υπουργείου Γεωργίας ότι υπάγονται στα σχετικά προγράμματα 1.β. Εξαιρούνται των διατάξεων της παρούσης οι προγραμματισθείσες επενδύσεις ενοικιαζομένων επιπλωμένων δωματίων και ενοικιαζομένων επιπλωμένων διαμερισμάτων για τις οποίες είχε κα-

τατεθεί σχετική αρχιτεκτονική μελέτη στην αρμόδια πολεοδομία το αργότερο μέχρι την 5.8.94, εφόσον επρόκειται να αναγερθούν εκτός κορεσμένων περιοχών».

Εν συνεχεία και δυνάμει των νόμων 2741/1999 (ΦΕΚ 199 Α' / 28.9.1999) και 2919/2001 (ΦΕΚ 128 Α' / 25.6.2001), άρθρα 21 και 18 αντίστοιχα παρατάθηκε η δυνατότητα απόκτησης ειδικού σήματος λειτουργίας μέχρι 25-7-2001. Πέραν της ημερομηνίας αυτής (όπως ισχύει και σήμερα) δεν είναι δυνατόν να χορηγηθούν νέα ειδικά σήματα λειτουργίας, με μόνη εξαίρεση τα αναφερόμενα στην 520901 / 30-11-94 Υπουργική Απόφαση. Η διάρκεια ισχύος του ειδικού σήματος λειτουργίας προβλέπεται σήμερα δυνάμει του 2919/ 2001 να είναι πενταετής, όπως και στα κύρια ξενοδοχειακά καταλύματα

Τέλος με το προεδρικό διάταγμα υπ' αριθμόν 337' / 28-12-2000 τα μη κύρια ξενοδοχειακά καταλύματα, κατατάσσονται σε κατηγορίες με το σύστημα των κλειδιών. Η κατάταξη των κύριων ξενοδοχειακών καταλυμάτων (δηλαδή τα ξενοδοχεία κλασικού τύπου, ξενοδοχεία επιπλωμένων διαμερισμάτων και τα ξενοδοχεία τύπου ΜΟΤΕΛ) γίνεται σύμφωνα με το προεδρικό διάταγμα υπ' αριθμόν 43/7-3-2002, βάσει του συστήματος των αστέρων. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι και τα δύο συστήματα κατάταξης βρίσκονται σε εξέλιξη και ότι εκτός από τα υποχρεωτικά κριτήρια ισχύουν και βαθμολογούμενα κριτήρια κατάταξης.

#### **10. Ενισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας**

Με το ΦΕΚ 81/Α/15.4.98 ψηφίστηκε ο νόμος 2601/98 που αφορούσε τις ενισχύσεις ιδιωτικών επενδύσεων για την οικονομική και περιφερειακή ανάπτυξη της χώρας.

Σύμφωνα με τον ανωτέρω νόμο για την πραγματοποίηση των υπογομένων επενδύσεων, προγραμμάτων και επιχειρηματικών σχεδίων, παρέχονται τα ακόλουθα είδη ενισχύσεων :

(α) Επιχορήγηση, που συνίσταται στη δωρεάν παροχή από το Δημόσιο χρηματικού ποσού για την κάλυψη τμήματος της ενισχυόμενης δαπάνης της επένδυσης ή του επιχειρηματικού σχεδίου.

(β) Επιδότηση τόκων, που συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο τμήματος των καταβαλλόμενων τόκων των μεσομακροπρόθεσμων δανείων τετραετούς τουλάχιστον διάρκειας, που λαμβάνονται για την υλοποίηση της ενισχυόμενης δαπάνης της επένδυσης.

(γ) Επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης, που συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο τμήματος των καταβαλλόμενων δόσεων χρηματοδοτικής μίσθωσης που συνάπτεται για την απόκτηση της χρήσης καινούργιου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού.

(δ) Φορολογική απαλλαγή ύψους μέχρι ενός ποσοστού ή του συνόλου της αξίας της πραγματοποιούμενης και ενισχυόμενης δαπάνης της επένδυσης ή και της αξίας της χρηματοδοτικής μίσθωσης καινούργιου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού του οποίου αποκτάται η χρήση. Η ενίσχυση αυτή συνίσταται στην απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος μη διανεμόμενων κερδών της πρώτης δεκαετίας από την πραγματοποίηση της επένδυσης ή του προγράμματος, με το σχηματισμό ισόποσου αφορολόγητου αποθεματικού.

(ε) Ειδικά κίνητρα, πέραν των ανωτέρω, για ιδιαίζοντως σημαντικές βιομηχανικές, μεταλλευτικές και τουριστικές επενδύσεις.

Οι φορείς (εταιρείες ή ατομικοί επιχειρηματίες) της επενδυτικής δραστηριότητας, διακρίνονται, σε νέους και παλαιούς.

Νέοι είναι οι νεοϊδρυόμενες εταιρικές ή ατομικές επιχειρήσεις, καθώς και εκείνες που υποβάλλουν αίτηση για εφαρμογή των ενισχύσεων του παραπάνω Νόμου, πριν παρέλθει πενταετία από τη σύστασή τους ή την έναρξη επιτηδεύματος προκειμένου για ατομικές επιχειρήσεις.

Εταιρείες που προήλθαν από μετατροπή άλλης εταιρείας ή ατομικής επιχείρησης ή από συγχώνευση εταιρειών ή και ατομικών επιχειρήσεων ή εκείνες που απορρόφησαν άλλη εταιρία ή ατομική επιχείρηση ή κλάδο άλλης, καθώς και εκείνες που απορροφήθηκαν από άλλη εταιρεία, δεν νοούνται ως



νέοι φορείς, εφόσον μία από τις πιο πάνω εταιρείες ή ατομικές επιχειρήσεις πριν από τη μετατροπή, τη συγχώνευση ή την απορρόφηση αποτελεί παλιό φορέα.

Για τις επενδύσεις ή και προγράμματα χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού των νέων φορέων, παρέχονται όλα τα είδη ενισχύσεων, εναλλακτικά ως εξής :

- Επιχορήγηση και επιδότηση τόκων ή και επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης.
- Φορολογική απαλλαγή και επιδότηση τόκων.

Παλαιοί είναι εκείνοι που υποβάλλουν αίτηση για εφαρμογή των ενισχύσεων του Ν.2601/98, για εφαρμογή των ενισχύσεων του εν λόγω Νόμου, μετά την πάροδο πενταετίας από τη σύστασή τους, ή την έναρξη προκειμένου για ατομικές επιχειρήσεις.

Για τις επενδύσεις των παλαιών φορέων, παρέχονται μόνο οι ενισχύσεις της φορολογικής απαλλαγής και της επιδότησης των τόκων.

Οι υπαγόμενες επιχειρηματικές δραστηριότητες (τουριστικές επιχειρήσεις) στο νόμο αυτό είναι οι εξής:

- Ίδρυση ή επέκταση Ξενοδοχειακών μονάδων, τουλάχιστον Β' τάξης.
- Εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής λειτουργουσών ξενοδοχειακών μονάδων, τουλάχιστον Γ' τάξης.
- Εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής λειτουργουσών τουριστικών οργανωμένων κατασκηνώσεων (campings), τουλάχιστον Γ' τάξης.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός, έργων ειδικής τουριστικής υποδομής :
  - ΛΙΜΕΝΩΝ ΣΚΑΦΩΝ ΑΝΑΨΥΧΗΣ (ΜΑΡΙΝΩΝ)
  - ΣΥΝΕΔΡΙΑΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ
  - ΓΗΠΕΔΩΝ ΓΚΟΛΦ
  - ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΙΑΜΑΤΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ
  - ΚΕΝΤΡΩΝ ΘΑΛΑΣΣΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ
  - ΚΕΝΤΡΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΥΓΕΙΑΣ
  - ΧΙΟΝΟΔΡΟΜΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

- ΚΕΝΤΡΩΝ ΠΡΟΠΟΝΗΤΙΚΟΥ - ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (μόνον από εταιρείες, που λειτουργούν και εκμεταλλεύονται ξενοδοχειακές μονάδες ή από εταιρείες των οποίων εταίροι είναι μόνο εταιρείες, που λειτουργούν και εκμεταλλεύονται ξενοδοχειακές μονάδες)
- Μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες τουλάχιστον Γ' τάξης.
- Ο εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής ξενοδοχειακών μονάδων κατώτερων της Γ' τάξης σε κτίρια που χαρακτηρίζονται διατηρητέα ή παραδοσιακά, εφόσον με τον εκσυγχρονισμό τους αναβαθμίζονται τουλάχιστον σε Γ' τάξη.

Περιοχές εφαρμογής των ενισχύσεων έχουν κατανεμηθεί 4 σε όλη την επικράτεια ως εξής:

**ΠΕΡΙΟΧΗ Δ' :** Περιλαμβάνει τους Νομούς Ξάνθης, Ροδόπης, και Έβρου, τις ΒΙ.ΠΕ. Ε.Τ.Β.Α. της Περιφέρειας Ηπείρου, τα νησιά της Ελληνικής Επικράτειας με πληθυσμό μέχρι 3.100 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1991, τα νησιά της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, τη νήσο Θάσο, τον Ν.Δωδεκανήσου πλην της περιοχής, που καθορίζεται από την Υπουργική Απόφαση του γενικού πολεοδομικού σχεδίου της πόλης της Ρόδου και την παραμεθόρια ζώνη του ηπειρωτικού τμήματος της χώρας σε απόσταση 20 χμ από τα σύνορα, στην οποία εντάσσονται και οι Δήμοι ή οι Κοινότητες των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από τη ζώνη αυτή.

**ΠΕΡΙΟΧΗ Γ' :** Για το διάστημα από 15.4.98 μέχρι την 31η Δεκεμβρίου 2000 περιλαμβάνονται στην περιοχή Γ' πέραν της Ζώνης Λαυρεωτικής του Νομού Αττικής, όπως αυτή καθορίστηκε με την 37349/5.11.1991 κοινή απόφαση (ΦΕΚ 950/Β/1991), των Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ, Εθνικής Οικονομίας και Εσωτερικών και οι περιφέρειες οι νομοί και τα τμήματα νομών που δεν εντάσσονται κατά τα ανωτέρω στις Α', Β' και Δ' περιοχές, ανεξάρτητα από τη συνδρομή των προϋποθέσεων για την ένταξή τους στην περιοχή Γ.

**ΠΕΡΙΟΧΗ Β' :** Περιλαμβάνει τη ΒΙ.ΠΕ. Ε.Τ.Β.Α., την Επαρχία Λαγκαδά και το τμήμα δυτικά του Ποταμού Αξιού του Νομού Θεσσαλονίκης, την επαρχία Τροιζηνίας του Νομού Αττικής, καθώς και τις Περιφέρειες, τους

Νομούς ή τα τμήματα Νομών της Επικράτειας, που δεν εντάσσονται στις περιοχές Δ' , Γ' και Α'. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Εθνικής Οικονομίας, Ανάπτυξης και Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, που εκδίδεται κάθε δύο έτη και δεν μπορεί να τροποποιηθεί μέσα στο χρονικό αυτό διάστημα των δύο ετών, μπορούν να καθορίζονται τμήματα της Β' περιοχής, που παρουσιάζουν έλλειψη τουριστικών κλινών, στα οποία παρέχεται η ενίσχυση της επιχορήγησης και επιδότησης τόκων ή και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού της περιοχής Γ', για ίδρυση ή επέκταση ξενοδοχειακών μονάδων.

ΠΕΡΙΟΧΗ Α': Περιλαμβάνει τους Νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης, πλην των τμημάτων τους, που εντάσσονται στις λοιπές περιοχές.

Οι ενισχυόμενες δαπάνες σύμφωνα με το νόμο περιλαμβάνουν:

- Η κατασκευή, η επέκταση, ο εκσυγχρονισμός κτιριακών, ειδικών και βοηθητικών εγκαταστάσεων, καθώς και οι δαπάνες διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου.
- Οι δαπάνες επισκευής, αποκατάστασης και μετατροπής των παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες, καθώς και οι δαπάνες διαμόρφωσης περιβάλλοντος χώρου.
- Η αγορά, η εγκατάσταση καινούργιων σύγχρονων μηχανημάτων και λοιπού εξοπλισμού κ.λπ.
- Η αγορά και η εγκατάσταση καινούργιων σύγχρονων συστημάτων αυτοματοποίησης διαδικασιών και μηχανοργάνωσης, συμπεριλαμβανομένων των δαπανών αγοράς του αναγκαίου λογισμικού και των δαπανών εκπαίδευσης του προσωπικού στο στάδιο εγκατάστασής του.
- Η αγορά καινούργιων μεταφορικών μέσων διακίνησης υλικών και μαζικής μεταφοράς προσωπικού.
- Οι δαπάνες επενδύσεων για προστασία του περιβάλλοντος, περιορισμό της ρύπανσης του εδάφους, του υπεδάφους, των υδάτων και της ατμόσφαιρας, αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος και ανακύκλωσης του ύδατος.

- Οι δαπάνες για αγορά και εγκατάσταση καινούργιου εξοπλισμού και για κατασκευή πάσης φύσεως εγκαταστάσεων, που προκύπτουν από τις κατά περίπτωση καθοριζόμενες προδιαγραφές και την κείμενη νομοθεσία του Ε.Ο.Τ. και που τυχόν δεν καλύπτονται από τις πιο πάνω οριζόμενες ως ενισχυόμενες δαπάνες.
- Οι δαπάνες επενδύσεων για αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, υποκατάσταση υγρών καυσίμων ή ηλεκτρικής ενέργειας με αέρια καύσιμα επεξεργασμένα απορριπτόμενα υλικά από εγχώριες βιομηχανίες, ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, ανάκτηση απορριπτόμενης θερμότητας, καθώς και συμπαραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας και θερμότητας . Επίσης οι δαπάνες επενδύσεων για εξοικονόμηση ενέργειας, υπό την προϋπόθεση ότι η επένδυση δεν αφορά τον παραγωγικό εξοπλισμό, αλλά τον εξοπλισμό και εγκαταστάσεις κίνησης - λειτουργίας της μονάδας και από αυτήν προκύπτει μείωση τουλάχιστον 10% της καταναλισκόμενης ενέργειας.

Οι αιτήσεις υπαγωγής στο Ν.2601/98, υποβάλλονται από 1 Ιανουαρίου μέχρι και 15 Σεπτεμβρίου, εκάστου έτους, στην Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΕΘΟ, στο Ελληνικό Κέντρο Επενδύσεων Α.Ε. (ΕΛ.Κ.Ε.), στη Κεντρική Υπηρεσία του ΥΠΕΘΟ ή στις Υπηρεσίες Ιδιωτικών Επενδύσεων των Περιφερειών.

Οι παρεχόμενες ενισχύσεις της επιχορήγησης και της επιδότησης της χρηματοδοτικής μίσθωσης δεν μπορούν να υπερβούν το όριο των 45.000 ευρώ για κάθε νέα θέση μόνιμης και πλήρους απασχόλησης που δημιουργείται από την επένδυση ή και το πρόγραμμα απόκτησης εξοπλισμού με χρηματοδοτική μίσθωση μέσα στην πρώτη πενταετία από την ολοκλήρωση και πιστοποίηση έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της.

Ειδικά προκειμένου για επενδύσεις ή και προγράμματα χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού των τουριστικών επιχειρήσεων, ως δημιουργούμενες θέσεις μόνιμης και πλήρους απασχόλησης νοούνται και οι θέσεις εποχιακής συνεχούς απασχόλησης τουλάχιστον τρίμηνης διάρκειας.

Για τον υπολογισμό του ποσού της ενίσχυσης, ο αριθμός των δημιουργούμενων από την επένδυση ή και πρόγραμμα χρηματοδοτικής μίσθωσης

εξοπλισμού νέων θέσεων μόνιμης απασχόλησης είναι εκείνος που καθορίζεται από την αρμόδια υπηρεσία και Γνωμοδοτική Επιτροπή στα πλαίσια αξιολόγησης της βιωσιμότητας της επένδυσης ή και του προγράμματος χρηματοδοτικής μίσθωσης και τίθεται στην απόφαση υπαγωγής.

Σε περίπτωση, που κατά την πιστοποίηση έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας διαπιστωθεί η δημιουργία περισσότερων θέσεων πλήρους απασχόλησης από τις καθορισθείσες στη απόφαση υπαγωγής, με την εκδιδόμενη απόφαση πιστοποίησης της έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας, παρέχεται η πρόσθετη επιχορήγηση ή και επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης, που αντιστοιχεί στις επί πλέον αυτές θέσεις και μέχρι την κάλυψη του ποσού επιχορήγησης ή και επιδότησης, που προκύπτει από την εφαρμογή του κατά περίπτωση προβλεπόμενου ποσοστού ενίσχυσης. Πρόσθετες, πέραν εκείνων, που καθορίστηκαν στην απόφαση υπαγωγής, θέσεις εργασίας που τυχόν δημιουργούνται μετά την πιστοποίηση της έναρξης παραγωγικής λειτουργίας, δεν μπορούν να συνυπολογισθούν για την παροχή πρόσθετου ποσοστού ενίσχυσης.

Οι επενδυτές στην υποβαλλόμενη οικονομοτεχνική μελέτη, που συνοδεύει την αίτηση υπαγωγής, υποχρεούνται να υποβάλλουν τεκμηριωμένη ανάλυση και στοιχεία σχετικά με τις δημιουργούμενες νέες θέσεις απασχόλησης σε όλα τα επίπεδα της επιχείρησης.

Στις περιπτώσεις που στο προτεινόμενο για ενίσχυση επενδυτικό ή επιχειρηματικό σχέδιο προβλέπεται και η χρησιμοποίηση δανείου, αυτό πρέπει:

- να είναι μεσομακροπρόθεσμο, τετραετούς τουλάχιστον διάρκειας.
- να έχει τη μορφή τραπεζικού δανείου ή ομολογιακού δανείου εκδιδόμενου σε δημόσια ή μη εγγραφή ή δανείου από άλλους χρηματοδοτικούς οργανισμούς, αποκλειόμενης της μορφής αλληλόχρεου λογαριασμού.
- να λαμβάνεται για την πραγματοποίηση του επενδυτικού ή επιχειρηματικού σχεδίου, όπως αυτό θα προκύπτει ρητά από τη σχετική δανειακή σύμβαση και

- να έχει εγκριθεί από τη χρηματοδοτούσα ή το χρηματοδοτικό οργανισμό, κατά το χρόνο υποβολής της αίτησης υπαγωγής στις ενισχύσεις του εν λόγω Νόμου.

Το επενδυτικό δάνειο μπορεί να λαμβάνεται και σε συνάλλαγμα:

Σε περίπτωση που το πραγματοποιηθέν ύψος επένδυσης ή επιχειρηματικού σχεδίου είναι μεγαλύτερο από το ενισχυόμενο, το πρόσθετο δάνειο που τυχόν χρησιμοποιήθηκε για την υλοποίηση του επιπλέον αυτού ύψους, παρότι δεν παρέχεται γι' αυτό επιδότηση τόκων πρέπει επίσης να πληροί τις προαναφερόμενες προϋποθέσεις.

Ειδικά προκειμένου για τα επιχειρηματικά σχέδια, το επενδυτικό δάνειο, αφορά μόνο στο τμήμα του σχεδίου που αναφέρεται σε επενδύσεις πάγιων στοιχείων.

Η έναρξη των επενδύσεων ή και των προγραμμάτων χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού ή επιχειρηματικών σχεδίων του εν λόγω Νόμου, μπορεί να γίνεται μετά την υποβολή στην αρμόδια υπηρεσία της αίτησης υπαγωγής στις διατάξεις του εν λόγω Νόμου και των απαιτούμενων δικαιολογητικών.

Επενδυτικά έργα, συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού και λοιπές εργασίες που πραγματοποιήθηκαν πριν από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης υπαγωγής, δεν συνυπολογίζονται στο ενισχυόμενο κόστος, ούτε στην ίδια συμμετοχή του επενδυτή, ανεξαρτήτως αν αυτά έχουν εξοφληθεί ή όχι μέχρι την ημερομηνία αυτή.

Κατ' εξαίρεση, σε περίπτωση υποβολής αίτησης από φορείς, μονάδες των οποίων έχουν πληγεί από πυρκαγιές, πλημμύρες ή άλλα φυσικά φαινόμενα, για επενδύσεις τους, προγράμματα χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού ή επιχειρηματικά σχέδια, που σχετίζονται με την αποκατάσταση των δραστηριοτήτων που επλήγησαν, τα επενδυτικά έργα συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης και λοιπές εργασίες, που πραγματοποιήθηκαν κατά το διάστημα από το χρόνο που συνέβη η πυρκαγιά ή το φυσικό φαινόμενο που προκάλεσε τη ζημιά μέχρι την ημερομηνία υποβολής της αίτησης υπαγωγής, λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό των ενισχύσεων, υπό την προϋπό-

θεση ότι πραγματοποιήθηκαν μέσα σε διάστημα δώδεκα (12) μηνών κατ' ανώτατο όριο πριν από την υποβολή της αίτησης αυτής.

Η έναρξη πραγματοποίησης της επένδυσης, του προγράμματος χρηματοδοτικής μίσθωσης ή του επιχειρηματικού σχεδίου, πριν τη δημοσίευση της απόφασης υπαγωγής στις διατάξεις του εν λόγω Νόμου, γίνεται με αποκλειστική ευθύνη του επενδυτή και δεν δεσμεύει την κρίση της Γνωμοδοτικής Επιτροπής.

Επιχορηγούμενες επενδυτικές δαπάνες που προηγούνται της ημερομηνίας υποβολής της αίτησης υπαγωγής δεν συνυπολογίζονται στο επιχορηγούμενο κόστος, ούτε στην ίδια συμμετοχή του επενδυτή.

Οι προϋποθέσεις, οι περιορισμοί και οι όροι της επιδότησης τόκων είναι οι εξής:

- Η επιδότηση των τόκων του επενδυτικού δανείου παρέχεται για χρονικό διάστημα έξι (6) ετών από την πρώτη ανάληψη δόσης του δανείου.
- Ειδικά για τις ιδιαζόντως σημαντικές επενδύσεις Μεταποιητικών, Μεταλλευτικών και Τουριστικών επιχειρήσεων άνω των είκοσι πέντε δισ. (25) δρχ. , καθώς και τις επενδύσεις των επιχειρήσεων που εντάσσονται στα ειδικά καθεστώτα, η διάρκεια της επιδότησης των τόκων του επενδυτικού δανείου καθορίζεται από την εκάστοτε εκδιδόμενη κοινή υπουργική απόφαση ή το εκάστοτε εκδιδόμενο προεδρικό διάταγμα προκήρυξης του ειδικού καθεστώτος ενίσχυσης.
- Σε περίπτωση κεφαλαιοποίησης τόκων της περιόδου χάριτος του επενδυτικού δανείου, η επιδότηση των τόκων καταβάλλεται απευθείας στη δανειοδοτούσα τράπεζα για μείωση του δανείου που προήλθε από την κεφαλαιοποίηση αυτή.
- Η επιδότηση των τόκων παρέχεται υπό την προϋπόθεση ότι οι τόκοι ή το επιτόκιο δεν επιδοτούνται από άλλη πηγή.
- Η επιδότηση των τόκων στις περιπτώσεις υπαγωγής επενδύσεων στην ενίσχυση της επιχορήγησης και επιδότησης τόκων καταβάλλεται εφόσον έχουν εκδοθεί η απόφαση ολοκλήρωσης της επένδυσης και η απόφαση πι-

στοποίησης της έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της και τηρούνται οι όροι της απόφασης υπαγωγής.

- Ειδικά για την εφαρμογή της ενίσχυσης της επιδότησης τόκων, στις περιπτώσεις ένταξης επένδυσης στο καθεστώς ενίσχυσης της φορολογικής απαλλαγής και επιδότησης τόκων πέραν των παραπάνω προϋποθέσεων, το επιδοτούμενο επενδυτικό δάνειο δεν μπορεί να υπερβαίνει το 70% του συνολικού κόστους των ενισχυόμενων από τον εν λόγω Νόμο δαπανών της ενταχθείσας επένδυσης.
- Σε περίπτωση που το τελικό κόστος της πραγματοποιηθείσας επένδυσης είναι μεγαλύτερο τουλάχιστον κατά 15% του ενταχθέντος, το επιδοτούμενο δάνειο δεν μπορεί να υπερβαίνει το 70% του προσαυξημένου κατά 15% ύψους της ενταχθείσας επένδυσης, υπό την προϋπόθεση επίσης ότι το συνολικό επενδυτικό δάνειο που ελήφθη για την πραγματοποιηθείσα επένδυση δεν ξεπερνά το 70% αυτής.

Οι προϋποθέσεις, οι περιορισμοί και οι όροι της επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού είναι οι εξής:

- Η επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης για πρόγραμμα απόκτησης της χρήσης καινούριου σύγχρονου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού παρέχεται υπό την προϋπόθεση ότι μετά την λήξη της μίσθωσης ο εξοπλισμός θα περιέρχεται στην κυριότητα της επιχείρησης. Ο όρος αυτός πρέπει να περιλαμβάνεται στη σχετική σύμβαση χρηματοδοτικής μίσθωσης.
- Η επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης καταβάλλεται εφόσον ο μισθωμένος εξοπλισμός έχει εγκατασταθεί στη μονάδα και έχει γίνει έναρξη της παραγωγικής λειτουργίας του.
- Οι συμβάσεις χρηματοδοτικής μίσθωσης μπορεί να συνάπτονται και με χρηματοδοτικούς οργανισμούς ή εταιρείες χρηματοδοτικής μίσθωσης χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η δε επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης καταβάλλεται σε κάθε περίπτωση σε ευρώ.
- Τα ποσά των δόσεων της επιδότησης της χρηματοδοτικής μίσθωσης που εισπράττει η επιχείρηση, μειώνουν το ποσό των δαπανών της χρηματοδο-



τικής μίσθωσης, που αφαιρούνται από τα ακαθάριστα έσοδα της επιχείρησης για να υπολογισθούν τα καθαρά κέρδη που φορολογούνται. Ο σχετικός όρος πρέπει να περιλαμβάνεται στις οικείες αποφάσεις υπαγωγής.

Για την ένταξη στο καθεστώς ενισχύσεων της φορολογικής απαλλαγής ή και επιδότησης τόκων υποβάλλεται σχετική αίτηση. Οι αιτήσεις υποβάλλονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους :

(α) στην Κεντρική Υπηρεσία του Υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, προκειμένου για επενδύσεις ύψους μεγαλύτερου των 1.800.000 ευρώ και

(β) στις αρμόδιες υπηρεσίες ιδιωτικών επενδύσεων των Περιφερειών, προκειμένου για επενδύσεις ύψους μέχρι 1.800.000 ευρώ. Με απόφαση του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας μπορεί να αναπροσαρμόζονται τα όρια αυτά.

Η ένταξη στο καθεστώς της φορολογικής απαλλαγής και επιδότησης τόκων γίνεται με έκδοση σχετικής πράξης ένταξης του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας ή του αρμόδιου Γενικού Γραμματέα Περιφέρειας ανάλογα, εντός δύο (2) μηνών από την υποβολή της αίτησης ή εντός τριών μηνών, προκειμένου για επενδύσεις για τις οποίες απαιτείται οποιασδήποτε μορφής γνωμοδότηση ή έγκριση από άλλες υπηρεσίες ή φορείς.

Η αίτηση ένταξης μπορεί να υποβληθεί και μετά την έναρξη πραγματοποίησης της επένδυσης υπό την προϋπόθεση ότι η υποβολή της θα γίνει κατά τη διάρκεια της εταιρικής χρήσης στην οποία έγινε η έναρξη.

Η ενίσχυση της φορολογικής απαλλαγής για επένδυση για την υλοποίηση της οποίας δεν ζητείται και επιδότηση τόκων, καθώς επίσης και για τα προγράμματα χρηματοδοτικής μίσθωσης εξοπλισμού, εφαρμογής χωρίς να απαιτείται η προηγούμενη υποβολή αίτησης και η έκδοση πράξης ένταξης οποιουδήποτε οργάνου.

Η καταβολή του ποσού της επιχορήγησης από το Δημόσιο πραγματοποιείται σε δόσεις ανάλογα με την πρόοδο των εργασιών της επένδυσης και μετά από πιστοποίηση των αρμοδίων οργάνων ελέγχου.

Η επιχορήγηση καταβάλλεται απευθείας στον επενδυτή και δεν επιτρέπεται η εκχώρησή της σε τρίτους. Κατ'εξαιρέση είναι δυνατή η εκχώρηση

της επιχορήγησης σε τράπεζες για την παροχή βραχυπρόθεσμου δανεισμού ισόποσου της εκχωρούμενης επιχορήγησης, που χρησιμοποιείται για την υλοποίηση της επένδυσης.

Η έναρξη εκταμίευσης της επιχορήγησης του Δημοσίου για την επένδυση γίνεται αφού προηγουμένως έχει γίνει ο αναγκαίος έλεγχος των αρμοδίων οργάνων και έχει αποδεδειγμένα καταβληθεί και δαπανηθεί για την πραγματοποίηση της επένδυσης η ίδια συμμετοχή του επενδυτή σε ποσοστό 50% και το 25% της τυχόν συμμετοχής της χρηματοδοτούσας τράπεζας.

Στην περίπτωση που δεν έχει χρησιμοποιηθεί δανεισμός, η εκταμίευση της επιχορήγησης του Δημοσίου γίνεται σύμφωνα με τα παραπάνω, αφού θα έχει καταβληθεί και δαπανηθεί στα επενδυτικά έργα η ίδια συμμετοχή του επενδυτή σε ποσοστό 50% και το 25% του υπολοίπου πέραν της ελαχίστης κατά περιοχή ίδιας συμμετοχής ποσού.

Η επιχορήγηση καταβάλλεται σε τρεις (3) φάσεις ως εξής:

- τμήμα της, ίσο με το 60% καταβάλλεται κατά τη διάρκεια υλοποίησης της επένδυσης σε δύο δόσεις.
- τμήμα της, ίσο με το 20% καταβάλλεται μετά την πιστοποίηση ολοκλήρωσης της επένδυσης και έκδοσης της σχετικής απόφασης ολοκλήρωσής της.
- το υπόλοιπο 20% καταβάλλεται μετά την πιστοποίηση έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης και έκδοσης της σχετικής απόφασης έναρξης της παραγωγικής της λειτουργίας.

Η επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης καταβάλλεται εφόσον ο μισθωμένος εξοπλισμός έχει εγκατασταθεί στη μονάδα και έχει γίνει έναρξη της παραγωγικής λειτουργίας του. Στις περιπτώσεις δε που η απόκτηση της χρήσης του εξοπλισμού με χρηματοδοτική μίσθωση συνδυάζεται και με επένδυση που υπάγεται στην ενίσχυση της επιχορήγησης και επιδότησης τόκων, η επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης καταβάλλεται υπό την προϋπόθεση ότι έχει γίνει και έναρξη της παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης.

Η επιδότηση καταβάλλεται μετά την εκάστοτε πληρωμή των δόσεων του μισθώματος από την επιχείρηση σε δόσεις καθεμιά εκ των οποίων

υπολογίζεται επί του τμήματος της αξίας κτήσεως του εξοπλισμού, το οποίο εμπεριέχεται στην εκάστοτε καταβαλλόμενη δόση του μισθώματος. Σε περίπτωση που η σύμβαση της χρηματοδοτικής μίσθωσης προβλέπει καταβολή των δόσεων του μισθώματος σε διαστήματα μικρότερα του τριμήνου, η καταβολή της επιδότησης γίνεται ανά τρίμηνο.

Τα ποσά των δόσεων της επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης που εισπράττει η επιχείρηση μειώνουν το ποσό των δαπανών χρηματοδοτικής μίσθωσης, που αφαιρούνται από τα ακαθάριστα έσοδα της επιχείρησης για να υπολογισθούν τα καθαρά κέρδη που φορολογούνται. Ο σχετικός όρος πρέπει να περιλαμβάνεται στις οικείες αποφάσεις υπαγωγής.

### 11. Αναπτυξιακός νόμος 3299/2004

Στον αναπτυξιακό νόμο υπάγονται επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στους πιο κάτω τομείς:

- πρωτογενή (π.χ. θερμοκήπια, κτηνοτροφικές μονάδες, επιχειρήσεις ιχθυοκαλλιέργειας, κ.α.).
- δευτερογενή (π.χ. μεταποιητικές επιχειρήσεις, ενέργεια, κ.α.).
- τριτογενή:
  - (α) τουρισμός (ξενοδοχειακές μονάδες, συνεδριακά κέντρα, μαρίνες, θεματικά πάρκα, γήπεδα γκολφ, αξιοποίηση ιαματικών πηγών, κέντρα θαλασσοθεραπείας, κέντρα προπονητικού-αθλητικού τουρισμού, κέντρα τουρισμού υγείας, κ.α.).
  - (β) λοιπές υπηρεσίες (π.χ. εργαστήρια εφαρμοσμένης βιομηχανικής έρευνας, εμπορευματικά κέντρα, ανάπτυξη λογισμικού, υπηρεσίες εφοδιαστικής αλυσίδας, διαμετακομιστικά κέντρα, κ.α.).

Για την εφαρμογή των διατάξεων του παρόντος νόμου, η Επικράτεια διαιρείται σε τέσσερις (4) περιοχές ως εξής:

- **ΠΕΡΙΟΧΗ Δ':** Η περιοχή Δ' διαιρείται στις υποπεριοχές Δ1, Δ2 και Δ3 ως εξής:

**Δ1:** Περιλαμβάνει την παραμεθόριο ζώνη του ηπειρωτικού τμήματος της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας σε απόσταση 20 χλμ από τα σύνορα,

στην οποία εντάσσονται και οι δήμοι ή οι κοινότητες των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από την ζώνη αυτή, το Νομό Δωδεκανήσου πλην της περιοχής που καθορίζεται από την Υπουργική απόφαση του γενικού πολεοδομικού σχεδίου της πόλης Ρόδου, τα νησιά της Διοικητικής Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας, Ιονίων Νήσων, Στερεάς Ελλάδος, Αττικής, Νοτίου Αιγαίου και Κρήτης με πληθυσμό μέχρι 3.100 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1991.

**Δ2:** Περιλαμβάνει την παραμεθόριο ζώνη του ηπειρωτικού τμήματος της Ανατολικής Μακεδονίας και Ηπείρου σε απόσταση 20 χλμ από τα σύνορα στην οποία εντάσσονται και οι δήμοι και οι Κοινότητες των οποίων τα διοικητικά όρια τέμνονται από τη ζώνη αυτή, τις Β.Ε.Π.Ε. Διοικητικής Περιφέρειας Ηπείρου, τα νησιά της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, τη νήσο Θάσο, και τα νησιά της Ανατολικής Μακεδονίας, Ηπείρου, Δυτικής Ελλάδας, και Πελοποννήσου με πληθυσμό μέχρι 3.100 κατοίκους σύμφωνα με την απογραφή του 1991

**Δ3:** Περιλαμβάνει τους Νομούς Ξάνθης, Ροδόπης και Έβρου.

- **ΠΕΡΙΟΧΗ Γ':** Περιλαμβάνει τη Ζώνη Λαυρεωτικής του Νομού Αττικής, όπως αυτή καθορίστηκε με την 37349/5.11.1991 (ΦΕΚ Β'950) κοινή απόφαση των Υπουργών Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημόσιων Έργων, Οικονομίας και Οικονομικών και Εσωτερικών καθώς και τις περιφέρειες, τους νομούς ή τα τμήματα νομών της Επικράτειας που δεν εντάσσονται στις περιοχές Δ', Β' και Α'.
- **ΠΕΡΙΟΧΗ Β':** Περιλαμβάνει τις Βιομηχανικές Επιχειρηματικές Περιοχές (Β.Ε.ΠΕ)., την Επαρχία Λαγκαδά και το τμήμα δυτικά του ποταμού Αξιού του Νομού Θεσσαλονίκης και την επαρχία Τροιζηνίας του Νομού Αττικής.
- **ΠΕΡΙΟΧΗ Α':** Περιλαμβάνει τους Νομούς Αττικής και Θεσσαλονίκης, πλην των τμημάτων τους που εντάσσονται στις λοιπές περιοχές.

Στα επενδυτικά σχέδια που εντάσσονται στο νόμο παρέχονται εναλλακτικά τα ακόλουθα είδη ενισχύσεων:

α1) Επιχορήγηση που συνίσταται στην κάλυψη τμήματος της δαπάνης του επενδυτικού σχεδίου από το Δημόσιο, ή και

α2) επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης (leasing) που συνίσταται στην κάλυψη από το Δημόσιο τμήματος των καταβαλλομένων δόσεων χρηματοδοτικής μίσθωσης που συνάπτεται για την απόκτηση της χρήσης καινούργιου μηχανολογικού και λοιπού εξοπλισμού.

β) Φορολογική απαλλαγή. Η ενίσχυση αυτή συνίσταται στην απαλλαγή από την καταβολή φόρου εισοδήματος μη διανεμομένων κερδών για την πρώτη δεκαετία από την πραγματοποίηση της επένδυσης, με το σχηματισμό αφορολόγητου αποθεματικού.

γ) Επιχορήγηση του μισθολογικού κόστους της δημιουργούμενης από την επένδυση απασχόλησης.

Οι ως άνω ενισχύσεις παρέχονται υπό όρους και προϋποθέσεις που ορίζονται στο Νόμο.

Για τα επενδυτικά σχέδια παρέχονται κατά περιοχή και ανά κατηγορία οι ακόλουθες ενισχύσεις:

(α) Επιχορήγηση ή/και επιδότηση χρηματοδοτικής μίσθωσης  
κατά τα ποσοστά του πίνακα:

Κατηγορία Επένδυσης	Περιοχή Α	Περιοχή Β	Περιοχή Γ	Περιοχή Δ1	Περιοχή Δ2	Περιοχή Δ3
Κατηγορία 1	0%	18%	30%	35%	40%	40%
Κατηγορία 2	0%	13%	25%	35%	35%	35%
Κατηγορία 3	40%	40%	40%	40%	40%	40%
Κατηγορία 4	30%	30%	35%	35%	40%	40%
Κατηγορία 5	35%	35%	35%	35%	35%	35%

Στα παραπάνω ποσοστά, και εκτός των επενδύσεων της κατηγορίας 5, προστίθεται επιπλέον ποσοστό 5% συνολικά, εφόσον συντρέχει μία ή και περισσότερες από τις παρακάτω προϋποθέσεις:

- Εγκατάσταση των επιχειρήσεων εντός Βιομηχανικών Επιχειρηματικών Περιοχών (Β.Ε.ΠΕ).
- Ίδρυση ξενοδοχειακής μονάδας κατηγορίας 4 ή 5 αστέρων (Α ή ΑΑ τάξης).
- Μετατροπή παραδοσιακού ή διατηρητέου σε ξενοδοχειακή μονάδα.

- Εκσυγχρονισμό ξενοδοχείου με αναβάθμισή του σε κατηγορία 4 ή 5 αστέρων.
- Εκσυγχρονισμό ξενοδοχείου χαρακτηρισμένου παραδοσιακού ή διατηρητέου.
- Εγκατάσταση των τουριστικών επιχειρήσεων σε Περιοχές Ολοκληρωμένης Τουριστικής Ανάπτυξης (Π.Ο.Τ.Α.).
- Ο φορέας είναι νεοϊδρυόμενος. Θεωρείται νεοϊδρυόμενος η επιχείρηση που μέχρι το χρόνο υποβολής της αίτησης υπαγωγής της δεν έχει παρέλθει έτος από την σύστασή της ή την έναρξη επιτηδεύματος.

Η εναλλακτικά:

(β) Φορολογική απαλλαγή κατά τα ποσοστά του πίνακα:

Κατηγορία Επένδυσης	Περιοχή Α	Περιοχή Β	Περιοχή Γ	Περιοχή Δ1	Περιοχή Δ2	Περιοχή Δ3
Κατηγορία 1	0%	50%	100%	100%	100%	100%
Κατηγορία 2	0%	50%	100%	100%	100%	100%
Κατηγορία 3	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Κατηγορία 4	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Κατηγορία 5	100%	100%	100%	100%	100%	100%

(γ) Επιχορήγηση του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης

κατά τα ποσοστά του πίνακα:

Κατηγορία Επένδυσης	Περιοχή Α	Περιοχή Β	Περιοχή Γ	Περιοχή Δ1	Περιοχή Δ2	Περιοχή Δ3
Κατηγορία 1	0,0%	18,4%	35,1%	40,0%	45,5%	48,1%
Κατηγορία 2	0,0%	18,4%	33,2%	40,0%	45,5%	45,5%
Κατηγορία 3	40,0%	40,0%	40,0%	40,0%	40,0%	40,0%
Κατηγορία 4	35,0%	35,0%	40,0%	40,0%	45,5%	48,1%
Κατηγορία 5	35,0%	35,0%	35,0%	35,0%	35,0%	35,0%

Σημειώνουμε επιπλέον:

(α) Θέσεις απασχόλησης συνδεδεμένες με την επένδυση θεωρούνται οι νέες θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται μέσα στην πρώτη τριετία από την ολοκλήρωση και έναρξη παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης για την εξυπηρέτησή της.

(β) Η ενίσχυση καταβάλλεται επί του μισθολογικού κόστους για το σύνολο των συνδεδεμένων με την επένδυση θέσεων απασχόλησης και παρέχεται για τα δύο πρώτα έτη από την δημιουργία της κάθε θέσης απασχόλησης.

Το μισθολογικό κόστος περιλαμβάνει το μισθό πριν από την αφαίρεση των φόρων καθώς και των υποχρεωτικών εισφορών κοινωνικής ασφάλισης.

Δικαιούχοι είναι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε όλους τους τομείς της οικονομίας, εφόσον πληρούν τα κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς των ενισχύσεων, όπως ορίζονται από το Νόμο.

Στις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις, όπως αυτές ορίζονται εκάστοτε από την Κοινοτική νομοθεσία, παρέχεται επιπλέον ποσοστό ενίσχυσης έως 15%.

Σε κάθε περίπτωση τα παρεχόμενα ποσοστά επιχορήγησης και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης καθώς και της επιδότησης του κόστους απασχόλησης δεν δύναται να υπερβούν το 55% του συνόλου του επενδυτικού σχεδίου.

Οι παρεχόμενες σε κάθε φορέα ενισχύσεις δεν μπορούν να υπερβούν σωρευτικά, για μια πενταετία, το όριο των είκοσι εκατομμυρίων (20.000.000) Ευρώ για επενδύσεις που αφορούν την ίδια παραγωγική διαδικασία.

Οι προϋποθέσεις και οι όροι ενισχύσεων είναι οι εξής:

(i) Ίδια συμμετοχή του επενδυτή. Το ποσοστό της ίδιας συμμετοχής του επενδυτή στις επενδύσεις που εντάσσονται στο καθεστώς ενίσχυσης της επιχορήγησης ή/και επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης, δεν μπορεί να είναι κατώτερο του 25% των ενισχυόμενων δαπανών, ενώ στις επενδύσεις που εντάσσονται στο καθεστώς της φορολογικής απαλλαγής ή της επιδότησης του κόστους της δημιουργούμενης απασχόλησης, τουλάχιστον το 25% του κόστους πρέπει να καλύπτεται από χρηματοδοτική συμβολή του φορέα της επένδυσης που συνίσταται σε ίδια κεφάλαια ή δάνειο, εφόσον δεν συνοδεύεται το τμήμα αυτό από κρατική ενίσχυση.

(ii) Έναρξη υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων που εντάσσονται στις διατάξεις του παρόντος. Η έναρξη υλοποίησης των επενδυτικών σχεδίων μπορεί να γίνεται μετά την υποβολή στην αρμόδια υπηρεσία της αίτησης υπαγωγής στις διατάξεις του νόμου.

Η αναμόρφωση του κόστους επένδυσης δεν μπορεί να υπερβεί το 15%. Στην απόφαση υπαγωγής ορίζεται προθεσμία ολοκλήρωσης, η οποία δύνανται να παραταθεί κατ' ανώτατο όριο για δύο (2) έτη, υπό όρους.

Οι αρμοδιότητες και διαδικασίες εφαρμογής των ενισχύσεων είναι οι εξής:

**A) Υποβολή αιτήσεων υπαγωγής στις διατάξεις του νόμου.**

Αιτήσεις επενδύσεων πλην αυτών που αφορούν την ενίσχυση της φορολογικής απαλλαγής για τις οποίες δεν απαιτείται υποβολή αίτησης, υποβάλλονται καθ' όλη τη διάρκεια του έτους ως εξής:

(i) Στην Γενική Διεύθυνση Ιδιωτικών Επενδύσεων του Υπουργείου Οικονομίας και Οικονομικών υποβάλλονται οι αιτήσεις υπαγωγής επενδύσεων, ύψους άνω των τεσσάρων εκατομμυρίων (4.000.000) Ευρώ, που πραγματοποιούνται στα όρια της Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, καθώς και οι επενδύσεις ύψους άνω των δύο εκατομμυρίων (2.000.000) Ευρώ που πραγματοποιούνται στην υπόλοιπη Επικράτεια, καθώς και ορισμένες ανεξαρτήτως ποσού βάσει ρητής πρόβλεψης.

ii) Στις Διευθύνσεις Σχεδιασμού και Ανάπτυξης των Περιφερειών υποβάλλονται αιτήσεις υπαγωγής επενδύσεων ύψους μέχρι δύο εκατομμυρίων (2.000.000) Ευρώ, που πραγματοποιούνται μέσα στα όρια κάθε Διοικητικής Περιφέρειας ή προκειμένου για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας ύψους μέχρι τέσσερα εκατομμύρια (4.000.000) Ευρώ.

iii) Στο Ελληνικό Κέντρο Επενδύσεων Α.Ε. (ΕΛ.Κ.Ε.) υποβάλλονται οι αιτήσεις υπαγωγής επενδύσεων ύψους άνω των δεκαπέντε εκατομμυρίων (15.000.000) Ευρώ, καθώς και οι επενδύσεις ή επιχειρηματικά σχέδια τριών εκατομμυρίων (3.000.000) Ευρώ και άνω, εφόσον το 50% τουλάχιστον της ίδιας συμμετοχής προέρχεται από κεφάλαια εξωτερικού.

iv) Στη Γενική Γραμματεία Βιομηχανίας του Υπουργείου Ανάπτυξης συγκεκριμένες αιτήσεις υπαγωγής επενδύσεων ορισμένων προβλεπόμενων υποπεριπτώσεων υπό όρους.



Β) Συνοδευτικά της αίτησης έγγραφα (α) Οικονομοτεχνική μελέτη (β) Αποδεικτικό καταβολής χρηματικού ποσού (γ) Επιπλέον κατά περίπτωση απαιτούμενα δικαιολογητικά

Γ) Διαδικασία έγκρισης: Η διαδικασία εξέτασης κάθε αίτησης για υπαγωγή επένδυσης ολοκληρώνεται, από την αρμόδια υπηρεσία και την αρμόδια γνωμοδοτική επιτροπή, το αργότερο εντός δύο (2) μηνών από την ημερομηνία υποβολής της αίτησης, η δε απόφαση υπαγωγής εκδίδεται το αργότερο εντός μηνός από τη γνωμοδότηση της επιτροπής, εντός του οποίου δημοσιεύεται και η περίληψή της στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Για την εισαγωγή των αιτήσεων υπαγωγής στην αρμόδια γνωμοδοτική επιτροπή τηρείται η απόλυτη σειρά προτεραιότητας με την οποία έχουν υποβληθεί οι αιτήσεις αυτές.

Δ) Καταβολή των ενισχύσεων: Ο Νόμος προβλέπει τις προϋποθέσεις, τους όρους και τους περιορισμούς που αφορούν την πιθανότητα χρησιμοποίησης δανείου.

(α) Καταβολή της επιχορήγησης: Η καταβολή του ποσού της επιχορήγησης πραγματοποιείται σε δόσεις ως εξής:

- Το 50% του ποσού της επιχορήγησης καταβάλλεται μετά την υλοποίηση του 50% της επένδυσης και την πιστοποίηση αυτού και της συμμόρφωσης του επενδυτή στους όρους της απόφασης υπαγωγής από το αρμόδιο όργανο ελέγχου.
- Το υπόλοιπο 50% του ποσού της επιχορήγησης καταβάλλεται μετά την πιστοποίηση της ολοκλήρωσης και της έναρξης της παραγωγικής λειτουργίας της επένδυσης από το αρμόδιο όργανο ελέγχου. Η εκταμίευση λαμβάνει χώρα εντός 5 μηνών.
- Παρέχεται η δυνατότητα εφάπαξ προκαταβολής (ως μέρους της συνολικής επιχορήγησης) η οποία δεν υπερβαίνει το 30% της προβλεπόμενης στη σχετική απόφαση υπαγωγής της επένδυσης επιχορήγησης με την προσκόμιση ισόποσης εγγυητικής επιστολής, προσαυξημένης κατά 10%, από τράπεζα που είναι εγκατεστημένη και λειτουργεί νόμιμα στην Ελλάδα.

- Η επιχορήγηση καταβάλλεται απευθείας στον επενδυτή ή απευθείας στην δανειοδοτούσα τράπεζα η οποία χορήγησε βραχυπρόθεσμο δανεισμό στην εταιρεία η οποία υλοποιεί το επενδυτικό σχέδιο.

(β) Καταβολή επιδότησης χρηματοδοτικής μίσθωσης: Η καταβολή γίνεται μετά την εγκατάσταση των μηχανημάτων κ.λ.π. και την πιστοποίηση αυτής και συνίσταται αρχικά στο 50% μέχρι την λήξη του χρόνου ολοκλήρωσης που προβλέπεται στην απόφαση υπαγωγής, ενώ το υπόλοιπο καταβάλλεται μετά την παρέλευση αυτής, εφόσον πιστοποιείται η ολοκλήρωση της επένδυσης και η έναρξη της λειτουργίας.

(γ) Καταβολή επιχορήγησης κόστους απασχόλησης: Η καταβολή αυτή γίνεται ανά εξάμηνο, μετά από αντίστοιχη αίτηση του ενδιαφερομένου.

Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες οι οποίες υπάγονται στον αναπτυξιακό νόμο, όσον αφορά τις τουριστικές επιχειρήσεις:

- Ίδρυση ή επέκταση ξενοδοχειακών μονάδων κατηγορίας τουλάχιστον τριών αστέρων, πρώην Β' τάξης.
- Εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής λειτουργουσών ξενοδοχειακών μονάδων κατηγορίας τουλάχιστον δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης ή ξενοδοχειακών μονάδων που έχουν διακόψει προσωρινά τη λειτουργία τους για πέντε έτη κατ' ανώτατο όριο, χωρίς στο διάστημα αυτό να έχει γίνει αλλαγή στη χρήση του κτιρίου και υπό τον όρο ότι κατά το χρόνο της προσωρινής διακοπής της λειτουργίας τους ήταν τουλάχιστον κατηγορίας δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης.
- Εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής λειτουργουσών ξενοδοχειακών μονάδων κατώτερης κατηγορίας των δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης, σε κτίρια που χαρακτηρίζονται διατηρητέα ή παραδοσιακά, εφόσον με τον εκσυγχρονισμό τους αναβαθμίζονται τουλάχιστον σε κατηγορία δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης. Επίσης εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής ξενοδοχειακών μονάδων που έχουν διακόψει προσωρινά τη λειτουργία τους για πέντε έτη κατ' ανώτατο όριο, χωρίς στο διάστημα αυτό να έχει γίνει αλλαγή στη χρήση του κτιρίου και υπό τον όρο ότι με τον εκσυγχρονι-

σμό τους αναβαθμίζονται τουλάχιστον σε κατηγορία δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης.

- Εκσυγχρονισμός ξενοδοχειακών μονάδων που αφορά τη δημιουργία συμπληρωματικών εγκαταστάσεων με την προσθήκη νέων κοινόχρηστων χώρων, νέων χρήσεων επί κοινοχρήστων χώρων, πισινών και αθλητικών εγκαταστάσεων σε ξενοδοχειακές μονάδες τουλάχιστον κατηγορίας δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης, με σκοπό την παροχή πρόσθετων υπηρεσιών
- Μετατροπή παραδοσιακών ή διατηρητέων κτιρίων σε ξενοδοχειακές μονάδες τουλάχιστον κατηγορίας δύο αστέρων, πρώην Γ' τάξης.
- Εκσυγχρονισμός ολοκληρωμένης μορφής λειτουργουσών τουριστικών οργανωμένων κατασκηνώσεων (campings) τουλάχιστον Γ' τάξης.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός συνεδριακών κέντρων.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός χιονοδρομικών κέντρων.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός αξιοποίησης ιαματικών πηγών.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός τουριστικών λιμένων σκαφών αναψυχής (μαρίνες) για επενδυτικά σχέδια που γίνονται με πρωτοβουλία οποιουδήποτε φυσικού ή νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός γηπέδων γκολφ.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός κέντρων θαλασσοθεραπείας.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός κέντρων τουρισμού υγείας.
- Ίδρυση, επέκταση, εκσυγχρονισμός κέντρων προπονητικού-αθλητικού τουρισμού

Όσον αφορά τις λοιπές τουριστικές επενδύσεις:

Κατηγορία επένδυσης (ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ 4)	Περιοχή Α Αττική/ Θεσσαλία	Περιοχή Β ΒΕ ΠΕ / Λαγκαδάς, Τροιζηνία	Περιοχή Γ Λαυρεωτική, τμήματα ΑΒΔ	Περιοχή Δ1 Παραμεθόριος Κεντρ. Δυτ Μακεδ.	Περιοχή Δ2 Παραμεθόριος Ανατ. Μακεδ./ Ηπείρου	Περιοχή Δ3 Θράκη
Επιχορήγηση/ Leasing	30%	30%	35%	35%	40%	40%
Φορολογική Απαλλαγή	100%	100%	100%	100%	100%	100%
Επιχορήγηση δημιουργούμενης απασχόλησης	35,0%	35,0%	40%	40%	45,5%	48,1%

Οι ενισχυόμενες δαπάνες περιλαμβάνουν, ενδεικτικά τα κάτωθι:

- Κατασκευή, επέκταση και εκσυγχρονισμό κτιριακών εγκαταστάσεων.
- Αγορά και εγκατάσταση καινούργιων σύγχρονων μηχανημάτων και εξοπλισμού.
- Αγορά και εγκατάσταση συστημάτων αυτοματοποίησης διαδικασιών και μηχανοργάνωσης.
- Δαπάνες μελετών που αποσκοπούν στην εισαγωγή και ανάπτυξη νέας τεχνολογίας – τεχνογνωσίας

## 12. Κρίσεις

Ένα θέμα μεγάλης σημασίας που συνδέεται στενά με την τουριστική ανάπτυξη είναι η δυνατότητα που υπάρχει για να μετρήσει κανείς την ανάπτυξη που συντελέστηκε στην τουριστική οικονομία από της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης. Χωρίς τη δυνατότητα να μετρηθεί το μέγεθος και ο ρυθμός της τουριστικής ανάπτυξης που επιτεύχθηκε στο διάστημα της εφαρμογής του προγράμματος τουριστικής ανάπτυξης και κυρίως χωρίς να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο επιτεύχθηκαν οι στόχοι του, είναι αδύνατο να καταλήξει κανείς σε συμπεράσματα και πολύ περισσότερο να κάνει προβλέψεις για μελλοντικές εξελίξεις στην τουριστική οικονομία σχετικά με την αναπτυξιακή της πορεία.

Για να μετρηθεί ο ρυθμός με τον οποίο μια τουριστική οικονομία αναπτύσσεται είναι αναγκαίο να χρησιμοποιηθεί κάποιο μέτρο. Αφού όπως ήδη επισημάνθηκε η τουριστική ανάπτυξη συνεπάγεται αύξηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της τουριστικής οικονομίας, σαν μέτρο για τη μέτρηση της διαχρονικής ανάπτυξης χρησιμοποιείται συνήθως ο ρυθμός αύξησης του πραγματικού προϊόντος ή εισοδήματος της τουριστικής οικονομίας. Κατά συνέπεια η ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας μπορεί να εκφραστεί σαν διαχρονική μεταβολή στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα της και με αυτόν τον τρόπο να δείχτει κατά κύριο λόγο η αύξηση της τουριστικής παραγωγής μιας χώρας σε μια ορισμένη χρονική περίοδο.

Ας σημειωθεί ότι ο δείκτης τουριστικής ανάπτυξης για τον οποίο ο λόγος πρέπει να εκφράζει πραγματικές μεταβολές στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα και όχι απλές χρηματικές μεταβολές που, όπως είναι γνωστό, προκαλούνται από μεταβολές του επίπεδου των τιμών των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών που προφέρονται στους τουρίστες μέσω των τουριστικών αγορών για κατανάλωση ή χρήση και κατ' επέκταση για την ικανοποίηση των τουριστικών τους αναγκών ή επιθυμιών.

Για να ήταν δυνατή η σωστή μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης θα έπρεπε να μπορούσε κανείς να μετρήσει με όσο το δυνατό μεγαλύτερη ακρίβεια γινόταν την οργανική ανάπτυξη της τουριστικής οικονομίας, δηλαδή την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας των διάφορων μεμονωμένων τουριστικών μονάδων και κατ' επέκταση του συνόλου τους. Τέτοια στοιχεία όμως δυστυχώς δεν υπάρχουν και αυτό γιατί είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν. Έτσι λοιπόν παρά το γεγονός ότι θεωρητικά η τουριστική ανάπτυξη αναφέρεται στην αύξηση του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος κάτω από συνθήκες πλήρους απασχόλησης στην τουριστική οικονομία, στην πράξη τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση της τουριστικής ανάπτυξης σε μια ορισμένη χρονική περίοδο είναι ιστορικά, δηλαδή προσδιορίζουν ποιες ποσοτικές μεταβολές έγιναν στο παρελθόν στην τουριστική οικονομία, αλλά δεν διευκρινίζουν αν σε αυτή, δηλαδή την τουριστική οικονομία, επικρατούσαν τότε συνθήκες πλήρους απασχόλησης. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε αύξηση στο πραγματικό τουριστικό προϊόν ή εισόδημα που πραγματοποιήθηκε σε μια ορισμένη χρονική περίοδο δεν είναι απαραίτητο να συμπίπτει με την ποσοστιαία αύξηση της παραγωγικής δυνατότητας της τουριστικής οικονομίας στην ίδια χρονική περίοδο που δεν μπόρεσε να βεβαιωθεί και καταγραφεί. Παρ' όλα αυτά όμως δεν είναι λίγες οι φορές που τα ιστορικά αυτά στοιχεία μεταβολής του πραγματικού τουριστικού προϊόντος ή εισοδήματος χρησιμοποιούνται για τη μέτρηση του ρυθμού τουριστικής ανάπτυξης, καθώς επίσης τον υπολογισμό μακροχρόνιων αναπτυξιακών τάσεων στην τουριστική οικονομία και κατ' επέκταση την αποτόλμηση προβλέψεων σχετικά με τη μελλοντική ανάπτυξη της.

## ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Έχει καταστεί πρόδηλο ότι ο τουρισμός, γενικά, μπορεί κάτω από προϋποθέσεις να αποτελέσει ένα σημαντικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας για τις οικονομίες τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων χωρών και το κυριότερο να συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη ή και μεγέθυνση τους. Παρ' όλα αυτά, όμως, δεν θα πρέπει να λησμονείται από τις πολιτικές εξουσίες των χωρών αυτών που θέλουν και μπορούν να αναπτύξουν τον τουρισμό τους, ότι αυτός σε καμιά περίπτωση:

- δεν μπορεί να αναπτυχθεί μονόπλευρα χωρίς την ταυτόχρονη, αρμονική και ισορροπη ανάπτυξη και των άλλων κλάδων οικονομικής δραστηριότητας των οικονομιών τους και κυρίως των βασικών, δηλαδή της γεωργίας με την ευρύτερη έννοια του όρου και της βιομηχανίας,
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς την ύπαρξη της απαραίτητης, τουλάχιστον, τουριστικής υποδομής και ανωδομής και χωρίς την ύπαρξη κάποιων τουριστικών πόρων τόσο φυσικών όσο και κατασκευασμένων,
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς τη χάραξη και εφαρμογή μιας ρεαλιστικής και συνεπούς πολιτικής τουριστικής ανάπτυξης,
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί απρογραμμάτιστα, δηλαδή πρόχειρα, ευκαιρικά, συμπτωματικά,
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς την πραγματοποίηση σοβαρών τουριστικών επενδύσεων, εκ μέρους του δημοσίου και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, σε έργα τουριστικής υποδομής και ανωδομής
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς την ύπαρξη ενός κατάλληλα εκπαιδευμένου και επαγγελματικά καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού, αφού αποτελεί κατ' εξοχήν κλάδο οικονομικής δραστηριότητας έντασης εργασίας,
- δεν μπορεί να αναπτυχθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα και να συμβάλει αποφασιστικά στην ανάπτυξη ή μεγέθυνση των οικονομιών των χωρών υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών,

- δεν μπορεί η ανάπτυξη του να αποτελέσει πανάκεια για τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα μιας χώρας.

Κατά συνέπεια ο τουρισμός μόνο υπό προϋποθέσεις μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο «εργαλείο» στο οικονομικό «οπλοστάσιο» τόσο των αναπτυγμένων όσο και των αναπτυσσομένων χωρών.

Ειδικότερο σε ότι αφορά στην Ελλάδα, ο τουρισμός αναμφίβολα αποτελεί σημαντικότατο κλάδο της οικονομικής δραστηριότητας, η οικονομική σημασία του οποίου δεν επιδέχεται αμφισβητήσεις ή έστω και υποεκτιμήσεις. Το γεγονός ότι το ποσοστό της συμβολής του στη διαμόρφωση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος και του εγχώριου προϊόντος κυμαίνεται σε υψηλά ποσοστά, δεν αφήνει περιθώρια για σχολιασμούς και κυρίως για αρνητικές κριτικές.

## ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η ανάπτυξη του τουρισμού σε μια χώρα αναπόφευκτα θα προκαλέσει ορισμένες επιδράσεις που κάθε άλλο παρά απαρατήρητες μπορούν να περάσουν και τούτο γιατί θα επέλθουν μεταβολές στη χρήση της γης, καθώς επίσης στα οικονομικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά των περιοχών τους που αναπτύσσονται τουριστικά. Μερικές από αυτές τις επιδράσεις δεν μπορούν να αποφευχθούν τελείως, γι' αυτό και είναι πολύ σημαντικό οι αρμόδιοι για τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης θα πρέπει πάντοτε να συγκρατούν τις πραγματικότητες αυτές στο νου τους. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τόσο οι συνεχιζόμενοι ρυθμοί τουριστικής ανάπτυξης ή μεγεθύνσεις όσο και οι υπάρχουσες μορφές τουρισμού δεν αποτελούν πλέον ένα επιθυμητό φαινόμενο στους περισσότερους τουριστικούς προορισμούς. Γι' αυτό και τα μέτρα προγραμματισμού της τουριστικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης θα πρέπει να αποβλέπουν στον περιορισμό της τουριστικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης και όχι στην παραπέρα ενθάρρυνση της ανάπτυξης ή μεγέθυνσης της.

Οι κυριότεροι παράγοντες που συνέβαλαν στη δημιουργία των ανεπιθύμητων καταστάσεων στις οποίες έχουν περιέλθει σήμερα πολλοί τουριστικοί προορισμοί είναι οι ανεπαρκείς προβλέψεις που γίνονται στον τουρισμό, η αποτελεσματικότητα των προγραμματισμένων μέτρων της τουριστικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης, η θυσία της ποιοτικής στάθμης των παρεχόμενων υπηρεσιών φιλοξενίας χάρη στο γρήγορο και εύκολο κέρδος, η κατασκευή όχι πάντα των κατάλληλων έργων τουριστικής υποδομής και ανώδομης και τέλος η αποτυχία επαρκούς εξειδίκευσης των στόχων της τουριστικής ανάπτυξης ή μεγέθυνσης.

Ο τουρισμός έχει καταστεί πλέον η μεγαλύτερη βιομηχανία στον κόσμο και ένα οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο μεγάλης σημασίας. Η πρωτοφανής ανάπτυξη ή μεγέθυνση του τουρισμού κατά το δεύτερο μισό του αιώνα μας και ιδιαίτερα τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έχει προκαλέσει μια



πληθώρα οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών επιδράσεων στις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών. Όπως ήταν επόμενο, η ταχύρυθμη ανάπτυξη του τουρισμού δημιούργησε ορισμένα κοινωνικά και περιβαλλοντικά προβλήματα, καθώς επίσης έντονους προβληματισμούς και ανησυχίες για τις αρνητικές επιδράσεις που ασκεί αυτή στις κοινωνίες των τουριστικών προορισμών και στο περιβάλλον τους. Οι αρνητικές επιδράσεις του τουρισμού έχουν τα τελευταία μόνο χρόνια αποσπάσει την προσοχή των μελετητών και ερευνητών, κυρίως δε τις κοινωνικές, πολιτιστικές και περιβαλλοντικές επιδράσεις που ασκεί αυτός. Η ευθύνη γι' αυτήν την ολιγωρία πρέπει να χρεωθεί σε αυτούς που προωθούν την τουριστική ανάπτυξη. Η τουριστική ανάπτυξη έχει παροτρυνθεί και προωθήσει, όπως είναι γνωστό, κυρίως για τα οικονομικά του πλεονεκτήματα, όμως λίγο απασχόλησαν τους ιθύνοντες οι αρνητικές επιδράσεις αυτής της ανάπτυξης στους τουριστικούς προορισμούς. Πέρα από αυτό όμως η έρευνα για τις επιδράσεις του τουρισμού στις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών έχει επικεντρωθεί σε διάφορες μεμονωμένες κατηγορίες επιδράσεων που προκαλεί η ανάπτυξη του και συγκεκριμένα οικονομικών, κοινωνικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών. Αυτό όμως είναι λάθος.

Η περισσότερη έρευνα που έχει γίνει μέχρι σήμερα στον τουρισμό είναι σε διεθνές επίπεδο και αυτό γιατί η συλλογή των απαραίτητων για το σκοπό αυτό στοιχείων ήταν σχετικά εύκολη. Ο τουρισμός όμως δεν είναι ομοιόμορφα κατανεμημένος σε όλη την επικράτεια των χωρών υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, αλλά περιορίζεται σε συγκεκριμένους τουριστικούς τόπους μόνο. Γι' αυτό το λόγο γενικεύσεις που προήλθαν από ερευνητικές μελέτες που έγιναν σε εθνικό επίπεδο στον τουρισμό μπορεί να είναι παραπλανητικές και να οδηγούν σε λαθεμένα συμπεράσματα.

Παρά το γεγονός ο κορμός γνώσης για τις επιδράσεις του τουρισμού διευρύνεται, εξακολουθεί και σήμερα να είναι έντονα κατατμημένος, τα δε πορίσματα των ερευνητικών μελετών που βλέπουν το φως της δημοσιότητας παρουσιάζουν συχνά μικρές ή μεγάλες αποκλίσεις. Αυτό θα πρέπει βασικά να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι ερευνητικές μελέτες για τον τουρισμό

ακολούθησαν διαφορετική μεθοδολογία.

Σε ό,τι αφορά στη μέτρηση των επιδράσεων στον τουρισμό θα πρέπει να ειπωθεί ότι η καθιέρωση ενός κοινού μέτρου αξιολόγησης των διάφορων επιδράσεων του τουρισμού είναι εντελώς αδύνατη. Ενδεικτικά αναφέρεται τα μέτρα για την αξιολόγηση των οικονομικών επιδράσεων στον τουρισμό, δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την αξιολόγηση πολλών από τις αυλές κοινωνικές επιδράσεις. Εξάλλου τα κόστη και ωφελήματα του τουρισμού δεν είναι ομοιόμορφα κατανομημένα στην κοινωνία. Έτσι λοιπόν τα ωφελήματα μιας ομάδας ατόμων ή ενός μεμονωμένου ατόμου σε μια κοινωνία μπορούν να αποτελούν κόστη σε άλλους στην ίδια πάντα κοινωνία. Η τουριστική βιομηχανία μπορεί να διευρύνεται, αλλά οι μόνιμοι κάτοικοι και όχι μόνο μιας περιοχής υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών μπορεί να υποφέρουν το συνωστισμό, το θόρυβο, τη μόλυνση του περιβάλλοντος και τον ποιοτικά υποβαθμισμένο σε πολλές περιπτώσεις τρόπο ζωής.

Αν και οι αποκτημένες μέχρι σήμερα γνώσεις για τις επιδράσεις που ασκεί η ανάπτυξη του τουρισμού σε ορισμένο τουριστικό προορισμό και χρόνο κάθε άλλο παρά σαν ολοκληρωμένες θα μπορούσαν να θεωρηθούν, εντούτοις είναι δυνατό να γίνουν ορισμένες γενικής φύσης παρατηρήσεις σχετικά με αυτές. Το μέγεθος και το επίπεδο ανάπτυξης του τουρισμού είναι ιδιαίτερα σημαντικά όχι μόνο όταν εξετάζονται χώρες σαν τουριστικοί προορισμοί, αλλά και περιοχές εντός αυτών σαν τέτοιοι. Οι μικρές χώρες με σχετικά υπανάπτυκτες παραγωγικές εγκαταστάσεις και υποδομή, καθώς επίσης με σχετικά χαμηλά επίπεδα επαγγελματικής εξειδίκευσης του οικονομικά ενεργού τους πληθυσμού, ενδέχεται να υφίστανται αρνητικότερες κοινωνικοπολιτιστικές επιδράσεις εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης απ' ότι οι περισσότερο αναπτυγμένες χώρες. Οι επιδράσεις αυτές είναι πιθανό να περιοριστούν εάν η ανάπτυξη των τουριστικών εγκαταστάσεων κάθε άλλο παρά ταχύρρυθμες ή και μαζικές είναι και ακόμα εάν δοθεί χρόνος στον ντόπιο πληθυσμό να προσαρμοστεί στη συγκεκριμένη οικονομική δραστηριότητα που προκαλεί η ανάπτυξη του τουρισμού, αλλά και στην αρμονική ένταξη του στην τοπική κοινωνία. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ειπωθεί ότι ενώ οι ανα-

πτυσσόμενες χώρες είναι εκείνες που μπορούν να ωφεληθούν περισσότερο από τον τουρισμό, είναι επίσης εκείνες που είναι περισσότερο τρωτές στις ανεπιθύμητες επιπτώσεις του.

Εξαιτίας της ταχύρρυθμης ανάπτυξης του τουρισμού και της πληθώρας των διάφορων επιδράσεων που ασκεί η ανάπτυξη του στις χώρες υποδοχής και φιλοξενίας τουριστών, είναι επιβεβλημένο να προγραμματίζεται η τουριστική ανάπτυξη ώστε να αποτρέπονται στο μέτρο του εφικτού ανεπιθύμητες επιπτώσεις της. Προς το σκοπό αυτό θα πρέπει οι αρμόδιοι για τον προγραμματισμό της τουριστικής ανάπτυξης να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τόσο τα ωφέληματα όσο και τα κόστη που συνεπάγεται η τουριστική ανάπτυξη. Πολλές χώρες και κέντρα διακοπών που προωθούν τον τουρισμό αγνόησαν το γεγονός ότι υπάρχουν όρια ως προς τον αριθμό των τουριστών που μπορούν να υποδεχτούν και φιλοξενήσουν. Οι τουριστικοί προορισμοί, γενικά, πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τους περιορισμούς αυτούς και να προγραμματίζουν ανάλογα την ανάπτυξη της τουριστικής τους βιομηχανίας. Ο κύριος σκοπός του τουριστικού προγραμματισμού είναι να διασφαλίζει στους τουρίστες τις δυνατότητες για να ικανοποιήσουν στο μέτρο του εφικτού συγκεκριμένες τουριστικές τους ανάγκες ή επιθυμίες, καθώς επίσης τα απαραίτητα μέσα στους κατοίκους των τουριστικών προορισμών για να βελτιώσουν ποιοτικά τον τρόπο διαβίωσης τους.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Βαρβαρέσος, Σ., «Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση», εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 1999
2. Βασιλειάδης Χ., Η διοίκηση και το μάρκετινγκ των τουριστικών προορισμών, εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα 2003
3. Ηγούμενος Ν., Εισαγωγή στον τουρισμό, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1998
4. Ηγούμενος Ν., Τουριστική οικονομία, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1998
5. Ηγούμενος Ν., Τουριστική πολιτική, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1997
6. Καραδήμου Γερόλυμπου Α., Η κατασκευή της πόλης στα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1992
7. Καραϊσκάκη Τ., Προβληματισμός για μια επένδυση, εφημερίδα «Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 7 Ιουλίου 2002
8. Κίντης Α., «Το παρόν και το μέλλον της ελληνικής οικονομίας», εκδόσεις GUTENBERG, Αθήνα 1997
9. Κοκκώσης Χ., «Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον», εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα 2001
10. Κολιού Κ., 25 υποψήφια 7 θαύματα, ηλεκτρονικό δημοψήφισμα, ΒΗΜΑGAZINO, Αρ. 55
11. Λογοθέτης Μ.Ι., Αγροτικός Τουρισμός-Μια εναλλακτική λύση, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1988
12. Λύτρας Π.Ν., Τουριστική ψυχολογία, εκδόσεις Interbooks, Αθήνα 1988
13. Παρασκευόπουλος Ν., Οικονομετρική Ανάλυση του Διεθνούς Τουρισμού, εκδόσεις Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα 1991
14. Σ.Ε.Τ.Ε., Η θέση του τουρισμού και η συμβολή του στην Εθνική Οικονομία, Ιανουάριος 1992, Αθήνα

## ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

- ❖ [www.papathanassiou.gr/html](http://www.papathanassiou.gr/html)
- ❖ [www.crttety.gr/news](http://www.crttety.gr/news)
- ❖ [www.eot.gr](http://www.eot.gr)
- ❖ [www.tourismmuseum.gr](http://www.tourismmuseum.gr)
- ❖ [www.iris.ektorg.gr](http://www.iris.ektorg.gr)
- ❖ [www.state.sd.us/state/executive/tourism/tourism.html](http://www.state.sd.us/state/executive/tourism/tourism.html)
- ❖ [www.ucalgary.ca/-clres/culturaitourism/](http://www.ucalgary.ca/-clres/culturaitourism/)
- ❖ [www.geog.umn.edu/schaller](http://www.geog.umn.edu/schaller)
- ❖ [www.cyderwonders.com/ecodestin.html](http://www.cyderwonders.com/ecodestin.html)
- ❖ [www.ypan.gr](http://www.ypan.gr)
- ❖ [www.oaed.gr](http://www.oaed.gr)
- ❖ [www.europa.eu.int](http://www.europa.eu.int)
- ❖ [www.ecnc.nl/doc](http://www.ecnc.nl/doc)
- ❖ [www.hirc.ekt.gr](http://www.hirc.ekt.gr)
- ❖ [www.elke.gr](http://www.elke.gr)
- ❖ [www.hotel-restouran.gr/on line](http://www.hotel-restouran.gr/on_line)
- ❖ [www.domiki.gr](http://www.domiki.gr)
- ❖ [www.ninagrc.gr](http://www.ninagrc.gr)
- ❖ [www.anko.gr](http://www.anko.gr)
- ❖ [www.interreg.gr](http://www.interreg.gr)
- ❖ [www.axiosvios.gr](http://www.axiosvios.gr)